

Hvor mange genus har norsk?

En diskusjon av genusinndelingskriterier

Anne Vagstein

Masteroppgave i nordisk, særlig norsk, språkvitenskap

Institutt for lingvistiske og nordiske studier

Det humanistiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Høst 2009

Forord

Endelig er jeg ferdig med masteroppgaven! Det har vært en lang prosess som jeg har lært mye av, både om genus og om det å jobbe med store oppgaver (og om Word), og det er godt å være i mål. Jeg vil først og fremst takke veilederen min, Hans-Olav Enger, for prosjektideen og deretter god hjelp, tips og råd om stort og smått underveis og ikke minst for entusiasmen og troen på prosjektet. Gode tilbakemeldinger og oppfølging har bidratt til at oppgaven har vært interessant å jobbe med og at jeg nå kan levere resultatet. Tusen takk!

Takk til Tekstlaboratoriet ved Universitetet i Oslo for tilgang til korpus og oversettelsesskjemaer fra informanter og for svar på spørsmål i forbindelse med dette.

Takk til familien min for at det alltid er så hyggelig å komme hjem til dere, og en spesiell takk til moren min som leste utkastet til oppgaven i sommerferien og kom med gode kommentarer til det.

Og en stor takk til Øyvind, som har holdt meg med selskap på lesesalen de siste månedene og bidratt med både smil og Smil for å holde motet oppe, og som nå skal lære meg å ta helg igjen. Takk for at du er den du er og alltid er der for meg.

Anne Vagstein

Oslo, november 2009

Innhold

1	Innledning	1
1.1	Oppgavens oppbygning	2
1.2	Avgrensing	3
1.3	Definisjoner	3
1.3.1	Genus	3
1.3.2	Kongruensklasse	4
1.3.3	Norsk	5
2	Om genus i norsk	7
2.1	Hva sier grammatikkene?	7
2.1.1	Aasen: <i>Norsk Grammatik</i>	7
2.1.2	Western: <i>Norsk Riksmåls-grammatikk</i>	9
2.1.3	Heggstad: <i>Norsk grammatikk</i>	10
2.1.4	Næs: <i>Norsk grammatikk</i>	10
2.1.5	Beito: <i>Nynorsk grammatikk</i>	11
2.1.6	Faarlund, Lie og Vannebo: <i>Norsk referansegrammatikk</i>	12
2.1.7	Sammenfatning	12
2.2	Perspektiver på genusinndeling	13
2.2.1	Braunmüller: "Gender in North Germanic"	14
2.2.2	Vannebo: "Om genusmorfemer i norsk bokmål"	16
2.2.3	Fretheim: "Er bokmålet tvekjønnnet eller trekjønnnet?"	18
3	Kriterier for genusinndeling	21
3.1	Maskulinum og femininum – felleskjønn	21
3.2	Genus – bøyingsklasse	22
3.3	Corbett: <i>Gender</i>	24
3.3.1	Genusinndeling	25
3.3.2	Kongruenshierarkiet	31
3.4	Pronomen som kriterium	32
3.5	Sammenfatning	36
4	Genus i norsk, norrønt og svensk	37
4.1	Oversettelsesskjema fra NorDiaSyn	37

4.1.1	Attributivt adjektiv	39
4.1.2	Predikativt adjektiv.....	43
4.1.3	Determinativ	48
4.2	Eksempler fra NorDiaSyn og andre målprøver	49
4.2.1	Attributivt adjektiv	51
4.2.2	Predikativt adjektiv.....	52
4.2.3	Determinativ	53
4.2.4	Pronomen.....	55
4.3	Norrønt	56
4.3.1	Adjektiv	57
4.3.2	Determinativ	59
4.3.3	Pronomen.....	61
4.3.4	Genus i norrønt	62
4.4	Svensk	64
4.4.1	Grammatisk genus	65
4.4.2	Semantisk genus	67
4.4.3	Å finne genus i en dialekt.....	69
4.4.4	Sammenfatning.....	71
5	Diskusjon	73
5.1	Pronomen	73
5.2	Overdifferensiering?	79
5.2.1	Adjektiv og determinativer.....	79
5.2.2	Pronomen.....	83
5.3	Grammatisk og semantisk genus	84
5.4	Uventet kongruens	89
5.4.1	Adjektiv	90
5.4.2	Determinativer	91
5.4.3	Pannekakesetninger	92
5.5	Flertall og ”ikke-tall”	93
5.6	Maksimalistproblemet.....	96
5.6.1	Undertallige substantiv	98

5.6.2	Hybridsubstantiv	101
5.6.3	Undergenus	104
5.6.4	Oppsummering av reduksjonsmåtene	107
6	Konklusjon	109
7	Litteratur	115
7.1	Korpus	117

1 Innledning

Temaet for denne oppgaven er genus i norsk, og det overordnede spørsmålet er *Hvor mange genus har norsk?* Hovedsaken er likevel ikke først og fremst å finne et endelig svar på dette spørsmålet, men derimot å vise hvorfor det ikke er så lett å svare på. Jeg vil selvfølgelig forsøke å komme fram til et svar, men selve diskusjonen rundt ulike problemer i forbindelse med genusinndeling er også sentral. I tillegg vil en del av oppgaven dreie seg om hvordan genus kommer til uttrykk i norsk språk, for å illustrere hvor variert det norske språket er og for å få eksempler på materialet inndelingskriteriene skal kunne benyttes på.

Tradisjonelt har det blitt sagt at norsk har tre genus: maskulinum, femininum og nøytrum, eller hankjønn, hunkjønn og intetkjønn. I dag kan man imidlertid finne framstillinger som sier at dette tregenussystemet er redusert i enkelte former av norsk. Særlig riksmål og konservativt bokmål trekkes gjerne fram (*Norsk referansegrammatikk*, heretter NRG, 1997:19,151). Man regner da med at maskulinum og femininum har falt sammen i et felleskjønn som står i motsetning til nøytrum. Men det har også blitt sagt at man kanskje bør regne med fem genus i bokmål (Enger 2001:164). Dette viser at genus i norsk ikke er beskrevet en gang for alle, og i tillegg tyder det på at det er forskjeller mellom ulike varieteter av norsk. Da trengs det en gjennomgang av kriteriene man legger til grunn for genusinndeling, og det er det denne oppgaven skal bidra med.

Avhengig av hvilke kriterier man baserer genusinndeling på, kan man trekke ulike konklusjoner. Dette blir tatt opp i løpet av oppgaven, men jeg kan ikke ta for meg alle måtene å dele substantiv inn i genus på. Jeg vil legge et sett premisser til grunn og ut fra dette argumentere for ei mulig genusinndeling for norsk. Å skulle diskutere alternativer til oppfatninga at norsk har tre genus, er utfordrende, og det er derfor viktig å være klar over at temaet faktisk har blitt behandla tidligere. Flere teoretikere har pekt på at antall genus i nordiske eller germanske språk ikke nødvendigvis er så opplagt som det ofte blir framstilt i grammatikker, blant andre Enger (1996, 2001) om norsk, Braunmüller (2000) om skandinaviske språk generelt og Eisenberg (2000) om tysk. En del av punktene som blir diskutert i denne oppgaven, er tidligere nevnt av andre, og jeg vil samle trådene og gå grundigere inn i temaet enn man kan i en artikkel. Jeg vil se på hvordan genus tradisjonelt har vært presentert i norsk, for så å forsøke å komme med en uavhengig diskusjon.

Det er imidlertid umulig å løsrive seg helt fra den vante måten å tenke på, for eksempel når det gjelder begreper og definisjoner. Eksempler brukt underveis blir konstruert

til det bruk, og når jeg i her skal vise forskjeller eller likheter mellom ulike genus, er det umulig å ikke ta utgangspunkt i tradisjonell genusinndeling. Jeg vil derfor anta at for eksempel ordene *bil*, *bok* og *tre* har forskjellig genus i mange dialekter. Uten å kunne gjøre dette, blir det svært vanskelig å komme med eksempler. Man må bruke begreper som maskulinum og femininum siden det ellers ville blitt svært vanskelig å skulle snakke om temaet, men målet er likevel å beskrive genus i norsk uten at hensikten er nødvendigvis å skulle ende opp med det tradisjonelle systemet. Det tradisjonelle synet vil med andre ord være med, noen ganger underforstått, selv om det også vil bli utfordret.

1.1 Oppgavens oppbygning

Her i innledninga vil jeg kort gjøre rede for bakgrunnen for temaet og ei viktig avgrensing mot et annet felt av genusforskning, og i tillegg skal jeg definere tre sentrale begreper. I kapittel 2 skal jeg først se hva en del større grammatikker om norsk språk sier om genus generelt (2.1), og deretter se på tre artikler om genus i nordisk/norsk (2.2). Artiklene er tatt med fordi de illustrerer forskjellige kriterier for genusinndeling og viser ulike syn på genus i norsk og beslektede språk. Det er ikke skrevet så mye konkret om hvordan man bestemmer antall genus i norsk, mens det er det som er hovedsaken i denne oppgaven. Kapittel 2.1 fungerer derfor som ei innledning til den videre behandlings av genus, mens 2.2 er rettet mer konkret mot genusinndelingskriterier.

I kapittel 3 gjør jeg rede for noen viktige premisser for genusinndeling. Ettersom problemstillinga innebærer at diskusjon av kriterier for genusinndeling blir en vesentlig del av oppgaven, er grunnprinsippene naturligvis viktige. Greville Corbetts verk *Gender* står sentralt i denne delen siden dette er hovedgrunnlaget for den teoretiske tilnærminga. *Gender* dreier seg for en stor del nettopp om hvordan man finner antall genus i et språk, og derfor er den valgt som teoretisk utgangspunkt.

Dette er en teoretisk oppgave, men jeg vil også se på faktisk språkbruk og anvendelse av inndelingskriteriene. I kapittel 4 ser jeg derfor på konkrete språkeksempler. Siden oppgaven ikke handler om dialektologi, er det ikke et mål å studere så mange dialekter som mulig eller komme med uttømmende beskrivelser av disse. I stedet har jeg valgt dialekter som illustrerer ulikhetene innenfor det norske språket, jeg tar meg altså den frihet å studere det som best støtter opp under det jeg vil vise. Det at formene finnes, er nok til mitt formål, og de vil vise at en beskrivelse av genuskategorien i norsk er ganske komplisert på grunn av variasjonene som finnes. Etter språkeksempelene vil jeg se på forholdene i norrønt og svensk.

I forbindelse med svensk kommer jeg også inn på mer teori rundt genusinndeling ettersom det er skrevet en del om dette for svensk.

Kapittel 5 er diskusjonskapittelet hvor jeg skal samle trådene og ta opp de sentrale problemstillingene som har kommet fram tidligere i oppgaven. I tillegg skal jeg ta for meg de praktiske sidene ved genusinndeling når jeg benytter Corbetts metoder for å komme fram til antall genus i norsk. Diskusjonen vil så munne ut i et svar på spørsmålet jeg starter med: *Hvor mange genus har norsk?* Til slutt, i kapittel 6, kommer en kort, oppsummerende konklusjon.

1.2 Avgrensing

Det er naturlig nok ikke alle aspekter ved genus som kan drøftes i en oppgave av dette formatet. Hovedvekta er på kriterier for genusinndeling, å vise hvordan genus kommer til syne i norsk språk og å diskutere ulike synspunkter og problemstillinger rundt dette. Mye av genusforskninga har dreid seg om genustilordning, det vil si hvorfor substantiv har det genuset de har.¹ Det er ikke mulig å trekke et helt skarpt skille mellom disse to sidene ved genusforskninga, som vi vil se i løpet av oppgaven. De to greinene møtes stadig, og av og til ser man at forklaringer overlapper og tilordning må trekkes inn.

Genustilordning er også et spennende område, men det blir ikke drøftet her. Genustilordningsforskerne er opptatt av å finne ut hvilke regler som spiller inn når et ord får et genus, og hva som kan ligge bak når et ord skifter genus. Jeg skal derimot diskutere hva som skal til for å si at noe er et genus, og da må jeg også undersøke hvilke ulike typer avvikende kongruens man kan møte og finne ut hvordan man skal forholde seg til disse. Fokuset er med andre ord på hvordan man kan avgjøre hvor mange genus som finnes i et språk, ikke hvorfor et substantiv har fått et gitt genus.

1.3 Definisjoner

1.3.1 Genus

Definisjonen av genus som ligger til grunn i denne oppgaven, er Charles F. Hocketts definisjon fra 1958: "Genders are classes of nouns reflected in the behavior of associated words" (sitert i Corbett 1991:1). Dette er den vanligste definisjonen av genus i dag

¹ Olav T. Beito skriver noe om dette i sin *Nynorsk grammatikk. Lyd- og ordlære* (1970:156–161), omtrent det samme står i NRG (1997:153–159). Trond Trosterud setter opp ei rekke regler for genustilordning i artikkelen "Genustilordning i norsk er regelstyrt" (2001).

(Unterbeck 2000:xv). Et genus består altså av ei gruppe substantiv som får tilhørende ord til å oppføre seg på samme måte. Substantivet i seg selv viser følgelig ikke genus, det er det de tilhørende ordene som gjør. ”Tilhørende ord” brukes i denne sammenhengen om ord som kan kongruere med substantivet. I norsk vil det si adjektiv, determinativer (både possessiver, demonstrativer og kvantorer) og pronomen.² Et eksempel: ordet *bok* kan vi hevde er femininum på grunn av kongruensen ved kvantoren og adjektivet i *ei lita bok* eller possessivet i *boka er mi*, men ikke på grunn av bøyingsendinga *-a* siden den regnes som en del av selve substantivet og ikke et tilhørende ord. Man må se på flere ord før man avgjør hva som kjennetegner et genus, kanskje viser *bok* seg å være et unntak med avvikende kongruens, men uansett er det de tilhørende ordene som er avgjørende.

Selv om vi ser på bøyinga av de tilhørende ordene og ikke på selve substantivet, er det viktig å presisere at jeg ikke mener det er kongruensen som *bestemmer* genus. Genus er en inherent (iboende) egenskap ved selve substantivet, og kongruensen er der denne egenskapen kommer til uttrykk. Genuset avgjør bøyinga av de tilhørende ordene, og disse ordene viser dermed hvilket genus substantivet har.

1.3.2 Kongruensklasse

En kongruensklasse består av substantiv som påvirker tilhørende ord slik at disse opptrer på samme måte i en gitt kontekst, for eksempel når de står som predikativ. Noen eksempler: *bilen er min, telefonen er min, boka er mi, jakka er mi, glasset er mitt, bordet er mitt* hvor possessivet *min* er predikativ. Bøyinga avhenger av substantivet, og bøyingsformene indikerer at *bilen* og *telefonen* tilhører samme kongruensklasse, *boka* og *jakka* en annen og *glasset* og *bordet* en tredje. Man må ha et bredere grunnlag enn dette for å dele inn i kongruensklasser, og det er noe av det oppgaven dreier seg om, men eksempelet illustrerer systemet. Kongruensklasser er ikke nødvendigvis det samme som genus, man kan ønske å si at flere kongruensklasser tilhører samme genus. Dette gjelder for eksempel hvis forskjellene er marginale, det kan være at noen få ord skiller seg fra alle andre i én kontekst. Hvordan man avgjør om en kongruensklasse er et genus, er et sentralt tema i oppgaven, spesielt avsnitt 5.6 vil dreie seg om dette. Begrepet kongruensklasse blir også ytterligere forklart i avsnitt 3.3.1 om Corbetts *Gender*.

² Jeg bruker ordklasseinndeling fra NRG (1997).

1.3.3 Norsk

Med ”norsk språk” mener jeg både alle tradisjonelle norske talemålsformer³ og skriftspråkene nynorsk og bokmål. Jeg vil i undersøkelsen av språket i kapittel 4 hovedsakelig ta for meg talemål siden det er grunn til å tro at ikke alle mønstrene jeg ønsker å vise, kommer fram i skrift. I Norge har vi stor valgfrihet når vi skriver, men det er likevel mange former som brukes bare muntlig, og talemålsmateriale er derfor best for denne typen undersøkelser. Skriftspråk vil imidlertid også spille en rolle ettersom det meste av det som er skrevet om genus, dreier seg om skrift, og genusinndelingskriteriene gjelder begge deler. Jeg begrenser meg derfor ikke til enten skriftspråk eller talemål, men trekker inn begge deler der det er relevant. Skriftspråksnavnene blir brukt for å skille ulike genussystemer siden vi finner tilsvarende systemer i de fleste dialekter og det derfor er unødvendig å finne opp nye begreper. Jeg bruker derfor begrepene bokmålssystem, nynorsksystem og riksmålssystem, basert på pronomenbruk og graden av femininumkongruens. Språk på Internett vil også bli brukt som eksempler. Grunnen er at det er søkbart og ofte inneholder flere talemålsformer enn trykte kilder gjør, det framstår dermed som en mellomting av skrift og tale.

En østnorsk dialekt (min egen), som jeg kaller bokmålsnær, vil ligge til grunn for flere av eksemplene og være sentral i en del av diskusjonen i kapittel 5. Fordelen med å bruke denne varieteten er for det første at den inneholder flere av elementene som gjør genusinndeling komplisert, det vil hovedsakelig si femininumformer av en del ord og *den* som personlig pronomen. Det ville ikke kommet fram gjennom en mer nynorsknær dialekt. For det andre er de fleste formene i denne dialekten tillatt i bokmål, slik at eksemplene er relevante også for det ene skriftspråket i Norge. Og for det tredje er det en vanlig dialekt, noe som dermed gir en bredere relevans enn om jeg valgte en sjeldnere dialekt, selv om målet er å komme fram til ei framstilling som gjelder alle former av norsk.

³ Dvs. dialekter som tilhører den nordgermanske språkgreina, altså ikke samisk, kvensk og talemål fra andre språkfamilier.

2 Om genus i norsk

I dette kapittelet skal vi først se på hva noen grammatikker sier om genus i norsk. Deretter skal vi se på noen artikler som viser andre synspunkter på genusinndeling enn jeg har i denne oppgaven. Både Eisenberg og Braunmüller skriver om hvordan man kan se andre systemer enn det tradisjonelle tredelte. Det er interessant, for hvis man skal kunne se på mulighetene for ei ny inndeling i norsk, er det, som nevnt i innledningen, nødvendig å løsrive seg fra den tradisjonelle oppfatningen. Selv om jeg ikke deler alle synspunktene i disse artiklene, er det nyttig å se at temaet allerede er diskutert og at noen faktisk har satt spørsmålsteget ved tredelingen. Artiklene om norsk, av Vannebo (2.2.2) og Fretheim (2.2.3), er litt annerledes, men begge bidrar med et nytt perspektiv på genus i en varietet av norsk. Vannebos artikkel tar hovedsakelig for seg endinger, både substantivs og hos de tilhørende ordene, og den er relevant fordi han kommer fram til to ulike systemer for bokmål. Fretheims artikkel ser også på både selve substantivet og kongruensen ved andre ord, og han argumenterer for at bokmålsnært talemål egentlig har bare to genus.

2.1 Hva sier grammatikkene?

Jeg er interessert i hvor mange genus det sies norsk språk har og hvilke kriterier som legges til grunn, hvis dette er nevnt. Ettersom grammatikker vanligvis fokuserer på skriftspråket, er det ikke alt som uten videre kan overføres til talemål, men de er likevel relevante siden genusteorien gjelder for både talemål og skrift. Selv om jeg ikke i så stor grad kommer til å vise til grammatikkene seinere, er det en fordel å være klar over hva tradisjonen sier, for å se tydelig hvordan framstillinga i denne oppgaven stiller seg sammenlignet med den.

Jeg ser på grammatikker både for landsmål/nynorsk, bokmål og riksmål i kronologisk rekkefølge. Grammatikkene som trekkes fram, er valgt fordi de er relativt store grammatikker for norsk språk og fordi de viser en bredde i beskrivelsen både når det gjelder tidsperiode og målform. Utgavene er valgt av praktiske hensyn.

2.1.1 Aasen: *Norsk Grammatik*

Den første grammatikken vi skal se på, er Ivar Aasens *Norsk Grammatik* fra 1864 (omarbeidet utgave fra 1965 er brukt). Denne skiller seg fra de andre grammatikkene ved at den ikke har skriftspråk som grunnlag, men derimot tar for seg talemål og sammenfatter dette. Det er likevel ikke én dialekt som er utgangspunktet, men alle dialektene Aasen

undersøkte i arbeidet sitt med å skape nettopp et norsk skriftspråk, nemlig landsmålet. Jeg skal konsentrere meg om hva Aasen skriver om genus. Han skriver i tredje avdeling, om bøyingsformer, at ”Navneordenes Kjøen ere tre, nemlig Hankjøen (*masculinum*), Hunkjøen (*femininum*) og Intetkjøn (*neutrum*)” (Aasen 1965:116–117). Dette vises ved at substantivene av de ulike genusene kan byttes ut med henholdsvis *han*, *ho* og *det*, og at de har ulik artikkel (Aasen 1965:117) (determinativ, undergruppe kvantor, i dagens ordklasseinndeling). Aasen trekker altså ikke inn bøyingsklasser som begrunnelse for genusinndeling, slik heller ikke jeg gjør. Videre står det imidlertid noe mer oppsiktsvekkende enn det at norsk har tre genus, nemlig at mens substantiv ikke har noe felleskjønn, finner vi i ”en Deel af Adjektiverne og Pronomenerne, at de have samme Form i Hankjøen og Hunkjøen og for en liden Deel ogsaa i alle tre Kjøen” (Aasen 1965:117).¹ Ifølge Aasen er substantiv alltid enten maskulinum, femininum eller nøytrum, men hvis adjektiv eller pronomen har samme form i maskulinum og femininum, kaller han det felleskjønn. Som vi skal se i neste kapittel (3.1), er felleskjønn fremdeles et begrep i dag, men mange regner også med at substantiv kan være felleskjønn, og det er da nettopp de tilhørende ordene som viser dette.

I adjektivbøyinga kommer genus inn både i entall og flertall. Dette er interessant ettersom man i dag generelt ikke regner med at norsk har genusforskjeller i flertall. Aasen setter opp en oversikt over adjektivbøyinga, denne gjengis her (i modernisert språk):

	Entall			Flertall		
	m	f	n	m	f	n
Ubestemt	<i>stor (er)</i>	<i>stor</i>	<i>stort</i>	<i>store</i>	<i>stora</i>	<i>store</i>
Bestemt	<i>store</i>	<i>stora</i>	<i>stora (e)</i>	<i>store</i>	<i>store</i>	<i>store</i>

(Aasen 1965:158)

Aasen kommenterer at det finnes flere dialekter hvor det er andre bøyingsformer, så dette er ikke et system som favner alle talemålsformene. Vi ser at det i flertall bare er svak form (”ubestemt” i tabellen) femininum som skiller seg fra de andre formene, men det er likevel verdt å legge merke til siden det er et trekk som fremdeles eksisterer i enkelte av dagens dialekter. Martin Skjekkeland skriver at denne *-a*-endinga i sterk bøying av femininum flertall fortsatt finnes i ”nokre meir arkaiske dialektar” ”i dei sørlegaste bygdene i Trøndelag, indre strok av Vestlandet frå Nordmøre t.o.m. Voss og Hardanger, dessutan i delar av

¹’Pronomen’ hos Aasen innebærer ikke bare de personlige pronomenene, som jeg er opptatt av, men også for eksempel possessiver.

Valdres” (2005:115). Einar Haugen oppgir også en egen form for ubestemt flertall femininum i sin bok om oppdalsmålet (1982:87), så i noen dialekter finnes det altså genusforskjell i flertall.

Når det gjelder determinativ, kaller Aasen possessivene adjektiviske pronomen fordi de på samme måte som adjektiv kongruerer med substantivene de står til (1965:173). De har tre former i entall: maskulinum *min*, femininum *mi* og nøytrum *mitt*, og to former i flertall: *mine* og *mina* (denne siste formen er igjen for femininer) (Aasen 1965:173). Dette er et system vi kjenner igjen i dagens nynorsk (bortsett fra *mina* i flertall) og mange talemålsvarianter. Aasen nevner også at genusbøying av tallordene til og med *fire* finnes i flere dialekter (1965:176–177). Dette er i likhet med genusbøying i flertall noe vi ikke har lenger i særlig grad i norsk, men vi skal se i 4.3.2 at genusbøying av *to* kan forekomme.

2.1.2 Western: *Norsk Riksmåls-grammatikk*

I 1921 ble August Westerns *Norsk Riksmåls-grammatikk for studerende og lærere* utgitt. Her er naturlig nok mye annerledes enn i Aasens grammatikk. De skrev i ulike tider og tok for seg ulike skriftspråksformer, Western var også mindre opptatt av talemål enn hva Aasen var. Her skal vi se hva Western sier om genus.

Han skriver at skrevet riksmål har to genus, felleskjønn og intetkjønn (Western 1921:396). Felleskjønn består av ”det gamle hankjønn og hunkjønn” (Western 1921:396), og Western bruker både determinativ (”ubestemt artikkel”) og endinga (”bestemt artikkel”) som kjennetegn på disse, det vil si både kongruens ved andre ord og bøying av selve substantivet. Når det gjelder for eksempel possessiver (”pronomen”), er ikke *mi* noe alternativ, han bruker formene *min* – *mitt* – *mine* som eksempel på bøying i kjønn og tall (Western 1921:197). Dette er altså igjen unntatt talemålet, for han skriver at man der kan finne ”et særskilt *hunkjønn*” som både har egne artikler og determinativer, som *mi* (Western 1921:396).

Western presiserer at det er snakk om det *skrevne* riksmål når han skriver at det finnes bare to genus, felleskjønn og intetkjønn, siden man i talemålet ofte finner substantiv av hunkjønn og ord som bøyes med dette. Disse hunkjønnsformene ”ansees av mange, som kanskje selv bruker dem, for vulgære” (Western 1921:397), og han hevder at ”der ikke er nogen tvil om at bare to kjønn er å foretrekke for tre” (Western 1921:397), et sitat som har blitt trukket fram også i seinere tid. Her er det altså et klart skille mellom skrift og tale, selv om Western ser at noen femininer er på vei inn også i skrevet riksmål. Han nevner ei rekke eksempler fra litteraturen, blant annet *enka*, *bua*, *suppa* og *Øia* (Western 1921:397).

Eksemplene viser at han legger vekt på substantivendinga. Western ser likevel på dette som enkeltord og ikke et tegn på at femininum er på vei inn i riksmålet som et gjennomført system (1921:397).

2.1.3 Heggstad: *Norsk grammatikk*

Leiv Heggstads grammatikk for norsk fra 1914 var beregnet på skoleungdom. Her er den andre og større utgaven brukt, den kom i 1931. Heggstads grammatikk tar for seg landsmål.² Heggstad skriver at man på grunn av bøyingsformene kan skille substantivene i tre genus (1931:43), og det ser dermed ut som han har ei annen oppfatning enn Aasen og til dels Western. Aasen bruker ikke bøyingsformer som kriterium, mens Western, som vi så ovenfor, bruker den etterhengte bestemte artikkelen, som jeg ser kun som ei bøyingsending, som et av kriteriene for å si at et substantiv har et gitt genus. Men i kapittelet om substantiv bruker Heggstad også et av de samme kriteriene som Aasen, nemlig kvantoren (”ubestemt artikkel”), og i tillegg det at substantivene refereres til med *han*, *ho* eller *det* (1931:81). Heggstad mener altså ikke at det kun er bøyingsformene som viser genus, selv om også de trekkes inn. Han nevner bøyning som et av kjennetegnene, men i tillegg at adjektiv og pronomen bøyes ulikt når de står til substantiv av de forskjellige genus (Heggstad 1931:81).

Ved adjektiv nevner Heggstad at formene for maskulinum og femininum har falt sammen i den sterke bøyinga, som han kaller ubestemt form, bortsett fra ved adjektiv på *-en*. Eksemplene hans for å vise forskjellen er *mjuk*: *ein mjuk stol* og *ei mjuk hand*, og *vaksen*: *ein vaksen gut* og *ei vaksi* (eller *vaksen*) *gjente* (Heggstad 1931:98). Maskulinum og femininum kan, som vi ser, ha samme form også ved den sistnevnte adjektivtypen.

2.1.4 Næs: *Norsk grammatikk*

Olav Næs’ grammatikk kom ut i 1952, andre utgave i 1965. Denne grammatikken tar for seg begge formene av norsk skriftspråk, bokmål og nynorsk. Næs går helt tilbake til indo-europeisk i sin beskrivelse av genus. Han sier at man da skilte mellom genus animatum (levende vesener) og genus inanimatum (døde ting), siden ble hunkjønn utskilt fra animatum og man fikk tre genus (Næs 1965:192). Næs har det samme utgangspunktet som jeg har i denne oppgaven (jf. definisjonen i 1.3.1), han sier at substantivet alene ikke viser genus, men at genus kommer til syne gjennom kongruensbøyinga av adjektiv, pronomen og artikler

² Selv kaller han dette rett og slett norsk, mens betegnelsen norsk-dansk brukes om riksmål (Heggstad 1931:13).

(Næs 1965:192). Han skriver at den etterhengte bestemte artikkelen også viser genus, men begrunner dette med at den opprinnelig var et eget ord (Næs 1965:193).

I likhet med Aasen skriver Næs at adjektiv har felleskjønn fordi det ikke skilles mellom maskulinum og femininum, og i tillegg kommer nøytrum. Næs skriver ikke at pronomen bøyes i flere genus enn adjektiv, men at felleskjønn er utbygd ved at *han* og *hun* brukes om personer og *den* om andre substantiv (1965:193). Også her kommer *det* for nøytrum i tillegg. Pronomen som viser til substantiv, har altså fire former, men dette ser ikke Næs som tegn på at det kan snakkes om fire genus.

2.1.5 Beito: *Nynorsk grammatikk*

Olav T. Beitos grammatikk *Nynorsk grammatikk. Lyd- og ordlære* fra 1970 er ifølge forordet et forsøk på å bidra med ”ein meir utførleg nynorsk grammatikk for vidarekomne” (1970:19). Når det gjelder genus, følger han i stor grad andre, og det kommenteres derfor bare veldig kort her. Når jeg likevel bruker et avsnitt på denne grammatikken, er det for å få fram hvilket syn Beito, som gjerne forbindes med genusforskning i norsk på grunn av boka *Genusskifte i nynorsk* fra 1954, har på genuskategorien. I *Genusskifte i nynorsk* gir Beito en utførlig oversikt over genusendringer i norsk, og det er fremdeles standardverket i norsk når det gjelder genustilordningssiden av genusforskning.

I likhet med Næs tar Beito den indoeuropeiske inndeling i to genus som utgangspunkt i grammatikken. Han nevner hvordan denne har endra seg på ulike måter fram til dagens språk (Beito 1970:155). Når det gjelder hvordan genus kommer til uttrykk, ser også Beito på tilhørende ord. Han skriver at det er andre ord enn selve substantivet som viser hvilket genus det har, og han trekker fram noen av de samme ordklassene som vi har sett på tidligere: kvantorer (”artikler”) og pronomen. Beito skriver at det er tre genus: maskulinum, femininum og nøytrum, som kjennetegnes ved henholdsvis *ein* og *han*, *ei* og *ho* og *eit* og *det* (1970:155). Beito er også i grammatikken mest opptatt av hvordan genus har endra seg fra norrønt til moderne norsk, og hvordan genustilordninga kan systematiseres etter semantisk innhold og substantivenes form.

I omtalen av adjektiv er det lite som skiller seg fra det andre har skrevet når det gjelder genus. Beito nevner blant annet sammenfall mellom maskulinum og femininum i kongruensbøyinga med unntak av klammeform på *-i* i femininum ved adjektiv som slutter på *-en* (1970:213), det samme vi så Heggstad peke på ovenfor.

2.1.6 Faarlund, Lie og Vannebo: *Norsk referansegrammatikk*

Den siste grammatikken vi skal se på, er *Norsk referansegrammatikk* (NRG) fra 1997. NRG er et omfattende verk som tar for seg skriftspråket i Norge, både bokmål og nynorsk, og kan regnes som en standardgrammatikk i dag. Det er denne som vil bli brukt for generelle grammatiske opplysninger videre, inkludert ordklasseinndelinga jeg benytter.

I kapittelet om genus slås det først fast at norsk har tre genus, maskulinum, femininum og nøytrum (NRG 1997:149), og at "[d]e viktigste kjennetegnene på substantivets genus er artiklene" (NRG 1997:150), selv om genus også kommer fram gjennom andre tilhørende ord. NRG bruker her "artikler" både om determinativer (kvantorer) og bøyingsendinga i bestemt form. Bøyingssuffikset kalles bestemt artikkel og brukes dermed for å si hvilket genus et gitt substantiv har. Det gjør jeg ikke her, av grunner vi skal se i 3.2. Pronomen blir brukt som kjennetegn i nynorsk, men ikke i bokmål, og NRG sier bokmål og nynorsk ikke har nøyaktig samme genussystem (1997:150). Mens nynorsk klart har tre genus, kan man si at bokmål også har et togenussystem. Det er da, som vi allerede har sett nevnt i flere grammatikker (Western, Næs), maskulinum og femininum som går sammen i et felleskjønn som står i motsetning til nøytrum (NRG 1997:151). Grunnen til at bokmål kan sies å ha bare to genus, er at det er mulig å bruke samme form av tilhørende ord sammen med ord man ellers vil kalle enten maskuliner eller femininer. Et eksempel er at man kan skrive *en liten bil* og *en liten bok*, mens *bil* og *bok* i mange former av norsk ikke tilhører samme genus. Nyansene og valgfriheten diskuteres videre, og en konklusjon er at femininum er vanskelig å beskrive nettopp fordi man kan velge å ikke bruke femininum-kongruens. Jeg går ikke mer inn på dette her, bortsett fra å si at NRG på grunn av disse ulikhetene velger å kalle de ordene som i bokmål *kan* ta artikkelen *ei*, femininer (1997:152). *Bok* er derfor femininum fordi det er tillatt å skrive *ei bok*. Dette synet deles ikke av alle, blant annet skriver Janne Bondi Johannessen at hun mener det er ei bedre løsning "å anta at mange norske substantiv kan tilhøre mer enn ett genus" (1990:43). Jeg deler NRGs oppfatning og vil finne inndelingskriterier som kan bestemme så mange substantiv som mulig til ett genus, uten å plassere mange i flere grupper. Slike problemer viser hvor vanskelig det er å beskrive genuskategorien i et språk med mange valgmuligheter.

2.1.7 Sammenfatning

Kriteriene grammatikerne legger til grunn for inndelinga, er til dels ulike. Det varierer hvorvidt bøyingsendingene i selve substantivet tas med i beregninga, men kvantoren, som

oftest kalt ubestemt artikkel, er alltid nevnt. I tillegg trekker de fleste inn pronomen. Til tross for forskjellene kommer de fram til samme resultat, nemlig at norsk har tre genus, om enn ikke nødvendigvis i skriftspråket. Ifølge Western har riksmål bare to genus, men her er det ekstra tydelig at det dreier seg om skrift siden han selv skriver at mange benytter tre genus når de snakker, og at enkelte frekvente femininer også kommer inn i skriftspråket (Western 1921:397). NRG går inn i problematikken rundt moderne bokmål hvor man kan velge å skrive så å si uten femininumbøying av tilhørende ord (de regner da ikke med pronomen). Det hevdes derfor at bokmål kan være et togenussystem fordi det er opp til språkbrukeren om han vil bruke to eller tre genus, men det er likevel ingen tvil om at norsk *kan* ha tre genus.

Grammatikkene tar hovedsakelig for seg skriftspråk, men talemål er ofte nevnt. Både Western (1921:396), Næs (1965:193), Beito (1970:155) og NRG (1997:152) trekker fram talemålet i Bergen som spesielt, her finner man ifølge disse grammatikkene bare to genus. Flere av grammatikkene (Næs, Beito) peker på at tredeling av genus stammer fra indo-europeisk (selv om det tidligste utgangspunktet her var to genus). Kriteriene vies liten plass, de er nevnt mer som måter å se hvilket genus et ord har, på, enn grunnlag for å si at ordet har et bestemt genus. Det brukes mer plass på å gjøre rede for genustilordning og systemet i hva ord som får et bestemt genus, har til felles, men det er ikke mitt tema (jf. 1.2).

Det er ulike meninger om hvilken betydning genusendringer har for språket, og vi kan ikke se bort fra at det til dels har kunnet prege grammatikkene. Vi så at Western mener at det ikke er noen grunn til å ønske seg tilbake til tre genus, de ”vulgære” hunkjønnsformene var ikke noe å trakte etter, mens Aasen har et ganske annet syn. Aasen skriver i forbindelse med språk som har mistet tredeling, at ”overalt maa enhver Sammenblanding af Ordenes Kjøen ansees som en uheldig Afvigelse fra Sprogenes gamle Plan”, og at det ville ”være ilde, om der i dette Sprog skulde findes Spor til nogen stærk Afvigelse fra den gamle Tredeling” (1965:117).

2.2 Perspektiver på genusinndeling

Når det gjelder alternativer til den tradisjonelle tredeling, kan Peter Eisenbergs artikkel ”Das vierte Genus?” nevnes. Eisenberg var professor i moderne tysk språk ved Universitetet i Potsdam til 2005. I artikkelen argumenterer han for at tysk har fire genus, det fjerde kaller

han generikum (Eisenberg 2000:91), og det består av de svake maskulinene.³ Det er ikke de tilhørende ordene som ligger til grunn for Eisenbergs inndeling. Han legger vekt på fonologiske og formmessige egenskaper ved selve substantivet, og slik skiller han seg fra hvordan jeg ser genus i denne oppgaven. Han ser på endingene substantiv av de forskjellige gruppene får ved bøyning, og hvilke suffikser som kan sies å kjennetegne dem, for eksempel at *-ling* er typisk restmaskulinum og *-heit* og *-in* femininum (Eisenberg 2000:99). Han peker på at det ikke finnes egne bøyingsformer av artikkelen for generikum, og hevder det er derfor man ikke oppfatter det som en egen substantivklasse (Eisenberg 2000:94). Det er dermed tydelig hvordan dette synet står i motsetning til definisjonen jeg bruker i denne oppgaven, ettersom det at de tilhørende ordene har ulike former, her er en forutsetning for å kunne snakke om ulike genus eller kongruensklasser. Ettersom Eisenbergs tilnærming er så annerledes, skal jeg ikke gå i detalj om argumentasjonen hans. Hovedsaken er at han finner grunn til å innføre et fjerde genus i stedet for å regne disse ordene som en avvikende del av maskulinum. Og dette viser at den tradisjonelle tredelinga kan utfordres, selv i et språk som er så godt beskrevet som tysk. Johannes Clajus skrev for øvrig i en av de første grammatikkene over tysk, i 1578, at tysk hadde sju genus, og også seinere grammatikere har operert med flere enn tre genus (Doleschal 2002), så oppfatninga om tre genus har ikke alltid vært enerådende i tysk.

Videre i dette avsnittet skal vi se på artikler som omhandler genus i nordiske språk (2.2.1) og norsk (2.2.2 og 2.2.3). Braunmüller ser på de skandinaviske språkene hvor han finner flere ulike systemer. Artikkelen hans gir også en mulighet til å sammenligne norsk med nabospråkene, og i kapittel 4 skal vi se på flere beslektede språk, nemlig norrønt (4.3) og svensk (4.4). Artiklene av Vannebo og Fretheim er som sagt tatt med fordi de viser to ulike tilnærminger til genus i bokmål/østlandsk.

2.2.1 Braunmüller: "Gender in North Germanic"

Braunmüller er professor ved universitetet i Hamburg. Han innleder denne artikkelen med en oversikt over genussystemene i Norden, nordiske eller nordgermanske språk. Han slår fast at togenussystemet er det absolutt vanligste i standardspråkene i dag (Braunmüller 2000:26), selv om islandsk, færøysk og så å si alle dialekter har et tregenussystem, som i typisk indo-europeisk (Braunmüller 2000:25). Braunmüller nevner at også nynorsk har tre genus (2000:25), mens bokmål "unfortunately" ikke passer helt inn i noen av disse systemene

³ De resterende maskulinene kaller han restmaskulinum.

(2000:26). Det er dermed standard svensk og dansk som ifølge ham gir grunnlag for å si at to genus er det vanligste i skandinaviske språk i dag, i tillegg til at bokmål har trekk fra dette systemet. Bokmål har ifølge Braunmüller utvikla seg til å bli ”a very complicated hybrid system” (2000:26) og blir behandla som en egen type. Han sier at tregenussystemet finnes også i bokmål ved substantiv som betegner personer eller dyr av hunkjønn og enkelte frekvente ord (Braunmüller 2000:26–27).

Vestjysk (i Danmark) nevnes også som en egen type system, selv om dette ikke er et standardspråk, men en dialekt. Braunmüller kaller dette et system uten grammatisk genus (2000:28). Det finnes imidlertid semantisk genus i denne dialekten, det skilles nemlig mellom substantiv som betegner tellelige og ikke-tellelige elementer (Braunmüller 2000:28). Han viser dette ved at *man* og *hus*⁴ refereres til med *den*, mens massesubstantiv som *mælk* og *jord* og abstrakter som *skrigen* (’skrik’) refereres til med *det*. Det samme gjelder når *den* og *det* er demonstrativ (Braunmüller 2000:28–29). Det er interessant at det ikke er det samme skillet som man gjerne finner i språk som har semantisk baserte genussystemer, som Corbett nevner noen av. Blant annet finnes det systemer basert på skillene animat/inanimat, menneskelig/ikke-menneskelig, rasjonell/ikke-rasjonell, menneske av hankjønn/annet, hankjønn/annet, hankjønn/hunkjønn/intetkjønn, sterk/svak (Corbett 1991:30).

Braunmüller hevder at det er språkplanlegging og kontakt med nynorsk som har ført til hybridsystemet i bokmål (2000:26). Han sier ikke noe om at det at de fleste norske dialekter faktisk har et annet system, kan være en medvirkende årsak. Bare når det gjelder bruk av pronomen, peker han på at kongruensen kan skyldes påvirkning fra dialekter (Braunmüller 2000:40). Skillet mellom skriftspråk og talemål som han opererer med i begynnelsen av artikkelen, virker noe tvungent. Det er ikke så lett å skille systemene fra hverandre, og det er kanskje heller ikke alltid noen fordel i beskrivelsen av språk. Det er dette Braunmüller selv konkluderer med etter redegjørelsen for standardspråkene, og det er derfor han mener ei diasystematisk tilnærming er den beste måten å beskrive genus i nordiske språk på (artikkelens undertittel er ”A diasystematic and functional approach”).⁵

Med diasystematisk mener Braunmüller åpenbart at man må se på både standard skriftspråk og talemålet når man gjør rede for genussystemene, fordi man ellers ikke får med alle variantene. Grunnen er det vi allerede har vært inne på, at det kan finnes tilfeller hvor standardspråket og dialektene ikke uten videre kan analyseres sammen. Braunmüller

⁴ Ord som i sørjysk og ellers i dansk tilhører ulike genus, *en man – et hus* (Braunmüller 2000:28).

⁵ ”A diasystem is a network of FORMAL relationships which shows the common linguistic SYSTEM assumed to underlie two or more dialects, as a framework for displaying their STRUCTURAL differences” (Crystal 2003 [1980]:135).

kommenterer at det ofte er forskjeller mellom standardspråk og dialekter, og disse forskjellene kan være så store at det er snakk om grunnleggende ulike genussystemer (2000:40). I avsnitt 4.4 skal vi se at dette er nevnt i beskrivelser av svensk. Når det gjelder norsk, skiller Braunmüller bokmål og nynorsk ved å si at man i nynorsk aldri vil oppleve at et substantiv har et annet genus i skrift enn det har i noen av dialektene, mens når det gjelder bokmål, kan man ofte unngå genuskonflikter ved å innføre enkelte femininer (2000:43).⁶ For morsmålsbrukere av norsk virker dette svært forenkla. Nynorsk er for eksempel ikke identisk med alle dialektene i Norge, og skillet mellom ”nynorskdialekter” og ”bokmålsdialekter” er ikke problematisert. Det er ingen tvil om at man i bokmål kan velge å bruke et tregenus-system ved adjektiv og determinativer, selv om det ikke nødvendigvis kommer til uttrykk i like mange genusmarkører som i nynorsk.

Braunmüller ser igjen på forskjellen mellom islandsk og færøysk og fastlands-nordiske språk. I de førstnevnte mener han genus fremdeles kun har en grammatisk funksjon, og han sier at standardspråket og dialektene bruker genus på samme måte (Braunmüller 2000:41). I svensk og dansk er det derimot slik at genus har fått et annet innhold i noen tilfeller, og dette begrunner han med eksempler på hvordan genus kan brukes for å betegne et helt setningsinnhold eller til å skille mellom ei generell og ei spesiell betydning av en frase (Braunmüller 2000:39). Eksempler på det sistnevnte finnes også i norsk, og spesielt uttrykksmåter som *Pannekaker er godt* blir stadig diskutert (konstruksjonen blir gjerne kalt pannekakesetninger på grunn av dette eksempelet). Når adjektivet får nøytrumskongruens til tross for at substantivet er maskulinum og flertall, får uttrykket generell betydning, det er ikke snakk om noen spesifikke pannekaker. Slike konstruksjoner tas opp i avsnitt 5.4.3. Braunmüller ser slik bruk av genus som bevis på at genuskategorien er i ferd med å få nye funksjoner, og han hevder at det kan skje fordi genus ikke lenger har samme status som tidligere (2000:39).

2.2.2 Vannebo: ”Om genusmorfemer i norsk bokmål”

Kjell Ivar Vannebo er professor emeritus i nordisk språk ved Universitetet i Oslo og en av forfatterne av NRG. Hans artikkel dreier seg om hvorvidt genus ”bør gis morfematisk status eller ikke” (Vannebo 1985 [1970]:63). Jeg definerer genus som en kategori som viser seg i tilhørende ord (jf. 1.3.1), og ikke først og fremst som morfem, men tilhørende ord spiller en rolle også i Vannebos artikkel. Vannebo tar nemlig ikke bare for seg morfemene i selve

⁶ Det å innføre enkelte femininer minner om det Western skrev om at enkelte hunkjønnsord var på vei inn i riksmålet (1921:397).

substantivet, men også morfemene i ord som kongruerer med det. Når utgangspunktet er at man bestemmer genus ut fra ord som kongruerer med substantivet, kan vi si at det er endingsmorfemet i adjektivet vi er interessert i. Bøyingsendingene, som er det sentrale i denne oppgaven, regnes nemlig som morfemer. Vannebos artikkel er også interessant fordi den tar opp hva som skal til for at noe plasseres i ei egen gruppe, og hvordan man kan se systemer blant ulike bøyingsformer. Framstillinga er mest relevant innenfor transformasjonsgrammatikk (Vannebo 1985 [1970]:76), og fordi jeg ikke holder meg innen én spesifikk grammatisk retning på den måten, legger jeg ikke vekt på framgangsmåten og opposisjonene han setter opp.

Vannebo viser til tidligere framstillinger og sier at man ofte har beskrevet genus ved hjelp av artikkelen, attributive tillegg eller pronomen, og at det særlig har blitt fokusert på den etterhengte artikkelen uten å legge vekt på andre ord (1985 [1970]:62). Han nevner at morfemet som legges til et adjektiv, i noen tilfeller avgjør hvilket genus substantivet får, men at dette er relativt sjeldent i norsk. Det dreier seg i slike tilfeller om semantisk motivert genus, ifølge Vannebo (1985 [1970]:63–64), noe som tyder på at han skiller mellom semantisk og en annen type genus ved genustilordning og da trolig også ved genusinndeling. To av eksemplene han nevner på slike forskjeller, er *tjukken* og *tjukka*, *dummen* og *dumma* (1985 [1970]:63), hvor endinga avhenger av om det er en mann eller kvinne som betegnes, og hvor ordene får ulikt genus som igjen viser seg i tilhørende ord.

Vannebo konkluderer med at man må se på tilhørende ord for å tydelig se forskjell på de forskjellige genusene. Han viser ved hjelp av andre ordklasser enn substantiv hvordan det etter hans mening kan være praktisk å skille mellom to systemer når det gjelder måten genus kommer til syne på i de ulike ordklassene. Det ene systemet er todelt og gjelder alle ordklasser, for eksempel determinativer som *egen* (”adjektiv”), hvor man har formene *egen-Ø* og *egen-t* (Vannebo 1985 [1970]:66).⁷ Det andre systemet er valgfritt og kan brukes ved enkelte ord, som da vil ha tre ulike former. Et eksempel på dette er *annen*, hvor man kan finne formene *annen-Ø*, *anna* og *annen-t* (Vannebo 1985 [1970]:66).⁸ Man kan velge å la være å bruke dette tredelte systemet, men siden det er et alternativ til det todelte, kan man ikke i språkbeskrivelsen se bort fra at det kan finnes tre genus. Her kjenner vi igjen det som er skrevet om bokmål i NRG (2.1.6), hvor det blir sagt at bokmål har både et tregenussystem og et togenussystem (1997:150–151). I stedet for å se det som én varietet med valgfrie

⁷ Vannebo trekker inn transformasjonsregler slik at nøytrumsformen kommer til uttrykk som *eget*.

⁸ Også her transformeres nøytrum, overflateformen blir *annet*.

former regner Vannebo med at varietetene med femininumformene av ordene han nevner, har et annet system enn varietetene med bare to ulike former.

Det at det finnes to systemer og spesielt det at det ikke er så mange ord med tre mulige former, viser ifølge Vannebo at tregenussystemet ikke er gjennomført i bokmål (1985 [1970]:67). Systemet med to former er mer omfattende, det kan gjelde alle ordklasser. Vannebo gjennomgår ulike kontekster med forskjellige morfemer ved de tilhørende ordene, og konklusjonen hans er at svaret på spørsmålet om man kan si at genus skal kalles en morfemkategori, avhenger av om det er uttrykket eller innholdet i analysen man legger vekt på, i tillegg til definisjonen av morfem (1985 [1970]:75). Artikkelen er slik sett mer en diskusjon hvor Vannebo tar for seg noen ulike måter å se saken på, enn et argument for et spesifikt syn.

2.2.3 Fretheim: "Er bokmålet tvekjønnet eller trekjønnet?"

Denne kronikken er skrevet av Thorstein Fretheim, professor i lingvistikk ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. Tittelen skulle tyde på at den, i likhet med Vannebos artikkel, tar for seg bokmål, men Fretheim sier mer om talemål som grenser til bokmål. Han spesifiserer ikke dette talemålet nærmere enn til at det snakkes i østlandsområdet (Fretheim 1985 [1976]:99), men det og eksemplene tyder på at han mener bokmålsnære talemålsformer. Kronikken er kort, men inneholder noen synspunkter det er verdt å merke seg. Grunnsynet er at enkelte former av norsk egentlig har bare to genus, felleskjønn og nøytrum, selv om det umiddelbart kan oppfattes som et tregenussystem (Fretheim 1985 [1976]:99). De "avvikende" formene i slike talemålsformer, substantiv med *-a*-endinger, hevder Fretheim er enkeltstående, innlærte former som ikke representerer et eget genus, men som er lån fra et tregenussystem språkbrukeren egentlig ikke benytter (1985 [1976]:101). Fretheim tar dermed hensyn til substantivets ending i denne diskusjonen, i tillegg til kongruerende ord. Dette minner om Western (2.1.2), som så at enkelte femininumformer kom fra talemålet inn i riksmålet, og også Western fokuserte da på endingene.

Fretheim sier at det finnes både to- og tregenussystemer i norsk, men han er interessert i det han ser som en tredje variant, som han kaller et tilsynelatende blandings-system (1985 [1976]:99). Han peker på eksempler hvor det til tross for at man bruker *-a*-ending på substantivet, noe man normalt forbinder med femininer, er naturlig for mange å bruke maskulinum- eller felleskjønnsformen av det possessive determinativet ("pronomen") sammen med dette substantivet. Et eksempel er at man kan bruke formen *jakka*, men likevel

foretrekke *min jakke* (ikke *mi jakke*) (Fretheim 1985 [1976]:99). Også en som ellers sier *mi jakke*, vil gjerne bruke det Fretheim kaller felleskjønnskongruens hvis det kommer et annet ord mellom possessivet og substantivet, og dermed si *min egen jakke*, ikke *mi egen jakke* (1985 [1976]:100). Hvis man har en egen hunkjønnsform av *egen*, oppstår ikke problemet, ifølge Fretheim, da vil man si for eksempel *mi eiga jakke*.

Systemet i bruken er at man bruker hunkjønnsform ”så lenge pronomenet opptrer rett etter substantivet og disse to elementene til sammen utgjør et eget setningsledd” (Fretheim 1985 [1976]:100), og ikke ellers. Eksempelene her er *Er denne jakka din?*, hvor possessivet *din* er predikativ mens *jakka* er subjekt, de utgjør dermed ikke et felles ledd. Dette står i motsetning til setningen *Er dette jakka din?* som ikke vil aksepteres fordi substantivet og possessivet sammen danner predikativ i setningen. Setningen *Er dette jakka di?* foretrekkes.⁹ Dette viser hvor viktig det er å se på kongruens i flere ulike kontekster før man avgjør hvor mange genus det er i en gitt språkvarietet. Det er tydelig at *-a*-endinga i seg selv ikke gir noe sikkert bevis, noe jeg også skal vise i neste kapittel (3.2), men viktigere her er det at syntaks tydelig spiller en rolle for kongruensen. Det at samme språkbruker bruker ulike kongruensformer av et adjektiv eller determinativ avhengig av det syntaktiske forholdet til substantivet det står til, fører ifølge Fretheim til at man ikke uten videre kan si for eksempel at et ord er femininum, selv om man bruker determinativet *mi* sammen med det. Han mener at bruken av femininumformer på denne måten ikke betyr at språkbrukerens talemål har tre genus, men at det man kaller femininumformer av possessivene, egentlig er en felleskjønnsvariant (Fretheim 1985 [1976]:101). Det må da en bredere undersøkelse til for å kartlegge systemet i denne bestemte varietet, og som vi har sett både i NRG, hos Braunmüller og her hos Fretheim, er det ikke så lett å si noe generelt om norsk som helhet.

Jeg mener det likevel er grunn til å tro at de ordene en språkbruker med den dialekten Fretheim beskriver, bruker former som *mi* til, har noe til felles siden *mi* faktisk ikke står til *alle* substantiv i samme kontekst. Det virker derfor merkelig om man helt skal se bort fra dette, og bare si at det er en tilfeldig innlært form som dukker opp i visse syntaktiske posisjoner. Fretheim sier at det ser ut som et blandingssystem, og da kan det ikke uten videre likestilles med de varietetene som gjennomført har bare to former av tilhørende ord. Det kan hende systemet ikke er nøyaktig det samme hos alle språkbrukere med denne dialekten, men det er likevel grunn til å kalle det et tregenussystem ettersom det faktisk ikke er de samme formene som brukes overalt. Johannessen mener at dette synet ikke gjelder for bokmål (som

⁹ Søk på Google gir imidlertid over 100 treff på ’jakka min’, og det kommer tydelig fram at i en del av disse utgjør ordene ett ledd (sider fra Norge, 10.09.09).

Fretheim trekker inn i tittelen). Hun begrunner dette med at selv om Fretheim hevder at de som snakker dialekten han omtaler, helst unngår eller ikke har femininumformer av *egen* og *annen* (Fretheim 1985 [1976]:100–101), er disse formene tillatt i bokmål.¹⁰ Derfor mener hun man må regne med tre genus i bokmål (Johannessen 1990:44).

Jeg kommer til å anta at bruk av former som *mi*, *si* og ulike endinger ved for eksempel adjektiv når de står til ord som i et togenussystem ville vært felleskjønn, er uttrykk for genusforskjeller. Det at en språkbruker i det hele tatt kan bruke uttrykk som *jakka mi*, *det er mi bok*, anser jeg som tegn på at denne varieteten har femininumbøying. I noen varieteter kan det være snakk om overdifferensiering, men trolig ikke alltid. Selv om genus i femininum ikke kommer like ofte til syne i dialekter som den Fretheim ser på, som i for eksempel nynorsk, betyr ikke det automatisk at forskjellen er helt borte.

¹⁰ Hun oppgir formen *eiga*, som er femininumform av *eigen*, ikke *egen* (*Bokmålsordboka*: 'egen').

3 Kriterier for genusinndeling

I dette kapittelet skal jeg gå grundigere inn i noen av premissene jeg legger til grunn for genusinndeling. Først vil jeg avklare hva jeg legger i begrepet felleskjønn og hva som er forskjellen mellom genus og bøyingsklasse. Deretter skal jeg se på Corbetts *Gender*, som utgjør det teoretiske hovedgrunnlaget i oppgaven. Til slutt argumenterer jeg for hvorfor jeg mener pronomen bør regnes som et av kriteriene ved genusinndeling.

3.1 Maskulinum og femininum – felleskjønn

I dette avsnittet skal jeg klargjøre hvordan jeg bruker begrepet felleskjønn, som vi så i 2.1 at flere av grammatikerne bruker. Det kom tydelig fram at felleskjønn i litteraturen brukes som motsetning til nøytrum. Det ligger i navnet at det er et fellesbegrep, og det inneholder det man ellers ville kalt maskulinum og femininum. Maskulinum og femininum er tettere knyttet til hverandre enn de er til nøytrum. For eksempel har de fleste adjektiv samme form i maskulinum og femininum, mens de har en annen form i nøytrum (*søt – søtt, grønn – grønt, stor – stort, voksen – voksent*). Ordbøker oppgir ofte at et substantiv kan være både maskulinum og femininum, det betyr da at språkbrukeren kan velge bøyning, og det er det noen vil kalle felleskjønn. Denne løsningen er i tråd med Johannessens syn om at mange substantiv har mer enn ett genus (jf. 2.1.6). Tre eksempler fra *Bokmålsordboka*: ***betraktning*** *fl el. m1*, ***gruppe*** *fl el. m1*, ***jente*** *fl el. m1* ('betraktning', 'gruppe', 'jente').

Vi så at Aasen regner med at en del adjektiv og pronomen har felleskjønn, det er da de ord med samme form i enten to genus eller i alle tre genus. Han lar likevel ikke dette påvirke synet om at substantivene er enten maskulinum, femininum eller nøytrum (2.1.1). De fleste demonstrativene har også bare én form for maskulinum og femininum og en annen for nøytrum, for eksempel *den/denne – det/dette*. I bokmål er det bare *annen* og *hin* som kan ha egne former, nemlig *anna* og *hi*. I nynorsk er det noen flere som kan ha egne femininum-former, men også her har de fleste samme form i maskulinum og femininum (NRG 1997:208–209). Jo flere ord som har egne former i femininum, jo mindre mening gir det å snakke om felleskjønn. Fordi kongruensen er sterkere og *den* ikke brukes som pronomen i nynorsk og dialekter med tilsvarende pronomensystem, er ikke felleskjønn et like aktuelt begrep her som i bokmålssystemet.

Genusdefinisjonen som ligger til grunn i denne oppgaven (1.3.1), innebærer at felleskjønn ikke er et genus på samme måte som nøytrum, og disse to kan heller ikke sies å være

de eneste genusene i en dialekt. Siden pronomen regnes som tilhørende ord (slik jeg argumenterer for i 3.4), har man alltid genusene maskulinum og femininum i tillegg til nøytrum, eventuelt også felleskjønn. Disse består da av substantiv man refererer til med henholdsvis *han* og *hun*, og felleskjønn omfatter bare inanimate substantiv. Mens man kan kalle *bil* og *bok* felleskjønn når all kongruens er lik, for eksempel *en liten bil – den* og *en liten bok – den*, vil *gutt* og *jente* alltid skille seg ved pronomenene: *en liten gutt – han* og *en liten jente – hun*. Når felleskjønnbegrepet brukes i grammatikker, ser man ofte bort fra pronomenet, og da kan ord som *gutt* og *jente* komme inn i denne kategorien. Et eksempel finner vi hos Western, som bruker *en mann*, *mannen* og *en kone*, *konen* som eksempler på felleskjønnssubstantiv (1921:396). I slike inndelinger vil det man kaller felleskjønns-substantiv refereres til med enten *han*, *hun* eller *den*.

Jeg bruker begrepet felleskjønn som betegnelse på substantiv som ikke er nøytrum, når alle de tilhørende ordene, inkludert pronomen, får samme kongruens. Det er da ikke noe som skiller ordene fra hverandre. Man kan også si at de tilhørende ordene bøyes i felleskjønn i slike tilfeller. Det er den tradisjonelle maskulinumformen som brukes, men jeg kaller det felleskjønn når formen brukes også til ord som i andre dialekter ville vært femininum. Animater er fremdeles skilt i maskulinum og femininum. Jeg kommer tilbake til felleskjønn i forbindelse med diskusjonen rundt undergenus i 5.6.3.

3.2 Genus – bøyingsklasse

Av og til ser man at det opereres med uklare grenser mellom hva som er bøyingsklasser og hva som er genus. Jeg skal i dette avsnittet tydeliggjøre forskjellen mellom disse siden det ofte er uklart i litteraturen og spesielt i skolen (de fleste har vel hørt noe å la at '*bok* er hun-kjønn fordi det heter *ei bok – boka*'). Jeg har allerede i innledninga gjort rede for oppgavens definisjon av genus (1.3.1). Som vi så i kapittel 2, bruker flere av grammatikkene substantivenes endinger som et kriterium for å si at substantivene tilhører et bestemt genus. Næs begrunner det imidlertid med at disse suffiksene tidligere var selvstendige ord (1965:193), og også Western (1921:396) og NRG (1997:150) kaller endingene *-(e)n* og *-a* artikler. At den bestemte artikkelen i før-norrøn tid var et eget ord, betyr imidlertid ikke at den er et kongruerende ord også i dag. I moderne norsk regner man gjerne endinga som et bøyingssuffiks (jf. kapittel 2). Jeg ser derfor bort fra selve substantivets ending når jeg skal bestemme antall genus, og i det følgende viser jeg hvorfor.

På grunn av de mange valgmulighetene man har når det gjelder endinger, ville det å bruke bøyingsklasse som kriterium ført til andre problemer enn bare å bryte med genusdefinisjonen jeg legger til grunn. Nynorsk skriftspråk illustrerer disse problemene siden de viser seg også i skrift. Et eksempel er ord som *bygd* og *vise*, som begge regnes som femininer. I bestemt form entall kan disse ha formene *bygdi* (dette er klammeform, hovedformen er *bygda*) og *visa*, de kan altså ha ulike endinger og tilhører følgelig ulike bøyingsklasser. De tilhørende ordene vil likevel indikere at de tilhører samme genus, for eksempel *ei lita bygd/vise*, *bygda/visa mi*. Det er ikke uvanlig at det er flere bøyingsklasser enn genus i et språk, og det er tilfellet også i norsk. Hvis endinga skulle vært avgjørende, måtte man skilt ord som *bygd* og *vise* siden de kan få ulike endinger.

Å inkludere substantivendingene kan også i bokmål føre til at det ser ut som det er flere genus enn det kongruensen ved de tilhørende ordene tilsier. Dette avhenger imidlertid av hvilke former språkbrukeren velger å bruke, både når det gjelder de tilhørende ordene og selve substantivet. Siden man kan velge å ikke bruke egne femininumformer av tilhørende ord, vil de substantivene man ellers ville kalt femininer, kunne skille seg fra maskulinum bare i endinga i bestemt form entall (forutsatt at språkbrukeren bruker ei annen ending i femininum). Hvis man lar endingene være et kriterium for genusinndeling, får *bil* og *bok* ulikt genus hvis man benytter formene *bilen* og *boka*, selv om man bøyer alle tilhørende ord på samme måte: *en liten bil/bok*, *min bil/bok* (kanskje en sjelden kombinasjon, men like fullt mulig). Hvis man derimot bruker samme ending også i bestemt form entall, *bilen* og *boken*, kan man si at disse ordene tilhører samme genus, felleskjønn (jf. 3.1). Tittelen på en artikkel av Knut Johansen illustrerer problemene: ”To og et halvt kjønn. A-ordenes genusstatus i det alminnelige bokspråk”. Johansen lar imidlertid ikke endinga være avgjørende for genusinndeling, men kaller *-a*-endinga ”en variant av endelsen *-en*” (2003:147). Trosterud, som benytter samme genusdefinisjon som jeg gjør, fastslår at ”[m]ange norske dialekter har fire ulike formativar (*-i*, *-a*, *-e*, *-n*), men likevel berre tre genera” (2001:29).

Man regner generelt ikke med at det er genusforskjeller i flertall i dag, selv om vi så i 2.1.1 at det finnes enkelte dialekter som har dette. Og hvis man la endingene til grunn, ville flertallsformene ved enkelte ord ha økt uklarheten. For eksempel når vi i nynorsk har tre ulike endinger i femininum, som *bygdene*, *visone* og *dronningane*, og *dronningane* i tillegg har samme ending som maskuliner typisk har. Disse tre ordene er *Nynorskordboka* på netts eksempelord på bøyning av femininer (www.dokpro.uio.no/nob_forkl.html), så i ordboka er de oppført med samme genus, men bøyingsendingene er likevel forskjellige. Tilsynelatende er en mulighet å slå sammen flere endinger og si at alle disse er et bestemt genus, men det at

samme ending finnes i flere genus, gjør ei slik løsning umulig (for eksempel *-ane* som finnes både i maskulinum og femininum). Dette er et tydelig eksempel på at substantivendinger ikke kan være avgjørende for å se hvilket genus et substantiv har i norsk, og det understreker dermed viktigheten av å heller se på ord som kongruerer med substantivet. Dette er i samsvar med flere av dagens lærebøker i norsk grammatikk, hvor dette skillet gjøres eksplisitt: "Genus viser seg i tilhørende ord i setningen; bøyingsklasse har derimot ingen følger for andre ord i setningen" (Enger og Kristoffersen 2000:68). Ei annen lærebok går derimot ikke inn på denne forskjellen, men sier tvert imot at "Vi har flere bøyingsklasser, og de tre hovedklassene vi regner med, kaller vi kjønn – eller genus" (Lie 2006:31).

Jeg mener likevel ikke å si at genus og bøyingsklasse er helt uavhengige av hverandre, det er en sammenheng mellom dem. De overlapper ofte, men det er ikke nødvendigvis et en-til-en-forhold mellom bøyingsklasse og genus. Derfor kan man komme til feil konklusjon når det gjelder antall genus hvis man legger bøyingsendinger til grunn, slik vi så eksempler på ovenfor. Genusinndeling og bøyingsklasseinndeling foregår etter ulike prinsipper, ved genusinndeling ser man på kongruens, mens man ved bøyingsklasser ser på selve substantivet.

3.3 Corbett: *Gender*

Corbetts verk *Gender* fra 1991 er grunnlaget for mye av diskusjonen i denne oppgaven. Corbett er professor i lingvistikk ved University of Surrey, og *Gender* regnes av mange som et standardverk innen genusteori i dag. Her redegjør Corbett blant annet for hvordan man kan dele inn ord i ulike kongruensklasser og derfra bestemme antall genus i et språk. Han har eksempler fra rundt 200 ulike språk og viser ved hjelp av disse at genus ikke er noe naturgitt, verken når det gjelder om det finnes i et språk i det hele tatt, eller hvor mange et språk har. Det er det viktig å ha i bakhodet også når vi snakker om norsk, siden det er lett å tenke at tre genus er det selvsagte. Det er det vi har lært på skolen, og i tillegg er tredelinga det vi er tilbøyelige til å oppfatte som naturlig, ettersom vi når det gjelder kjønn generelt, gjerne tenker at det er tre muligheter: hankjønn, hunkjønn eller ikke noe kjønn. Jeg vil i dette kapittelet gi et sammendrag av noen av de viktigste hovedtrekkene i *Gender* med vekt på det som dreier seg om kriterier for genusinndeling. Corbett tar også opp genustilordning ("gender assignment"), men fokus her er som sagt hvordan man kan se hvilket genus et ord har og hvordan systemet i norsk kan beskrives, ikke hvorfor ordene i første omgang fikk tildelt et spesifikt genus.

3.3.1 Genusinnndeling

”Agreement” er et viktig begrep når man skal bestemme genus, og det går igjen gjennom hele *Gender*. Jeg bruker her begrepet kongruens med samme betydning. Corbett benytter en definisjon framsatt av Susan Steele: ”The term *agreement* commonly refers to some systematic covariance between a semantic or formal property of one element and a formal property of another” (sitert i Corbett 1991:105). Adjektiv som reflekterer et substantivs tall og genus, brukes som eksempel, og det er denne definisjonen jeg legger til grunn når jeg i neste kapittel undersøker kongruens i ulike typer ord og kontekster i norske dialekter. Corbett sier også at ”[a]greement is the means by which gender is realized” (1991:143), og dette er grunnsynet i denne oppgaven.

Corbett viser hvordan forskjellige ordklasser kan kongruere med substantiv i ulike språk. Ikke alle ordklassene er aktuelle for norsk, men grammatikkene vi så på i kapittel 2, gir et utgangspunkt for å se hvilke ordklasser som kongruerer med substantiv i norsk. Der var spesielt adjektiv, pronomen og artikler nevnt. Av ordklassene Corbett nevner, er adjektiv, demonstrativer, artikler (som jeg kaller kvantorer, i tråd med ny ordklasseinnndeling), possessiver og personlige pronomen aktuelle genusmarkører for norsk. Både demonstrativer, kvantorer og possessiver hører til ordklassen determinativer, så hovedgruppene av genusmarkører i norsk er adjektiv, determinativer og pronomen¹. For oversiktens skyld vil jeg se på de ulike undergruppene av determinativer hver for seg når det er naturlig.

Corbett nevner også partisipper, men det ser jeg av praktiske årsaker stort sett sammen med adjektiv. Det finnes gode argumenter for å si at partisipper i norsk, både presens og perfektum partisipp, har så mye til felles med adjektiv at de kan kalles det (jf. bl.a. Lie 1994). Kongruens er det sentrale her, og vi kan se på noen eksempler som viser hvordan partisipper oppfører seg, med eksempler fra NRG. I NRG deles adjektivene i egentlige adjektiver (1997:367) og adjektiver avledet av perfektum partisipp (1997:376) når den sterke bøyninga gjøres rede for. Det står at adjektivene avledet av partisipp ”bøyes noe annerledes enn vanlige adjektiver i sterk (ubestemt) form” (NRG 1997:376–377), og at det er forskjell på bokmål og nynorsk. I de fleste tilfeller har maskulinum og femininum samme form, men på nynorsk finnes det en sideform på *-i* ved partisippene som slutter på *-en*, for eksempel *ei lettlesi bok* (NRG 1997:380) (jf. Heggstad og Beito ovenfor). Det samme gjelder imidlertid andre adjektiver som slutter på *-en* (NRG 1997:370), for eksempel *ei opi dør*, så det

¹ Jeg fokuserer på personlige pronomen i 3. person.

er ikke spesielt for partisippene. *-i*-endinga er heller ikke forbeholdt femininum, også nøytrum kan få den, både ved ”vanlige” adjektiv og adjektiv avledet av partisipp, for eksempel *eit opi glas, eit lettlesi blad*. I mange tilfeller har partisipper samme form til maskuliner, femininer og nøytrer, for eksempel *en invitert mann, ei invitert jente, et invitert barn*. Andre adjektiv har som regel en egen nøytrumsform selv om de ofte har samme form i maskulinum og femininum (*en rød bil, ei rød bok, et rødt hus*), derfor kan man finne kongruensbøying sjeldnere ved partisipper enn ved andre adjektiv. Selv om partisipper kan ha noe mindre kongruensbøying, viser de ikke kongruens på en annen måte enn andre adjektiv, og det er derfor ikke hensiktsmessig å skille disse gruppene. Partisipper vil likevel bli trukket fram i forbindelse med adjektiv som ender på *-en*.

Ikke alle ord som kongruerer med substantiv, gjør det i alle syntaktiske kontekster. Corbett bruker blant annet tysk og svensk som eksempel på dette. Han viser hvordan adjektivet *warm* i tysk kongruerer med substantivet når det står attributivt² (*warmer Tee, warme Milch*), men ikke når det står predikativt³ (*der Tee/die Milch ist warm*) (Corbett 1991:124). Man skiller mellom sterk og svak bøying av adjektiv i norsk avhengig av om det står ubestemt (sterk) eller bestemt (svak) (NRG 1997:366). Det er syntaksen som avgjør hvilken form av et adjektiv som skal brukes. Hvis det står attributivt og substantivet er i bestemt form, sier man at adjektivet også er bestemt, og det får dermed svak bøying. Et eksempel er *det grønne treet*, hvor adjektivet *grønn* får svak bøying fordi det står som adledd til et substantiv i bestemt form (*treet*). Adjektivet har da samme form uavhengig av substantivets tall og genus, som vi ser av eksemplene *den grønne bilen, den grønne flasken, de grønne husene*. NRG lister opp ei rekke andre tilfeller hvor det er svak bøying (1997:387–390). Den svake formen bøyes med andre ord ikke i genus, og den er ifølge NRG ”nesten alltid identisk med den sterke flertallsformen” (1997:385), for eksempel *noen grønne trær*. NRG nevner likevel at det finnes dialekter hvor adjektiv har genusforskjeller også i svak form. *Den store gutt’n* og *den stora jenta* fra stavangermål nevnes som eksempel (NRG 1997:366), det er former vi kjenner igjen fra Aasens tabell i 2.1.1.

Sterk bøying brukes når adjektivet står attributivt i en ubestemt substantivfrase, som predikativ eller som adverbial (NRG 1997:390–391). Eksempler på dette er *en pen bil, et pent hus* (adledd), *huset er pent* (predikativ) og *hun skriver pent* (adverbial). Som vi så i kapittel 2, skriver flere av grammatikerne at adjektiv har færre genus enn substantiv fordi de som oftest har samme form i maskulinum og femininum. Det finnes imidlertid adjektiv som

² som adledd i en substantivfrase, for eksempel *varm te, det røde huset*.

³ som predikativ, for eksempel *teen er varm, huset er rødt*.

har en egen femininumform i noen varieteter, for eksempel *liten* (*en liten gutt, ei lita jente*) og andre adjektiv som slutter på *-en*, som nevnt ovenfor. Dette kommer jeg tilbake til i forbindelse med målprøvene (4.1.2 og 4.2.1) og diskusjonen om overdifferensiering (5.2.1).

Fordi dialekter kan ha ulike måter å bøye ordene på i de forskjellige kontekstene, er det relevant å se i hvilken kontekst et substantiv står. I arbeidet med språkmaterialet vil jeg derfor se på ulike konstruksjoner for å undersøke om dialektene bøyer tilhørende ord annerledes avhengig av syntaktisk funksjon, og da særlig se på forskjeller når adjektiv står attributivt eller predikativt. Spesielt er det interessant å se i hvilken grad dialektene har ulik bøyning i svak form, slik som i stavangermål.

Når Corbett presenterer en konkret framgangsmåte for å bestemme antall genus i et språk, er det flere begreper som blir viktige. Det mest sentrale er ”agreement class”, kongruensklasse, dette ble nevnt i innledningen (1.3.2).

An agreement class is a set of nouns such that any two members of that set have the property that
 whenever
 (i) they stand in the same morphosyntactic form
 and
 (ii) they occur in the same agreement domain
 and
 (iii) they have the same lexical item as agreement target
 then
 their targets have the same morphological realization
 (Corbett 1991:147)

Dette betyr at man regner med at to substantiv tilhører samme kongruensklasse hvis de påvirker det samme målet (”target”, tilhørende ord) på samme måte i samme kontekst. Corbett forklarer hva som ligger i dette:

(i) vil si at substantivene ”have the same specifications for all relevant syntactic features” (1991:148), for norsk betyr det at de har samme tall og bestemthet. Grunnen er at dette er de syntaktiske faktorene som har betydning for hvordan genus kommer til uttrykk.

(ii) vil si at ordene må ha samme syntaktiske funksjon i setningen, for eksempel som subjekt, predikativ eller adledd i en substantivfrase. Dette gjelder både substantivet og målet. Et eksempel er setningene *Jenta er høy* og *De så etter den høye jenta*. Her har verken substantivet (*jenta*) eller målet (adjektivet *høy*) samme funksjon i de to setningene, og setningene kan derfor ikke brukes til å undersøke genusforskjeller.

(iii) innebærer at målet må være det samme. Grunnen er at ikke alle ord i en ordklasse bøyes på samme måte (Corbett 1991:148). For eksempel finnes det adjektiv i norsk som ikke bøyes

uansett omgivelser (som *rosa*, *moderne*, *firkanta*), noen adjektiv har en egen femininumform i tillegg til nøytrum (*liten* – *lita* – *lite*), mens andre har samme form i maskulinum og femininum og en annen i nøytrum (*grønn* – *grønt*, *fargerik* – *fargerikt*).

Det kan være vanskelig å oppfylle alle disse kravene når man har vanlige målprøver, og her kommer oversettelsesskjemaene fra NorDiaSyn inn. Som vi skal se i neste kapittel, er det ikke så mange ulike ord i disse skjemaene, men de gir oss likevel et materiale å starte med for å se kongruens ved noen få substantiv.

Et annet begrepspar som er relevant for genusinndeling, er ”controller gender” og ”target gender”, jeg velger å kalle disse kontrollgenus og målgenus. Kontrollgenus er det substantivene deles inn i. Målgenus er genus slik det kommer til uttrykk gjennom ordene som kongruerer med substantivet (Corbett 1991:151). Kontrollgenus og målgenus er ikke alltid de samme, slik Corbett viser med et eksempel fra rumensk. De aller fleste former av norsk har ikke genusbøying i flertall, man sier for eksempel både *de gamle bilene* og *de gamle trærne*, *noen gamle damer* og *noen gamle epler*, selv om vi regner med at *bil*, *tre* og *dame* har ulikt genus på grunn av kongruens i entall: *en bil*, *et tre*, *ei dame*. Dette kan uttrykkes ved å si at det er tre kontrollgenus, men bare ett målgenus ved adjektiv i flertall. Vi så i avsnitt 2.1.1 at dette ikke stemmer for alle norske dialekter, det finnes talemål med genusforskjeller også i flertall, men slik er systemet for de varietetene hvor det ikke er noen slik forskjell. Ingen forskjell er også det vanligste, og jeg vil derfor ikke trekke inn flertallsformer når jeg setter opp kongruensklasser. Corbett bruker tysk som eksempel på et språk med dette systemet (1991:155). Når adjektiv har samme form i maskulinum og femininum, for eksempel *gammel/grønn/ny/stygg bil* (m) eller *hulle* (f) – *gammelt/grønt/nytt/stygt bord* (n), kan vi si at disse adjektivene har to målgenus.

Videre tas det opp et problem med å bruke kongruensklasser som utgangspunkt for genusinndeling. Corbett sier at ”the number of classes may be considerably larger than the traditional (and often intuitively satisfying) number of genders generally accepted for a given language” (1991:161).⁴ Dette blir, som vi skal se i 5.6, svært aktuelt for beskrivelsen av norsk språk hvor det med bakgrunn i kongruensklasser kan argumenteres for at vi har ganske mange genus. Corbett kaller dette ”the maximalist problem”, maksimalistproblemet. For å løse, eller i hvert fall begrense, dette problemet foreslår Corbett blant annet å innføre undergenus (”subgenders”). Dette er ”agreement classes which control minimally different sets of

⁴ Intuisjon er imidlertid ikke en pålitelig målestokk, siden den er knyttet til tradisjon og det man har lært om språk. Det er derfor en fare for at man allerede ved begynnelsen av undersøkelsen har en forventning om antall genus som finnes. Jeg skal ikke diskutere dette problemet, men det er viktig å være klar over det.

agreement, that is, agreements differing for at most a small proportion of the morphosyntactic forms of any of the agreement targets” (1991:163). Hva som er ”hoved-genus” og hva som skal kalles undergenus, kommer dermed an på hvor mange former som er ulike, og det er ingen klare grenser for hva som er ”a small proportion” og hva som er en stor andel. Corbett sier at en måte å få oversikt over forskjellene mellom to kongruensklasser på er å sammenligne dem, og så se om de har færre eller like mange forskjeller som andre kongruensklasser (1991:164). Selv om man finner så mange forskjeller at det ikke er snakk om undergenus, kan man på denne måten se om noen genus har mer til felles enn andre (for eksempel maskulinum og femininum vs. nøytrum på norsk, jf. 3.1). Jeg skal diskutere undergenusbegrepet brukt i norsk i avsnitt 5.6.3.

Ikke alt Corbett diskuterer i forbindelse med genusinndeling er like relevant for norsk. Noe som imidlertid er verdt å nevne, er overdifferensierte mål (Corbett 1991:168) og undertallige⁵ (”inquate”) genus (Corbett 1991:170). Dette er i likhet med undergenus begreper som innføres for å begrense maksimalistproblemet. Begge deler kan sies å dreie seg om unntak. I det første tilfellet er det snakk om ord som kongruerer mer enn andre ord av samme ordklasse i samme kontekst. Hvis det kun er noen få ord som bøyes på en spesiell måte avhengig av substantivets genus, regnes disse som overdifferensierte i stedet for å inkluderes som genusmarkører. De er dermed ikke alene nok til at noen substantiv plasseres i en ny kongruensklasse eller klassifiseres som tilhørende et undergenus, og dermed begrenses maksimalistproblemet. Et eksempel Corbett bruker for å illustrere slike overdifferensierte mål, er tre tallord i ei gruppe dravidiske språk (1991:168), disse språkene snakkes i deler av Asia. Disse tre tallordene er de eneste som har egne former når de står til et substantiv som betegner menneske av hunkjønn, i språkene ellers er det bare to genus, et for menneske av hankjønn og et for alt annet. Disse tre ordene regnes da som overdifferensierte mål i stedet for å danne grunnlag for et tredje genus. Overdifferensiering i norsk er tema i avsnitt 5.2.

Undertallige genus er det samme fra kontrollgenussiden, det vil si at hvis det er noen svært få substantiv som krever ei spesiell bøyning av tilhørende ord, regnes disse som unntak og ikke som medlemmer av et eget genus. Man kan derfor si at disse også er overdifferensierte. Corbett bruker blant annet et eksempel fra det kaukasiske språket lakisk, hvor de tilhørende ordene bøyes i tråd med reglene for ett genus i entall og et annet genus i flertall når de står til substantivet for ’hus’. Dette substantivet er det eneste som gir kongruens etter

⁵ Begrepet ’undertallig’ er valgt som oversettelse av ’inquate’. Det kan sies å innebære noe av det samme som ordbokoversettelsen, ’ikke-beslutningsdyktig’, selv om man må være klar over ’inquate’ ikke bare har med antall å gjøre.

dette mønsteret, og det blir derfor regnet som et unntak fra de vanlige reglene (Corbett 1991:170). Slik blir det mulig å lage oversikter over systemet i språk, selv om ikke absolutt alle ordene følger ”reglene”. Som når det gjelder hva som er undergenus og hva som er vanlig genus, er det et spørsmål om skjønn hvorvidt noe er unntak eller om det skal være med og bestemme antall genus, og det kan være vanskelig å avgjøre hvor grensa skal gå.

”Defective nouns” er et annet begrep vi bør kjenne, jeg velger å oversette det med ufullstendige substantiv. Dette er substantiv som mangler enkelte former, for eksempel kan de finnes bare i entall eller bare i flertall (Corbett 1991:175). I norsk finnes det en del substantiv som kalles ikke-tellelige og som sjelden forekommer i flertall, mange av disse betegner noe abstrakt. Eksempler er *sult*, *søvn*, *skriving* (NRG 1997:144). Vi har også substantiv som ikke har entallsform, for eksempel *opptøyer*. Dette spiller imidlertid ingen rolle for genusbestemmelsen så lenge det finnes former hvor man kan se kongruens, men det er ikke alltid man har mange nok former til å avgjøre hvilket genus ordet har. I slike tilfeller regner Corbett med at disse ordene blir underspesifisert, man kan kanskje se ei hovedgruppe ordet tilhører, men ikke bestemme det helt nøyaktig (1991:175). Jeg skal komme inn på slike ord i norsk i avsnitt 5.5.

Corbett er også opptatt av at man må finne konsistente kongruensmønstre (”consistent agreement patterns”) når man deler substantivene i et språk inn i kongruensklasser og videre i genus. For at ord skal tilhøre samme kongruensklasse, må de påvirke alle ord som har genusbøying, på samme måte, det er ikke alltid nok å se på én type konstruksjon. Det gjelder ikke bare ord fra ulike ordklasser, det kan også være at ord fra en gitt ordklasse bøyes på en måte i én syntaktisk posisjon og på en annen måte i en annen posisjon, slik vi har sett med adjektiv i bestemte og ubestemte substantivfraser. Når det er snakk om så store forskjeller som at en hel ordklasse påvirkes på en annen måte enn en annen ordklasse ved enkelte substantiv, kan det ikke kalles unntak (Corbett 1991:177). Begrepet er aktuelt når de forskjellige typene mål viser ulike ting, for eksempel når adjektivbøying viser ett mønster, mens determinativbøying viser et annet. Da må disse holdes sammen, og man får gjerne flere kongruensklasser enn om man hadde tatt utgangspunkt i bare den ene ordklassen. Et svært enkelt eksempel fra norsk kan illustrere dette. Hvis man bare ser på adjektivet når det står attributivt til et substantiv i en bestemt form av norsk, ser det ut til at denne varieteten har bare to kongruensklasser: *stor bil*, *stor bok*, *stort tre*. Det skal imidlertid ikke mer til enn å se også på kvantoren for å se at dette ikke stemmer: *en stor bil*, *ei stor bok*, *et stort tre*. Substantivene påvirker altså adjektiv og determinativer ulikt i denne dialekten. Dette lille eksempel materialet tyder derfor på ordene tilhører tre kongruens-

klasser ettersom det er det maksimale antallet forskjellige kombinasjoner som gir antall klasser. Konsistente kongruensmønstre blir viktig i undersøkelsen av språkmaterialet i norsk, og i kapittel 5 vil jeg ta for meg de ulike metodene Corbett presenterer, når jeg skal nærme meg et svar på spørsmålet om hvor mange genus norsk har.

Corbett tar opp flere eksempler på substantivgrupper hvor det ikke er så lett å finne konsistente kongruensmønstre eller avgjøre hvilket genus det er snakk om, blant annet substantiv som må sies å tilhøre to (eller flere) ulike genus. Et eksempel han nevner, er substantivet *baby* på engelsk. Slike substantiv kan følge flere konsistente mønstre (Corbett 1991:181), og det blir da vanskelig å si hvilket genus de har. Corbett nevner også det han kaller hybridsubstantiv, som verken følger ett konsistent mønster eller kan sies å tilhøre flere genus (1991:183). Disse vil jeg komme tilbake til blant annet i neste avsnitt og i 5.6.2.

3.3.2 Kongruenshierarkiet

I kapittel 8 i *Gender* går Corbett grundigere inn på temaet hybridsubstantiv. Dette er substantiv hvor ikke alle mål får samme genusbøying, ord fra enkelte ordklasser eller i enkelte syntaktiske posisjoner får ei annen bøying enn andre mål: "the form of gender agreement used with them depends in large part on the type of agreement target involved" (Corbett 1991:225). Et klassisk eksempel er det tyske nøytrumsordet *Mädchen*. Det kan refereres til med femininumformen av det personlige pronomenet, *sie* (eller med nøytrum *es*), men kvantoren vil likevel alltid ha nøytrumsform, *das Mädchen*. Dermed skiller kongruensen seg ved de to typene mål pronomen og kvantor. For å likevel kunne beskrive systemet ved slike substantiv innfører Corbett begrepet "agreement hierarchy", kongruenshierarki, og han skiller mellom semantisk og syntaktisk kongruens (1991:225), slik også andre har gjort og jeg vil gjøre i denne oppgaven. Semantisk kongruens er kongruens basert på ordets betydning (Corbett 1991:225). Det er følgelig det vi møter når *sie* brukes om *Mädchen*. Det at substantivet betegner en person av hunkjønn, bestemmer kongruensen. Syntaktisk kongruens er kongruens som følger de morfologiske eller fonologiske reglene (Corbett 1991:226), for eksempel at *Mädchen* er nøytrum på grunn av endinga *-chen*. Dette begrepsparet er kalt ulike ting i litteraturen, men jeg holder meg i hovedsak til Corbetts begrepspar semantisk og syntaktisk kongruens, selv om det ikke nødvendigvis er ideelt å bruke dette som motsetninger.⁶

⁶ Unntaket er i 4.4 og i 5.3 hvor svensk inndeling vil være utgangspunktet, her benytter jeg begrepsparet grammatisk og semantisk ettersom det tradisjonelt er brukt i svensk.

Corbett beskriver kongruenshierarkiet slik:

Attributt < predikativ < relativpronomen < personlig pronomen (1991:226)

Leddene i denne kjeden er ulike mål, og ifølge Corbett øker sannsynligheten for at målene får semantisk kongruens, jo lenger til høyre i kjeden man er (1991:226). Det betyr at et personlig pronomen har større sannsynlighet for å ha et annet genus enn substantivets syntaktiske genus skulle tilsi, enn for eksempel et ord som står attributivt til substantivet. Også Beito skriver at pronomen ofte følger det naturlige kjønn når dette ikke er det samme som det rent grammatiske (1970:235). Vi så et slikt tilfelle ved *Mädchen*, og et annet eksempel er:

- 1) Det ble valgt *et nytt* statsoverhode i landet.
- 2) *Det* nyvalgte statsoverhodet lovet at *hun* ville gjøre sitt beste.

Vi ser at adjektivet *ny* i setning 1) er bøydd i nøytrum og at nøytrumskvantoren *et* er brukt. Det er dermed syntaktisk kongruens ved begge genusmarkørene i denne setningen. I setning 2) er det demonstrativet determinativet nøytrum, *det*, men det personlige pronomenet er likevel femininum, *hun*. Her er det altså semantisk kongruens som avgjør formen på det personlige pronomenet. I slike tilfeller ville det faktisk virket unaturlig med syntaktisk kongruens i det personlige pronomenet: *Det nyvalgte statsoverhodet lovet at ?det ville gjøre sitt beste*. Corbett bruker mange eksempler fra flere språk for å vise at kongruenshierarkiet fungerer slik. Jeg kommer tilbake til pronomen flere ganger, først allerede i neste avsnitt, 3.4. I 5.3 vil jeg undersøke om man kan snakke om et syntaktisk og et semantisk genus-system i norsk, og semantisk kongruens er tema blant annet i avsnitt 5.4.

3.4 Pronomen som kriterium

I dette avsnittet skal jeg se nærmere på pronomen som kriterium for genusinndeling, og jeg skal vise hvorfor jeg mener det er relevant å ta de personlige pronomenene med i betraktninga når man studerer genus i et språk. I avsnitt 3.3 ovenfor så vi at Corbett inkluderer pronomen i sin diskusjon av genus, og ifølge ham er det pronomen i 3. person som er interessante (1991:241). Grunnen til dette ser vi også i norsk siden pronomen i 1. og 2. person ikke har ulike genusvarianter. Flertallsformene av pronomen er ikke aktuelle ettersom man generelt ikke regner med genusbøying i flertall i moderne norsk, verken i pronomen eller andre ordklasser.

Ikke alle grammatikere bruker pronomen i sin begrunnelse for at et substantiv tilhører et bestemt genus, men i kapittel 2 så vi at flere av de norske grammatikerne gjør nettopp det. Både Aasen (1965:117), Heggstad (1931:81) og Næs (1965:193) bruker det at substantiv kan byttes ut med eller refereres til ved hjelp av pronomenene *han*, *ho* og *det*, i sin redegjørelse for de tre genusene i norsk. Aasen (1965:167–168) og Beito (1970:229) skriver også at pronomen og adjektiv har flere trekk til felles, og siden adjektiv er en ordklasse som ofte viser kongruens, er dette et tegn på at også pronomen bør undersøkes i denne sammenhengen. NRG sier at pronomen er et kjennetegn på genus i nynorsk, men ikke i bokmål (1997:150). Dermed unngår grammatikerne å diskutere hva de fire pronomenene har å si for genusinndelinga i bokmål, som det sies har et mindre konsekvent utbygd tregenussystem enn nynorsk og også har et togenussystem (NRG 1997:150–151). Ordklasseinndelinga har blitt endra siden disse grammatikkene ble skrevet (bortsett fra NRG), så i de fleste er trolig også det som nå kalles possessive determinativer, regnet som pronomen (eiendoms-). Gjennom eksemplene de bruker, ser vi likevel at det ofte er snakk om personlige pronomen. Det er med andre ord ikke noe nytt å ta hensyn til pronomen når man diskuterer genus i norsk.

Flere av grammatikkene vi har sett på, dreier seg om landsmål/nynorsk, hvor det sjeldnere enn i bokmål oppstår konflikter mellom syntaktisk og semantisk kongruens ved pronomenene. Her refereres både *bil* og *mann* til med *han* og *bok* og *kvinne* med *ho*. I bokmål og mange dialekter er imidlertid forholdene annerledes. For eksempel er det mange som ikke refererer til *en bil* med *han*, men heller med *den*. Dette kommer tydelig fram i NRGs oversikt over de personlige pronomenene i bokmål (1997:317). Her er pronomenene i 3. person entall skilt i menneskelig og ikke-menneskelig. Menneskelig er deretter delt i maskulinum og femininum (*han* og *hun*), mens ikke-menneskelig er delt i maskulinum/femininum og nøytrum (*den* og *det*) (i nominativ). Begrepene menneskelig og ikke-menneskelig kan bli for snevre siden mange vil referere for eksempel til hunden sin som *han* eller *hun*, uten at de nødvendigvis anser dem som direkte menneskelige, så jeg vil bruke de mer generelle termene animat og inanimat (i betydninga levende og ikke-levende).⁷ Vi ser her det samme systemet i NRG som Næs nevner i sin grammatikk, hvor han ser *den* som personlig pronomen for substantiv som er felleskjønn i riksmål (Næs 1965:193). I oversikten over pronomenene har Næs riktignok ikke skilt ut *han* og *hun* som undergrupper, men her er heller ikke pronomenene satt opp etter genus. Og han har nevnt alle de fire formene *han*,

⁷ Dette er heller ikke helt presist, ettersom dyr, som er animate, kan komme i en mellomposisjon (jf. 5.1), men jeg bruker begrepene siden de er etablert i litteraturen.

hun, den og det som riksmålsformer (med *ho* som klammeform i femininum) (Næs 1965:329).

Corbett kommenterer nettopp dette i *Gender*. Han har dansk som eksempel, men systemet er det samme her som det kan være i bokmål og enkelte norske dialekter. Corbett trekker fram at mens det bare er to former av det demonstrative determinativet (kalt artikkel), *den* og *det*, brukes fire former av det personlige pronomenet, *han, hun, den og det* (1991:247). Han bruker dette som argument for at de semantiske forholdene er viktigere for personlige pronomen enn de er for ord fra andre ordklasser siden pronomenene viser semantisk kongruens. Engelsk blir også brukt som eksempel.⁸ Det blir av og til sagt at engelsk ikke har genus eller at det har pronominalt eller semantisk genus⁹, altså at genusforskjeller bare har betydning for enkelte av pronomenene, ikke andre ordklasser. Men hvis pronomen regnes som en kongruensmarkør, kan man skille substantivene i ulike kongruensklasser avhengig av om de refereres til med *he, she* eller *it*. En engelsk grammatikk setter opp hele ni genusklasser hvor gruppene er illustrert ved hjelp av blant annet pronomen (personlig pronomen *he/she/it* og subjunksjoner ("relativpronomen"), *who/which*) (Quirk, Greenbaum, Leech, Svartvik 1985:314), noe Corbett for øvrig bruker som eksempel på at man ikke bør regne alle kongruensklassene som genus (1991:161).

Når jeg i det følgende skal se nærmere på hvordan genus kommer til uttrykk i norsk, regner jeg pronomen som en av genusmarkørene, slik Corbett og flere av de norske grammatikerne gjør. Ifølge Corbett er det også vanligst innen kongruensforskning å benytte en definisjon av kongruens som inkluderer pronomen (1998:191). Pronomenet har helt tydelig sammenheng med substantivets genus, selv om det i tillegg påvirkes av hvorvidt substantivet er animat eller inanimat. Det virker derfor inkonsekvent å skulle utelate dem, selv om de stiller i en litt annen klasse enn adjektiv og determinativer. Pronomen skiller seg fra disse på grunn av sin tette tilknytning til substantivets betydning, og de er en viktig del av diskusjonen rundt kriterier for genusinndeling. Om pronomen så i neste omgang skal legge grunnlag for å snakke om flere genus i norsk, kan deretter diskuteres (5.1, 5.6), men de vil være med på å bestemme kongruensklassene. Det at pronomen, i motsetning til andre genusmarkører, vanligvis har semantisk kongruens, betyr ikke at det kan trekkes et skarpt skille mellom disse gruppene. Pronomen kan også ha syntaktisk kongruens, og andre ordklasser kan ha semantisk. Det ser vi i de følgende eksemplene: Hvis man refererer til et barn med

⁸ Corbett synes for øvrig språk som svensk og dansk har "more interesting systems" enn engelsk når det gjelder dette (1991:247).

⁹ Bl.a. i Næs (1965:192) og Beito (1970:155).

det, har pronomenet syntaktisk kongruens, og i *læreren er lita* har det predikative adjektivet semantisk kongruens. Jeg vil se mer på dette i 5.3 og 5.4.

Formålet med denne oppgaven å drøfte og nyansere synet på genus i norsk, og pronomen er et viktig virkemiddel for å kunne gjøre nettopp dette. Hvis man utelater pronomen fordi de kompliserer systemet, mister man samtidig den informasjonen de gir om hvordan språket fungerer. Ved å utelate pronomen mister man blant annet en viktig del av kongruenshierarkiet vi så på i forrige avsnitt, siden pronomen ikke kan være en del av dette når man mener de ikke viser kongruens. Da blir det også vanskeligere å forklare andre tilfeller av semantisk kongruens, og man får ikke fram likheten mellom for eksempel *vitnet er søt* og *vitnet – hun*, som begge er tilfeller av semantisk kongruens, som er det kongruenshierarkiet dreier seg om.

Hvis man ikke tar hensyn til pronomenene, får man heller ikke fram for eksempel at det i mange former av norsk er en forskjell mellom substantivene *bok* og *jente*. Både kvantoren og adjektivet i frasene *ei lita bok* og *ei lita jente* indikerer at substantivene tilhører samme kongruensklasse, men hvis man inkluderer pronomen, blir resultatet annerledes. Vi kan se på et eksempel:

- 1) Jeg har kjøpt ei lita bok. *Den* ligger på bordet.
- 2) Jeg så ei lita jente. *Hun* ventet på bussen.

De kursiverte pronomenene viser at det er en forskjell mellom disse substantivene i denne varieteten. Her kommer vi inn på det Corbett skriver om konsistente kongruensmønstre (3.3.1). Man må inkludere prøver fra flere ordklasser, ellers kan man få et uriktig eller i alle fall unyansert resultat. Substantivene *bok* og *jente* har mange fellestrekk, men de påvirker også noen ord på forskjellig måte.

I en anmeldelse av *Gender* hevder Nigel Love at å trekke inn pronomen som avgjørende kan utydeliggjøre forskjellen mellom pronomen og andre kongruerende ord, med engelsk som eksempel (1994:207). Han peker på at pronomenene *he* og *she* ofte ikke representerer et substantiv, men refererer til personer, og at de derfor ikke nødvendigvis har noen sammenheng med substantivs syntaktiske genus (Love 1994:207). Dette er en relevant innvending siden referansen er svært viktig ved pronomen, men jeg mener at det ikke er noen motsetning mellom å se at pronomen har spesielle egenskaper og å ta dem med blant genusmarkørene. I norsk sier pronomen også noe om selve substantivet, særlig i nynorsk og dialekter uten *den* i pronomensystemet, hvor pronomenet vanligvis viser hvilket syntaktisk genus substantivet har. Det er forskjell mellom de ulike pronomensystemene som finnes i

norsk, men oppgavens omfang gir ikke anledning til en full diskusjon av to ulike sett premisser, og jeg velger derfor å holde meg til Corbetts definisjon. Jeg vil beskrive genuskategorien i norsk på en enhetlig måte, og da må de samme kriteriene ligge til grunn for alle varietetene. Fordi inkludering av pronomen er et av de grunnleggende premissene for genusinndeling, vil det være et tilbakevendende tema i oppgaven. Hvorfor pronomen bør inkluderes når man studerer genus i et språk, vil bli enda tydeligere i gjennomgangen av språkmaterialet og diskusjonen.

3.5 Sammenfatning

Jeg bruker begrepet felleskjønn om substantiv hvor all kongruens er lik, når dette er ord som i varieteter med femininumbøying ville vært skilt i maskulinum og femininum. Skillet mellom genus og bøyingsklasse (3.2), er grunnleggende, men ikke spesielt kontroversielt. I enkle framstillinger kan det være lettest å ikke skille begrepene, men her gjør jeg det ettersom genusdefinisjonen innebærer at selve substantivet ikke viser genus.

I både dette kapittelet og i 2.2 har vi sett på flere sider ved genuskategorien og ulike oppfatninger av denne, og vi har også sett hvilke elementer som er sentrale i systemet: pronomen og ulike endinger ved adjektiv og determinativer, særlig i hvilken grad femininum har egne former. Dette vil danne grunnlaget når jeg i neste kapittel skal se hvordan genus kommer til uttrykk i norsk talemål. Den valgfriheten vi har i norsk skriftspråk, spesielt i bokmål, fører til at det er vanskelig å beskrive det. Man må alltid ta forbehold om at det man sier, gjelder en bestemt variant. Dette fører også til at det som er skrevet om genus for andre språk, ikke alltid er så lett å overføre direkte til norsk siden de fleste andre skriftspråk har mindre valgfrihet. Da blir de også lettere å beskrive (så lenge man begrenser seg til skriftspråket, ettersom det kan være minst like store variasjoner i talemålet).

4 Genus i norsk, norrønt og svensk

Dette kapittelet har tre hoveddeler. I første del, 4.1 og 4.2, skal jeg se på eksempler fra norsk talemål for å vise hvordan genuskategorien kommer til uttrykk i forskjellige ordklasser i ulike syntaktiske funksjoner. I andre og tredje del, 4.3 og 4.4, vil jeg studere henholdsvis norrønt og svensk og sammenligne disse med norsk. Norrønt er tatt med for å gi et diakront perspektiv på genus i norsk, vi ser hvordan kongruensen har forandret seg på veien fra norrønt til moderne norsk. Som vi skal se, står ikke tregenussystemet like sterkt i dagens norsk som det gjorde i norrønt. Svensk er med for å vise forholdene i et nabospråk, og i tillegg er det skrevet mye om genus i svensk, slik at det bidrar til den generelle diskusjonen om kriterier for genusinndeling.

I presentasjonen av materialet tar jeg utgangspunkt i de ulike ordklassene, for at det skal være mulig å se hvordan ord i samme kontekst kongruerer med substantivet. Jeg fokuserer på de ordene som kan vise kongruens, det vil si adjektiv (inkludert partisipper, jf. 3.3.1), determinativer (kvantorer og possessiver) og pronomener (personlige). I tillegg vil den syntaktiske funksjonen spille inn. Adjektivene og possessivene kan stå både attributivt og predikativt, og som vi har sett tidligere (2.2.3 og 3.3.1), kan det være forskjell i kongruensen avhengig av dette. Ved adjektiv vil jeg derfor skille de ulike funksjonene, for å se om, og i tilfelle hvordan, forskjeller mellom dem kommer til uttrykk. Dette gjøres ikke ved possessivene fordi materialet ikke er stort nok til at forskjeller kommer tydelig fram.

4.1 Oversettelsesskjema fra NorDiaSyn

En sentral del av materialet består av oversettelsesskjemaer som er samlet inn i forbindelse med opprettelsen av et nordisk dialektkorpus, Scandinavian Dialect Syntax (ScanDiaSyn). Den norske delen av dette heter Norwegian Dialect Syntax (NorDiaSyn) og det er dette jeg bruker materiale fra (www.tekstlab.uio.no/nota/NorDiaSyn/index.html). Representanter for prosjektet har intervjuet informanter fra ulike steder i landet. Som en del av dialektinnsamlinga har informantene oversatt gitte setninger til sin egen dialekt, og dette er dermed et godt materiale for å kunne sammenligne identiske kontekster. Oversettelsesskjemaet består av 48 setninger og noen spørsmål om dialekten. Her er bare setningene som inneholder ord som kan vise genuskongruens, aktuelle. Det er få informanter fra hvert sted, vanligvis fire, men svarene illustrerer bredden i uttrykksmåter i norsk språk.

I det følgende skal vi se på eksempler fra ulike dialekter og sammenligne disse. Fordelen med oversettelsesskjemaene er at selv om de inneholder få og korte setninger, er disse setningene identiske for alle de undersøkte dialektene. Noen av setningene er identiske bortsett fra substantivet, og de tilfredsstiller dermed Corbetts krav til omgivelser for å kunne si om substantiv tilhører samme kongruensklasse. Som vi så i 3.3.1, setter Corbett opp tre kriterier for å kunne si at to ord tilhører samme kongruensklasse: Substantivene må ha samme tall og bestemthet, samme syntaktiske funksjon og påvirke det samme målet. Når vi har setningene *Stallen er open*, *Stova er opa* og *Huset er ope*, som er eksempler fra skjemaet, er alle disse kriteriene oppfylt.¹ Substantivene er alle i bestemt form entall, de er subjekt i setningen og adjektivet som kongruerer, er det samme i alle setningene. Adjektivet har også samme funksjon i alle setningene, predikativ. Når så adjektivet har tre ulike former, betyr det at substantivene *stall*, *stove* og *hus* tilhører tre ulike kongruensklasser i denne målformen.

Utvalget av dialekter som undersøkes her, er i første rekke bestemt av hvilke informanter som har besvart skjemaet elektronisk. Ikke alle har oversatt alle setningene, og det er få tilfeller hvor alle de fire informantene som er intervjuet fra hvert sted, har svart elektronisk. For å få et tydeligere bilde av genuskongruens i noen ulike dialekter, vil jeg derfor i 4.2 bruke materiale fra andre målprøver. Kravet om identiske omgivelser må dermed vike for å få noen grundigere beskrivelser, men det mest sentrale er setningene i 4.1 siden de viser bredden i måten genus kommer til uttrykk på. Ikke alle dialektene i materialet vil bli nevnt. Svarene er fra 33 forskjellige steder, så det ville blitt for plasskrevende å skulle vise alle uttrykksmåtene. På grunn av de enkle setningene er det også svært mange som er like, så jeg har plukket ut eksempler hvor vi ser forskjellene.

Ved oversettelser som denne hvor informanter får presentert en setning skriftlig og skal oversette den til sin dialekt, også skriftlig, er det en risiko for at originalen påvirker oversettelsen. Det er et problem det er vanskelig å gjøre noe med, men det er viktig å ha i bakhodet hvis man får resultater som virker merkelige, for eksempel hvis én av fire informanter fra samme sted skiller seg tydelig fra de andre og avviket ligner skriftspråksversjonen. Det er umulig å vite sikkert hva slike avvik skyldes ettersom man ikke kan gå tilbake og spørre informanten. Avviket kan også være et tegn på forandring i dialekten, noe informantens alder kunne gitt en indikasjon på. Men fordi alder ikke er oppgitt for alle informantene, kan det ikke kontrolleres. Det er heller ikke direkte relevant for den generelle

¹ Informanter fra nynorsk- eller antatt nynorskkommuner får velge målform, andre får skjemaet på bokmål. Originalen inneholder pussig nok en form vi ikke finner i offisiell nynorsk rettskriving, *opa*.

genusundersøkelsen her, det ville vært mer interessant hvis jeg skulle sett på endringer i en spesifikk dialekt.

Setningen informantene er bedt om å oversette, står først, så eksempler på oversettelser. Informantene identifiseres med stedsnavn og et nummer, for eksempel evje02uk, som er informant 2 fra Evje (Aust-Agder), i dette tilfellet er det også med informasjon om alder og kjønn, dette er en ung kvinne. Liggende strek (_) betyr at informanten har brukt et ukjent tegn. Dette forekommer ofte, og jeg har derfor ikke utelatt setninger hvor noe mangler, med mindre det fører til at selve kongruensen ikke kommer fram. Disse tilfellene er i så fall ikke regnet med i statistikken.

4.1.1 Attributivt adjektiv

Et attributivt adjektiv står som adledd i en substantivfrase, for eksempel *Bodil kjøpte [en ny bil]*, [*Mors lille Ole*] gikk til skolen (substantivfrasen i skarpe klammer, adjektivet uthevet). Det er flere slike setninger i det innsamlede materialet.

- 1) Utgangspunkt: Jeg har kjøpt en fin, liten, bil.²
 luster01um: Eg ha kjøpt ain fine, litn, bil.
 sirdal02uk: Eg he kj_pt en fine liden bil.
 skreia03: Je har kjøft en fin, liten bil.
 voss_03gm: Eg ha kj_pt ein fin liten bil.

Det er forskjellige varianter både av kvantoren og adjektivene *fin* og *liten*, men det dreier seg om dialektale uttaleforskjeller, *ain*, *en* og *ein* er med andre ord ikke uttrykk for forskjellig genus. Hvis en person bruker samme form av kvantoren ved to substantiv samtidig som andre tilhørende ord har ulik form, kan det tyde på at denne dialekten har et annerledes system eller i alle fall færre genusvarianter av kvantoren. Så lenge noen av de tilhørende ordene varierer, tilhører imidlertid substantivene ulike kongruensklasser. I materialet er det bare to slike eksempler, en informant fra Darbu (Buskerud) sier *en liten, fin, bil* og *en fin, lita sk_l* og en informant fra Luster (Sogn og Fjordane) sier *ein litn fine bil* og *ein liti fine skaol*. Kvantoren er den samme ved begge substantivene, men bøyinga av *liten* varierer. I slike tilfeller må man se på flere eksempler for å finne ut om *liten* er overdifferensiert og dermed et unntak, eller om flere tilhørende ord har ulike former til disse substantivene.

² Det siste kommaet står i originalen.

Vi går videre til neste setning:

- 2) Utgangspunkt: Jeg har kjøpt ei fin, lita skål.

luster01um: Eg ha kjøpt ai fine, liti, skaol.

sirdal02uk : Eg he kj_pt ei fin lida sk_l.

skreia03: Je har kjøft ei fin, lita skål.

voss_03gm: Eg ha kj_pt ei fin lite skaol.

Her ser vi at adjektivene kongruerer på en annen måte enn i setning 1). Dette må da skyldes substantivet *skåls* genus siden setningene ellers er like. Nedenfor er en oversikt over eksemplene på adjektivformer i setning 1) og 2).

	<i>bil</i>	<i>skål</i>	<i>bil</i>	<i>skål</i>
luster01	<i>fine</i>	<i>fine</i>	<i>litn</i>	<i>liti</i>
sirdal02uk	<i>fine</i>	<i>fin</i>	<i>liden</i>	<i>lida</i>
skreia03	<i>fin</i>	<i>fin</i>	<i>liten</i>	<i>lita</i>
voss_03	<i>fin</i>	<i>fin</i>	<i>liten</i>	<i>lite</i>

Materialet viser at de aller fleste informantene bruker samme form av *fin* ved *bil* og *skål*, mens nesten alle har forskjellige former av *liten* ved de samme substantivene. Det ser ut som et argument for noe av det Vannebo var inne på (2.2.2), at det er enkelte ord som har muligheten til å ha et tregenussystem, mens andre bare skiller seg i to former. Det viser at det finnes forskjeller i hvilke adjektiv som får ulik kongruensbøying i maskulinum og femininum. Nettopp *liten* blir da også ofte trukket fram som et adjektiv som kongruerer mer enn andre adjektiv i mange former av norsk. I NRG nevnes det som det eneste adjektivet med egne former i svak bøying (1997:385), i *Nynorsk ordliste* som det eneste adjektivet som må bøyes i femininum (andre adjektiv har egen klammeform i femininum) (Hellevik 2005:16)³, og til og med Corbett diskuterer nettopp *liten* og kaller det overdifferentiert fordi det har tre former i entall når det normale er to (2007:31–32). Dette tyder på at *liten* er et unntak, og jeg skal diskutere det i avsnitt 5.2.1.

Det interessante i denne omgang er hvor mange som faktisk har forskjellige former av *liten* i disse kontekstene. Av de 67 informantene som har oversatt de nevnte setningene, har 63 samme form av *fin* i både 1) og 2), bare 4 har ulik form. Til forskjell fra dette har bare 5 informanter samme form av *liten* i begge setningene, mens hele 57 har forskjellige former

³ Tidligere ble *annen* og *egen/eigen* regnet som adjektiv, men i den nye ordklasseinndelinga er de determinativer, henholdsvis demonstrativt og forsterkende.

(fem av setningene utelates på grunn av bruk av ukjente tegn i adjektivendinga). Det er altså helt tydelig at selv i dialekter hvor *bil* og *skål* ikke tilhører samme genus, kommer det an på adjektivet som er brukt, om dette kongruerer. At det er forskjellig genus og ikke bare et enkelt adjektiv med spesiell bøyning, ser vi ved at informantene også bruker ulik kvantor. Det er dermed ikke bare *liten* som indikerer genusforskjell. *Liten* er trolig valgt i oversettelses-skjemaet nettopp fordi det er kjent som et ord som ofte har en egen form i femininum.

Dette er de neste setningene som sammenlignes:

3) Jeg kjøpte den fine, lille bilen

4) Jeg kjøpte den fine, lille skåla.

Som setning 1) og 2) sammenlignes de fordi de har samme oppbygning, forskjellen ligger bare i substantivet, og det er dermed ikke noe annet som kan være årsak til eventuelle ulikheter i adjektivene. Forskjellen mellom disse setningene og 1) og 2) er at her står substantivet i bestemt form. Det er dermed den svake bøyninga som blir brukt, og som vi så i 3.3.1, skulle det ifølge teorien tilsi at det ikke er genusforskjeller ved adjektivene. Data-materialet viser imidlertid noe annet, som vi ser i et eksempel fra Åseral (Vest-Agder):

aaseral01um: Eg kjøpte den fine, lisle bilen.

aaseral01um: Eg kjøpte den fine, lisle skålæ.

Formen av *fine* er den samme i begge kontekstene, mens *lille* får kongruensbøyning og dermed to forskjellige former. *Lille* er trolig valgt i disse setningene av samme grunn som i de forrige setningene, nemlig fordi dette ordet oftere viser genusforskjeller enn andre adjektiv. Som nevnt ovenfor er ifølge NRG nettopp *liten/vesle* det eneste adjektivet som har egne former også i den svake bøyninga (1997:385). Det er derfor ikke det beste grunnlaget for å si noe om genuskongruens i en dialekt. Hvis *liten* er det eneste adjektivet som har en egen femininumform i en dialekt, er ikke det nok til å si at denne dialekten har tre genus fordi *liten* kan være overdifferensiert. For å sikre seg mot at ord som er unntak, blir avgjørende for dialektbeskrivelsen, bør man derfor se på kongruens også ved andre adjektiv og andre ordklasser (noe man ideelt sett alltid gjør). Siden nettopp *liten* kan være et unntak, kan det ikke nødvendigvis brukes som argument for at en gitt varietet har et bestemt system. Dersom man finner femininumformer også ved andre ord, for eksempel kvantorer eller possessiver, blir imidlertid argumentasjonen mer overbevisende, og da kan også *liten* nevnes. Men det er ikke bare *lille* som varierer i dette materialet, flere av informantene oppgir også ulike former av *fine*, for eksempel fra Bømlo (Hordaland):

boemlo_01um: Eg kjøpte den fine, litle bilen.

boemlo_01um: Eg kjøpte den fina, litla skålo.

Slike eksempler underbygger kommentaren i NRG om at enkelte talemålsvarianter har genusforskjell også i svak bøyning av adjektiv, og det gjelder åpenbart ikke bare *liten*.

Totalt 67 informanter oversatte setning 3) og 4). Av dem hadde 57 samme form av *fine* i begge setningene, 8 hadde forskjellig form. To av svarene må utelates.⁴ Noen informanter har byttet om på rekkefølgen av adjektivene eller lagt til *og* mellom dem, det er det ikke tatt hensyn til her.

Ved *lille* oppstår det tilsynelatende et problem siden 23 av informantene har byttet ut dette adjektivet med *vesle*. Jeg har valgt å ikke ta hensyn til denne forskjellen, og kun sett om de har brukt samme form av det adjektivet de har valgt, i begge setningene. To informanter har imidlertid brukt *lille* i den ene setningen og *vesle* i den andre, disse er utelatt siden det da ikke er det samme adjektivet. Det at så mange bytter ut *lille* med *vesle* og dermed velger et ord som er mer naturlig for dem enn ordet i originalen, kan være en indikasjon på at svarene generelt stemmer godt med informantenes språkbruk. Totalt 53 personer oppgir samme form av adjektivet *lille/vesle* ved *bil* og *skål*, mens 12 har ulike former.

Det er dermed en anelse flere som vil benytte en egen femininumform ved *lille* enn ved *fine*, henholdsvis 12 og 8 personer. Det mest påfallende er at såpass mange selv i dette lille datagrunnlaget faktisk bøyer adjektivet, til tross for at det er adledd i en bestemt substantivfrase. Her er forskjellen mellom skriftspråk og talemål tydelig siden det verken i bokmål eller nynorsk generelt er vanlig å kongruensbøye adjektivet i slike sammenhenger. Forskjellen mellom svak og sterk adjektivbøyning er likevel markant ettersom det er så mange flere som har ulike former når adjektivet står ubestemt. Det er altså mange faktorer som spiller inn, både bestemthet, hvilket adjektiv man ser på og selvfølgelig den enkelte dialekten.

Dessverre inneholder ikke oversettelsesskjemaet tilsvarende setninger som de vi har sett på hittil, med nøytrumssubstantiv. De kan derfor ikke sammenlignes direkte, men to setninger med substantivet *eple* kan gi et inntrykk av hvordan nøytrumsbøyninga er ved adjektiv som adledd.

⁴ Det ene har et ukjent tegn i endinga, det andre er trolig en skrivefeil. Den oppgitte formen er *finr*, men siden det ikke kan kontrolleres, utelates svaret.

- 5) Vi har to epler, et gult og et grønt
 6) Du får det gule så tar jeg det grønne.

Vi kan også undersøke forskjellen mellom bestemt og ubestemt form, selv om vi ikke kan si noe om forholdet til maskulinum og femininum. I setning 5) har samtlige av informantene som har oversatt den, 66 personer, *-t* til slutt i adjektivene, noe som stemmer med det grammatikkene sier om nøytrumsbøying. I setning 6) har nesten alle informantene, 63 personer, samme ending i begge adjektivene, enten *-e* eller *-a*, som forventet i svak bøying. En informant bruker et ukjent tegn i det ene adjektivet, mens tre informanter oppgir noe annet enn *-e* eller *-a*-ending:

luster06yk: Du faor da gula, so teke eg da gr_ne
 todalen01um: Du f_r ta gul, s_ tek e ta gr_n
 valle01um: Du fer di guli s_ tek ieg di gr_ne

Informanten fra Todalen (Møre og Romsdal) skiller seg fra majoriteten kun ved at han ikke har ending på adjektivene, mens Luster og Valle (Aust-Agder) har to ulike endinger. Det kunne skyldtes at det var en forskjell mellom disse adjektivene, men det er mer trolig at det skyldes skrivefeil eller at originalen har påvirket oversettelsen, og ulikhetene vil derfor ikke bli lagt vekt på her. Adjektiv har altså helt tydelig en egen nøytrumsform i sterk bøying. Ingen av informantene brukte *-t* i adjektivet ved substantivene *bil* og *skål* i ubestemt form.

De fire første setningene vi så på, er de mest aktuelle å undersøke for å kunne se forskjeller mellom ulike genus. Flere av de andre setningene inneholder også adjektiv som står attributivt, men uten tilsvarende setninger med andre substantiv er det lite å hente ved å se på dem (det kunne vært spennende fra et dialektologisk perspektiv, men er ikke relevant her). Blant annet inneholder skjemaet en setning med partisipp som adledd til substantivet *stove*, *Ei riven stove kan vanskeleg bevarast*, men ikke tilsvarende setninger med andre substantiv. Dermed hjelper den oss ikke i kartlegginga av hvordan ulike genus kommer til uttrykk, siden man trenger identiske kontekster for å kunne dele substantiv i kongruensklasser. Jeg går derfor over til adjektiv som predikativ i setningen.

4.1.2 Predikativt adjektiv

Et predikativt adjektiv er for eksempel *Skjerfet er langt*, *Arne er høy*, *Den vesle jenta var sur* (predikativene uthevet). I oversettelsesskjemaet er det flere eksempler på slike setninger, og her har vi identiske setninger med substantiv fra tre genus, så vi kan sammenligne både

maskulinum, femininum og nøytrum. Det byr på flere mulige kombinasjoner, men det gir også et bredere grunnlag for å si noe om genuskongruensen i dialektene.

De tre setningene presenteres her sammen med noen eksempler (nynorsk original⁵):

- 7) Utgangspunkt: Stallen er open
 luster01um: Staddl er åpen
 stryn02uk: stallen e open
 vinje04: stadden æ øpen
- 8) Utgangspunkt: Stova er opa
 luster01um: Ståvao er åpi
 stryn02uk: stova e opa
 vinje04: støga æ uppe
- 9) Utgangspunkt: Huset er ope
 luster01um: Huse er åpe
 stryn02uk: huse e ope
 vinje04: husi æ øpi

I materialet er det totalt ni ulike kombinasjoner av kongruens og manglende informasjon. Også her har en del av informantene forsøkt å gjengi dialekten sin med tegn dataprogrammet ikke gjenkjenner, men de tas med i oversikten hvis bare en av formene mangler. Én informant utelates fordi bare ett av adjektivene er fullstendig. Jeg inkluderer ikke ordene med ufullstendig ending siden man ikke kan vite hva informantene ville sagt, jeg går ikke ut fra at de nødvendigvis ville sagt det samme som andre informanter fra samme sted.

To informanter har brukt en form av *opa* i setning 9) som ser ut som en verbform, *_pna* og *_bna*, noe som tyder på at de har tolket *Stova er opa* som *Stova er opna*. Formen skiller seg derfor både fra maskulinum og nøytrum og det de andre informantene fra samme sted har svart. Siden denne endinga ser ut som partisipp av verbet (og denne partisippen ikke er brukt til de andre substantivene), vil jeg ikke ta med denne formen, men likestille den med formene med et ukjent tegn. Et større problem er det at mange av informantene har brukt en dialektvariant av ordet *oppe*, som er et adverb og ikke kongruensbøyes, og det påvirker dermed resultatet. Det er derfor uheldig at akkurat dette adjektivet er valgt i skjemaet, og det er viktig å være klar over hvordan det spiller inn på resultatene. Av de 16 personene som oppgir samme form av adjektivet ved alle de tre substantivene, har hele 10 brukt *oppe/uppe*.

⁵ Som nevnt med unntak av *opa*, som ikke er en offisiell form.

I tillegg har flere informanter brukt former av dette ordet i enkelte av setningene. På grunn av dette er det begrenset hvor mye vekt som kan legges på det som kommer fram gjennom disse setningene. Jeg har valgt å ta med i oversikten også svarene hvor *oppe/uppe* eller tilsvarende er brukt, fordi det er vanskelig å vite hvilket ord det er, særlig når informanten ikke har brukt det i alle de tre setningene. Det største feilpotensialet ligger følgelig i tallene for hvor mange som bruker samme form av adjektivet i alle tre tilfellene, siden det er mulig de ville hatt kongruens ved *åpen*.

Det er 67 informanter hvor minst to former av adjektivet kan leses, fordelt på åtte kombinasjoner. Siden det er så mange muligheter, presenteres de først i tabellform:

Former	Antall	Prosent av 67
M. og f. lik, n. annerledes	27	40
Tre like former	16	24
Tre ulike former	8	12
M. og n. ulik, f. ukjent	8	12
F. og n. lik, m. annerledes	3	4
M. og f. lik, n. ukjent	3	4
M. og n. lik, f. annerledes	1	2
M. og n. lik, f. ukjent	1	2
Totalt	67	100

Tabellen viser at de mest brukte variantene skiller seg tydelig fra hverandre. Den kombinasjonen flest bruker, er samme form av adjektivet i maskulinum og femininum og en annen i nøytrum, over 40 prosent oppgir at de sier det slik (ved dette spesifikke adjektivet, vel å merke). Dette er igjen et tegn på at maskulinum og femininum står på en side med nøytrum på den andre (jf. 3.1). Det er imidlertid nesten like mange personer til sammen som enten bruker den samme bøyingsformen i alle genus eller bruker forskjellige former i alle tre, de to ytterlighetene, med andre ord. Dette viser hvor stor variasjon det er i norsk språk og hvor vanskelig det følgelig er å beskrive norsk talemål generelt, selv om bruken av *oppe* her fører til at akkurat disse eksemplene ikke gir et helt riktig bilde.⁶ Disse tre mulighetene utgjør til sammen ca. 77 prosent, i tillegg kommer over 16 prosent av svarene hvor en av

⁶ 10 av personene som brukte samme form ved alle de tre substantivene, brukte en form av *oppe*.

formene ikke kan leses. Bare ca. 6 prosent har en annen variant, men det at de forekommer, er verdt å merke seg, selv om vi igjen må huske de mulige feilkildene ved dette oversettelsesskjemaet og at materialet er svært lite.

Vi skal se noen eksempler fra hver av kombinasjonene hvor alle tre ordene er oppgitt.

Maskulinum og femininum lik form, nøytrum annerledes:

boemlo_01um: Stallen e open. Ståvo e open. Huse e opent

trysil_03gm: Stallen er uppin. Stuggua er uppin. Huset er uppint.

Tre like former: Vi ser at den ene informant har brukt *åpen* og den andre *oppe*:

lyngdal04gk: Stallen e åben. Stua e åben. Huset e åben.

valle01um: Stadden e oppi. Stoga e oppi. Husi er oppi.

Tre ulike former: luster01um: Staddl er åpen. Ståvao er åpi. Huse er åpe.

stryn02uk: stallen e open. stova e opa. huse e ope.

Femininum og nøytrum lik form, maskulinum annerledes, også med *oppe*:

skreia02: Stall ær åpen. Stuva ær oppe. Huset ær oppe.

voss_03gm: Stadln e open. Stovo e ope. Huse e ope.

Maskulinum og nøytrum lik form, femininum annerledes:

kristiansand04gk: Stallen er _ben. Stua er oppe. Huset er _ben.

Her var det bare ett tilfelle, og det skyldes sannsynligvis at informanten har brukt *oppe* i femininum. De to andre informantene fra Kristiansand har brukt endinga *-n* også i femininum, det vil si samme form som ved maskulinum og samme form som denne informanten også oppgir ved nøytrum. Alle tre oppgir ulike former i nøytrum, *oppe*, *_b_nt* og *_ben*, så bildet blir komplisert, og uten mer data er det umulig å si noe om hvordan genus-kongruensen kommer til uttrykk hos flertallet med denne dialekten.

Når jeg nå skal sammenligne adjektivene brukt attributivt og predikativt, må nøytrumsdataene i setning 9) utelates siden materialet ikke inneholder tilsvarende setninger som 1), 2), 3) og 4) med eksempler på nøytrumsbøying. Det er derfor bare maskulinum og femininum som sammenlignes, i sterk og svak attributiv posisjon og som predikativ. Svarene fra setningene 7) og 8) hvor enten maskulinum eller femininum mangler, utelates naturlig nok også. Det gir et materiale med 58 personer ved predikativbøying. Hvis vi ser bare på hvor mange som har enten samme eller forskjellig form av adjektivet *åpen* i maskulinum og femininum, finner vi 46 personer som bruker samme form, mens 12 bruker ulik form i setningene med predikativ. Bruken av adjektivet *liten/lille* i de første setningene medfører visse problemer siden dette åpenbart er et spesielt adjektiv som kongruerer oftere enn andre.

Selv om materialet blir enda mindre, velger jeg derfor å se kun på kongruensen ved *fin/fine* her, for å forsøke å unngå et skjevt resultat på grunn av det spesielle adjektivet.

For oversiktens skyld tar jeg med en tabell som viser hvor mange som oppgir lik form av adjektiv ved maskuliner og femininer, altså hvor mange som *ikke* kongruensbøyer adjektivet i disse posisjonene. Tabellen er basert på oversettelsene av setningene 1) og 2), attributivt, sterk bøyning, 3) og 4), attributivt, svak bøyning, og 7) og 8), predikativt:

Posisjon	Antall	Prosent
Attributivt, sterk	63 (av 67)	94
Attributivt, svak	57 (av 67)	85
Predikativt	46 (av 56)	79

Vi ser at ved sterk bøyning av attributivt adjektiv bruker ca. 94 prosent av informantene samme form av adjektivet ved maskulinum og femininum. Ved attributivt adjektiv i svak bøyning bruker ca. 85 prosent samme form, og når adjektivet er predikativt, sier ca. 79 prosent at de har samme form ved disse to genusene. Flertallet vil altså bruke samme form av adjektivet i maskulinum og femininum uansett hvilken av disse posisjonene det står i, men det ser ut som det er en skala her, med størst sammenfall ved sterk attributiv bøyning, deretter svak attributiv og til slutt predikativ bøyning. Resultatene antyder dermed at genus-kongruensen faktisk er sterkere når adjektivet står som predikativ enn når det står som attributt til et substantiv, også når frasen er ubestemt. Dette er uventet siden man gjerne regner kongruensen i predikativet som løsere enn i attributtet, slik blant annet Corbetts kongruenshierarki indikerer (3.3.2). Trygve Knudsen skrev at ”mens kongruensen i det hele tatt har holdt seg ved makt i attribusjonsstilling [...] så er etter hvert kongruensregelen blitt sterkt undergravet i predikativene. Det er en utvikling som lenge har vært i gang, som vi er midt oppe i og daglig kan konstatere” (1989 [1973]:188–89). Det er også oppsiktsvekkende at det er flere som skiller maskulinum og femininum i svak bøyning enn i sterk, dette er det motsatte av hva man ville forventet ut fra grammatikkens beskrivelse av adjektivbøyinga (jf. 3.3.1), hvor svak bøyning beskrives som den samme for alle substantiv.

Selvfølgelig må disse resultatene tas for det de er, nemlig kun en indikasjon som det må større undersøkelser til for å eventuelt stadfeste. Både substantivene og adjektivene som er brukt i skjemaet, kan ha påvirket resultatet slik at det ikke er helt representativt for de ulike dialektene. Spesielt det at relativt flere informanter kongruensbøyer predikativet enn attributtet, er så overraskende at det er mulig at svarene gir et skjevt bilde av virkeligheten.

Men materialet ser i alle fall ut til å bekrefte det vi har vært inne på tidligere (3.3.1), nemlig at kongruensbøyinga av adjektivet varierer avhengig av adjektivets plassering og syntaktiske funksjon.

4.1.3 Determinativ

Vi skal her se på ei undergruppe av determinativene, nemlig kvantorer (*en, ei, et*). Det er også demonstrative determinativer i materialet (*den* og *det*), men fordi disse ikke har egne femininumformer, er de ikke like interessante her siden nøytrum alltid har en egen form. Alle informantene som verken har skrevet om setningene eller brukt ukjente tegn i setning 3) og 4) *Jeg kjøpte den fine, lille bilen/skåla*, bruker samme form av demonstrativet i maskulinum og femininum. Nøytrum skiller seg derimot tydelig fra disse. Materialet inneholder ikke en tilsvarende setning som 3) og 4) med nøytrumssubstantiv, men i setning 6) *Du får det gule så tar jeg det grønne*, som er der vi finner et demonstrativt determinativ til et substantiv i nøytrum (selv om det er implisitt), bruker alle informantene en dialektvariant av *det*.

Materialet fra oversettelsesskjemaene viser heller ikke noe spesielt oppsiktsvekkende når det gjelder kvantorene, og det kommenteres derfor bare kort. I setning 1) *Jeg har kjøpt en fin, liten, bil* og 2) *Jeg har kjøpt ei fin, lita skål*, har de aller fleste (60 av 67) forskjellige former av kvantoren. Av de som ikke har samme form, er det bare to som ikke også har samme form av begge adjektivene, noe som tyder på at for fem av informantene tilhører *bil* og *skål* samme genus. De to unntakene nevnte jeg i 4.1.1. I dialekten til den ene av de to som har samme form av kvantoren til tross for femininumbøying av adjektivet, har de andre informantene fra samme sted (Luster) femininumform av kvantoren. Det kan derfor dreie seg om en skrivefeil. Informanten fra den siste dialekten, fra Darbu, oversetter setningen med *Jeg har kj_pt en fin, lita sk_l*. Her er det ikke flere informanter, og det er derfor mulig at man i denne dialekten ikke bruker en form av *ei*, men likevel bøyer adjektivet, i hvert fall *liten*, når det står til et substantiv i femininum. Dette er i så fall ikke så vanlig, og i NRG står det eksplisitt at slike tilfeller må regnes som ugrammatiske (1997:152). De grammatiske reglene blir ikke nødvendigvis fulgt i talemål, som er det som undersøkes i oversettelsesskjemaene, og et søk på Internett med Google avslører at slike uttryksmåter ikke er så uvanlige som man kunne tro. For eksempel gir søk på 'en lita jente' 478 treff, 'en lita stund' 108, 'en lita bygd' 64, 'en lita tulle' 44 og i tillegg er det treff på 'en lita dame/prinsesse/søster/bok⁷/reke/

⁷ Nettopp "en lita bok" er NRGs eksempel på en ugrammatisk kombinasjon (1997:152).

skål/tid/reise' (sider fra Norge, 26.03.09). 'En anna jente' gir 172 treff, 'en anna dame' 10 treff (sider fra Norge, 04.05.09) for å se eksempel med et annet ord enn *lita*.⁸ I mange tekster på Internett finner man talemålsnær skrift som ikke følger vanlig rettskriving, og det kan være en av grunnene til at vi finner tilfeller av slik kongruens der. Siden jeg her er interessert i norsk generelt og ikke først og fremst skriftspråk, er dette interessant. Det tyder på at man ikke nødvendigvis kan nøye seg med kvantoren når man setter opp kongruensklasser, selv om det er en ordklasse som regnes for å være en god indikator på hvor mange genusvarieteten man undersøker, har.⁹ Det er derfor verdt å merke seg at det forekommer bruk av maskulinumform av kvantoren sammen med femininumform av adjektivet, selv om slike tilfeller kan skyldes overdifferentisering ved adjektivet. Jeg brukte adjektivet *liten* i de fleste søkene fordi vi har sett at det er mer tilbøyelig til å kongruere i femininum enn andre adjektiv. Andre adjektiv ville kanskje ikke kongruert i disse dialektene, men disse funnene kan være et tegn på at femininumformen av adjektivet *liten* faktisk holder seg bedre enn femininumvarianten av kvantoren i enkelte dialekter, noe som er overraskende.

4.2 Eksempler fra NorDiaSyn og andre målprøver

Her skal vi se på andre målprøver enn oversettelsesskjemaene. Materialet er hentet fra intervjuer i NorDiaSyn og fra dialektbeskrivelser. Her kan man ikke sammenligne bruken slik som ved oversettelsesskjemaene siden det ikke er identiske setninger, men jeg vil trekke fram ulike aspekter som illustrerer genuskongruensen i norsk. Denne delen blir ikke like omfattende som den som baserer seg på oversettelsesskjemaene, siden det viser seg at det er vanskelig å finne relevant materiale i kildene. Det som er relevant i denne sammenhengen, er bøyingsformer av ord som kan kongruere med substantiv, men for at det skal kunne si noe om en dialekt, må det finnes flere mulige former i den samme prøven. Og både i samtalene i NorDiaSyn og i de skrevne målprøvene er det sjelden man finner for eksempel det samme adjektivet brukt sammen med flere substantiv. Det hjelper ikke å finne et tilfelle av bruk av adjektivet *rød* hvis det bare er brukt den ene gangen. Derfor er oversettelsesskjemaene så viktige.

De transkriberte samtalene fra NorDiaSyn er ikke tagget for ordklasse. Man kan imidlertid søke i samtalen skrevet på standardisert bokmål og enkelt se den fonetiske

⁸ *Anna* har ikke nødvendigvis genuskongruens siden det kan stå til alle substantiv (jf. 5.2.1).

⁹ I noen dialekter kan faktisk kvantoren være det eneste argumentet for å si at dialekten har tre genus, hvis man skiller tre kvantorer, ingen adjektiv bøyes i femininum og man har *den* i pronomensystemet. Da skiller adjektiv to genus, kvantoren tre og pronomen fire. Ifølge Corbetts teori om konsistente kongruensmønstre (jf. 3.3.1) skal man ved genusinndeling ta utgangspunkt i de tilhørende ordene som viser mest forskjell, altså pronomen her.

transkripsjonen, men den automatiske taggeren ikke er feilfri, og resultatet blir dermed noe usikkert. For eksempel kommer *sperrefisk*, *kuta*, *brukte* og *fiskesort* blant resultatene når man søker etter adjektiv, så det ville blitt for tidkrevende å sortere alle disse treffene (et søk på ordklassen adjektiv i det norske materialet gir 8585 treff pr. 01.03.09). Jeg har derfor foretatt et relativt tilfeldig utvalg av enkelte dialekter og lest transkripsjonene for å finne uttrykk aktuelle for å studere genus. Valget er ikke helt tilfeldig ettersom jeg har brukt dialekter hvor det er grunn til å tro at det finnes interessante elementer å kommentere. I disse samtalene får man ikke identiske kontekster, slik som i oversettelsesskjemaene, men man kan få eksempler på ulike ord som kongruerer med substantiv. Dermed unngår man for eksempel å måtte bruke bare ett spesifikt adjektiv.

I likhet med i oversettelsesskjemaene er det flere mulige feilkilder som det er vanskelig å eliminere, og som man derfor bør være oppmerksom på. For det første er det relativt få informanter, noe som gir et lite grunnlag, og informantene kan bli påvirket av situasjonen. For det andre er samtalene transkribert, og da er det en fare for at det kan ha sneket seg inn enkelte feil av ulike typer. Lydfilene ligger tilgjengelig, men av praktiske årsaker har jeg sett på den skriftlige versjonen. Til tross for disse svakhetene kan materialet være med på å vise variasjonen i hvordan genus kommer til uttrykk i ulike varianter av norsk.

Jeg vil også se på andre målprøver, først og fremst bøker om dialekter. Heller ikke her finner man eksempler på alt man leter etter, i den samme prøven, men noe kan man finne. Jeg har tatt utgangspunkt i eksisterende dialektbeskrivelser, så valg av dialekter henger sammen med hvilke dialekter det finnes gode beskrivelser av. En god beskrivelse i denne sammenhengen tar for seg genus og kongruens og inneholder gjerne målprøver hvor man ser faktisk språkbruk. Siden genus ikke alltid er et eget tema, kan man finne mer informasjon ved å se hvordan ordene kongruerer i målprøver. Eksempler er hentet fra blant annet Berntsen og Larsen (1925) om stavangermål, Haugen (1982) om oppdalsmål og Papazian og Helleland (2005) om dialekter fra hele Norge. Dialektbeskrivelsene er for en del relativt gamle. Siden språket stadig endrer seg, er det ikke sikkert alle trekkene er slik i dag som de var da målprøvene ble nedskrevet, men det ville blitt et for omfattende prosjekt å samle inn nytt materiale, og det er som sagt heller ikke en dialektologisk oppgave. Jeg har valgt å trekke fram det som er spesielt med enkelte av dialektene eller bruke dem som eksempler på vanlige mønstre, ikke beskrive systemet i dem. De fullstendige beskrivelsene finnes allerede, og det viktigste her er å se på eksempler på hvor variert genuskongruens kan være. Fordi det vesentlige er ulikhetene i endingene hos de tilhørende ordene, kommer jeg ikke til å skrive

fonetiske transkripsjoner eller ta med all fonetisk informasjon i eksempler fra kildene. Det er mange forskjellige uttalevarianter av ordene jeg bruker, men så lenge et ord brukes på samme måte i ulike dialekter, regner jeg det som det samme ordet. For eksempel regnes *hun* og *ho* som samme ord.

4.2.1 Attributivt adjektiv

Når det gjelder attributive adjektiv i svak form, er en spesiell dialekt allerede nevnt (3.3.1), nemlig stavangermålet. Her er det forskjell på maskulinum og femininum når substantivet står bestemt, i motsetning til hvordan det er i det meste av landet ellers. Berntsen og Larsen skriver i sin bok om Stavanger bymål at dette er et trekk som er bevart fra norrønt i ”den sydvestlige del av landet” (1925:257). Skjekkeland skriver også om dette, ifølge ham finnes denne *-a*-endinga fortsatt i både femininum og nøytrum i det meste av det han kaller *a*-målet, som strekker seg over store deler av Vestlandet. Eksempelene hans er *den store bilen* – *den stora stova* – *de stora huse* (Skjekkeland 2005:117). Det er altså ikke bare femininum som kan ha denne endinga, og heller ikke bare dialekten i Stavanger. I andre dialekter er det sterk bøyning som er interessant når man ser etter genuskongruens i attributive adjektiv, siden adjektivene vil ha samme form i svak bøyning. Slik er det for eksempel i oppdalsmålet (Sør-Trøndelag), og Haugen illustrerer dette ved hjelp av adjektivet *lang*:

den_j lang vei ’in_j – *den_j lang snora* – *dæ lang bore* (1982:87).

Vi så i 2.1.1 at det finnes enkelte dialekter hvor man fortsatt kan finne genusforskjeller i flertall i sterk bøyning, men de er sjeldne. Jeg konsentrerer meg derfor om entall. I oppdalsmålet, som vi så hadde en egen form i femininum flertall, får adjektiv til substantiv i entall samme form i maskulinum og femininum. I nøytrum blir det som regel lagt til en *-t* (Haugen 1982:87). Dette er dermed det samme systemet som vi kjenner igjen fra bokmål og nynorsk, for eksempel *en stor hund* – *ei stor bikkje* – *et stort dyr*. Dette er hovedregelen, men vi så i 3.3.1 at vi finner et unntak i nynorsk ved adjektiv som slutter på *-en*. De ender på vokal i nøytrum, ikke *-t*, og maskulinum og femininum kan ha ulike endinger. Et av eksemplene som NRG bruker, er nettopp *open* som vi så tidligere i kapittelet var brukt i oversettelsesskjemaene (4.1.2), med formene *open* – *open* [opi] – *ope/opi* [opent] (1997:370). Dette er da de eneste tilfellene hvor maskulinum og femininum kan ha ulike former i skrift. Det gjelder også adjektiv avledet av partisipp, slik vi så i 3.3.1, bortsett fra at disse ikke har sideformen på *-ent* i nøytrum. Et eksempel på et slikt adjektiv: *ein skriven roman* – *ei skriven/skrivi bok* – *eit skrive/skrivi brev* (NRG 1997:380).

Hvis vi ser på både sterk og svak bøyning i stavangermålet, ser vi at det er kombinasjonen av former som fører til at vi skiller de ulike genusene, ikke formene i seg selv. Det kan settes opp slik, med eksempelord fra Berntsen og Larsen (1925:251, 257):¹⁰

	Maskulinum	Femininum	Nøytrum	Mønster		
Svak	<i>den ²store guttn</i>	<i>den ²stora jentå</i>	<i>de ²stora huse</i>	A	B	B
Sterk	<i>ein ¹store båd</i>	<i>ei ¹store kjærka</i>	<i>et stort hus</i>	C	C	D

Tilsynelatende er det tre ulike bøyingsformer av adjektivet, *store*, *stora* og *stort*, men også tonemforskjell spiller inn, markert ved hevet tall i tabellen, noe som gir fire former.¹¹

Femininum skiller seg dermed fra maskulinum og nøytrum på grunn av kombinasjonen av former. Det er ingen former som er unike for femininum, mens maskulinum og nøytrum har unike former i henholdsvis svak og sterk bøyning. Det finnes imidlertid adjektiv som har tre ulike former i sterk bøyning, nemlig adjektiv og sterke partisipper på *-en*, for eksempel *ein galn mann* – *ei galå kåna* – *et gale svar* (Berntsen og Larsen (1925:254), og da har også femininum en unik form. En NorDiaSyn-informant fra Stavanger viser noe blanding: *en hæilt likksåm hærlige by* # *de e jo ee e de enn stor by*. Her ser vi at *herlig* har *-e*-endinga, men at *stor* ikke har noen ending, slik det er i bokmål.

4.2.2 Predikativt adjektiv

Adjektiv som predikativ har sterk bøyning, men attributivt adjektiv med sterk bøyning og predikativt adjektiv blir likevel behandla til dels hver for seg i litteraturen. Et eksempel er Knudsen som undersøker predikativene for seg for å se hvilken kongruens man finner ”når adjektivet opptre utenfor den attributive, tette forbindelse med et substantiv” (1989 [1973]:186). Den lille undersøkelsen i 4.1.2 viste forskjell i graden av kongruens i sterk bøyning når adjektivet stod attributivt og når det var predikativ, men forskjellen var motsatt av hva vi ville ventet på bakgrunn av Knudsens utsagn, siden predikativene viste den høyeste graden av kongruens.

I samme avsnitt så vi at mange av dialektene har det samme systemet som nynorsk med tre ulike former av *åpen/open* som predikativ, for eksempel *åpen* – *åpe* – *åpi* (Luster). Denne bøyinga gjelder både adjektiv på *-en* og partisipper. I norrønt hadde perfektum partisipp av sterke verb det samme systemet, og ifølge Skjækkeland har de fleste dialekter

¹⁰ Skrevet om uten fonetisk informasjon.

¹¹ ”Det er tonelaget alene som skiller disse sterke entallsformer i hankjønn og hunkjønn fra adjektivenes sterke flertallsformer og fra de svake former i flertall og i hankjønn entall” (Berntsen og Larsen 1925:38).

fremdeles rester av dette, selv om det er mest gjennomført på Sunnmøre og i Sogn og Fjordane (2005:135). NRG trakk fram dette systemet i forbindelse med beskrivelsen av partisipper (3.3.1).

Skjekkeland nevner noen tilfeller av forskjell mellom maskulinum og femininum i enkelte dialekter. I Indre Hardanger og på Voss kan man finne *han er riku* og *ho er rik*, og i Øvre Setesdal *han er gåmåle* og *ho er gåmo* (Skjekkeland 2005:116). Dette er adjektiv som ikke hører til *-en*-adjektivene eller er partisipp, og de illustrerer dermed at det finnes flere dialekter enn stavangermålet hvor mange adjektiv viser genusforskjell mellom maskulinum og femininum, selv om det i disse tilfellene er snakk om sterk bøyning. I disse områdene kan man også finne genusforskjeller mellom maskulinum og femininum som kommer til uttrykk ved vokalendring, som *varmu* – *vòrm*, *kaldu* – *kòld*, *lange* – *lòng* (Skjekkeland 2005:116).

I det elektroniske materialet er det vanskelig å finne eksempler på dette siden informantene generelt ikke bruker så mange adjektiv, og i hvert fall ikke det samme adjektivet i til ulike substantiv. Siden materialet i NorDiaSyn ikke er tagget for syntaktisk funksjon, er det heller ikke mulig å søke etter adjektiv som fungerer som predikativ.

4.2.3 Determinativ

Vi fikk et godt bilde av kvantoren, som er det determinativet jeg har sett mest på, i 4.1.3, så her ser jeg på andre determinativer. Jeg starter med Haugens beskrivelse av oppdalsmålet (1982). Som nevnt i avsnitt 2.1.1 kan man ifølge Haugen finne genusforskjeller i flertall i denne dialekten. Selv om flertall i utgangspunktet ikke er relevant for genusinndelinga fordi det vanligvis ikke er genusforskjeller der, er det selvfølgelig nyttig hvis genusforskjeller forekommer. Det betyr at også ord som står til substantiv i flertall, kan være med på å definere kongruensklassene i enkelte dialekter, noe som igjen bidrar til at genussystemet kommer tydeligere fram. Dette gjelder blant annet possessivene, og vi ser på noen av flertallsformene Haugen fører opp (1982:81):¹²

¹² Eksempelene fra oppdalsmålet skrives uten all den fonetiske informasjonen Haugen gir, siden dette ikke er nødvendig for å se bøyingsforskjellene.

	Maskulinum	Femininum	Nøytrum
1. person entall ¹³	<i>mine</i>	<i>mina</i>	<i>mi/min</i>
1. person flertall	<i>våre</i>	<i>våra</i>	<i>vår</i>
2. person flertall	<i>dåkre</i>	<i>dåkra</i>	<i>dåkkår</i>

Oppdalsmålet har også dativ, som jeg ikke har tatt med her, og der er det ikke genusforskjeller i flertall, i motsetning til i entall hvor det er seks ulike former av possessivene. I oversikten ovenfor finner vi igjen formen *mina* som vi så i 2.1.1 at Aasen skrev om, og i tillegg har nøytrum en tredje form. Haugen skriver at blant annet bøyinga i flertall er forenkla hos yngre brukere av dialekten (Haugen 1982:82), men det er likevel verdt former som har vært i bruk i hvert fall nesten helt fram til i dag. Hvis man møter en dialekt hvor dette systemet fremdeles er i bruk, bidrar dermed possessivene i flertall til at genuskategorien er tydeligere. Dessverre har ingen av informantene fra Oppdal i NorDiaSyn brukt possessiv i 1. eller 2. person til substantiv i flertall i de tre intervjuene som ligger i databasen (pr. 04.05.09), så jeg ser ikke om de ville hatt genusforskjeller her. I entall finner vi det samme mønsteret i oppdalsmålet som i nynorsk og mange dialekter, med tre ulike former av possessiver: *min;nj* – *mi* – *mi* (Haugen 1982:81)

Noen av informantene i NorDiaSyn kan også være eksempler på dette systemet. Den første er fra Flå (Buskerud), og i løpet av intervjuet sier han *bil'n min, fettærn minn, bror minn, tannta mi, kulle mitt og fødestede mitt*. Den andre er fra Kirkesdalen (Troms), og hun sier *steffar minn, vænnina mi, søsster mi, mitt liv og mitt æie*. Den tredje eksempelinformanten er fra Hyllestad (Sogn og Fjordane), og hun sier i løpet av intervjuet *minn klasse, min allder, besteveninna mi og live mitt*. Det viser at det er tre former av possessivet i disse dialektene (jeg ser bort fra ulike skrivemåter i transkripsjonen). Det er mulig at bruken varierer avhengig av posisjon, men det gir ikke materialet mulighet til å undersøke. Her har jeg derfor tatt med både foranstilte og etterstilte possessiver.

Oppdalsmålet har tre former også av demonstrativet *annen*: *annan* – *annor/annot* – *anna*. Her er det også en egen femininumform i flertall, *ara*, mens maskulinum og nøytrum har formen *are* (Haugen 1982:84). I tillegg har noen ord som i den nye ordklasseinndeling regnes som kvantorer, flere former enn vi kjenner fra skriftspråkene. Jeg viser noen av dem:

¹³ 2. person entall bøyes på samme måte som 1. person.

	Maskulinum	Femininum	Nøytrum
<i>ingen</i>	<i>ingin</i>	<i>ingor/ingol/inga</i>	<i>ittnå</i>
<i>einkvan</i>	<i>inkvan</i>	<i>inkor/inkvar</i>	<i>inkvart</i>
<i>noen</i>	<i>nånn</i>	<i>nårr</i>	<i>nå</i>
flertall av <i>noen</i>	<i>nårre</i>	<i>nårra</i>	<i>nårre</i>

(Haugen 1982:84)

Slike former bidrar også til at genuskategorien kommer tydeligere fram enn for eksempel i mer bokmålsnære dialekter.

4.2.4 Pronomen

De fleste dialekter har enten det samme systemet som bokmål eller det samme som nynorsk. Det vil si at i en del dialekter brukes uttalevarianter av *han*, *hun*, *den* og *det* og i de andre *han*, *ho* og *det*. Jeg skal derfor ikke bruke så mye plass på dette, men bare se på noen eksempler.

I en målprøve på sør-østlandsk/vikværsk (Tønsberg) finner vi pronomenene *hann* brukt om *far*, *e/de* brukt om *hus* og *denn* brukt om *lønn*¹⁴ (Papazian og Helleland 2005:87). Selv om det ikke er brukt femininumpronomen i denne prøven, tyder bruken av *den* om *lønn* på at femininumpronomenet vil bli brukt bare om animater, altså det samme systemet som i bokmål. Grunnen er at når *den* brukes som pronomen i en dialekt, er det som oftest om inanimater av både maskulinum og femininum. I en dialekt med samme system som nynorsk ville trolig en form av pronomenet *ho* bli brukt siden *lønn* er femininum i mange dialekter. Et ”problem” i en del dialekter er at pronomenene *han* og *den* uttales likt når de er trykklette, ofte bare som *n*, slik at man ikke kan vite hvilket av dem taleren bruker. Det er tilfellet her, hvor *n* brukes både om *far* og om *motorsykkel* (Papazian og Helleland 2005:87). Imidlertid er pronomenene også brukt trykksterkt, slik at vi ser at det er snakk om to ulike pronomen som begge kan realiseres som *n* i trykksvak stilling hos denne informanten.

I transkripsjonene med informanter fra Luster i NorDiaSyn er pronomenet *ann/hann* brukt om *en pinne* i beskrivelsen av en lek, og i setningen *atte hellsa ho e i årrd'n* er *ho* er brukt om *helsa*. Disse setningene viser at man ikke bruker *den* her. I et av intervjuene tyder kvantoren på vakling hos en annen informant fra Luster, som bruker både *æi* og *en* til substantivet *leilighet*. Men pronomenet (min utheving) tyder på at vedkommende ser dette

¹⁴ Betaling, ikke treet.

som et maskulinum: *læilihet'n e gannske ny # so slek sett so e **ann** nyare enn da huse såmm eg våkks åpp i*. I setningen [*jeg*] *kåmm atte klåkka tre å skull ikkje jere nåke før ho va sækks* er *klokka* referert til med *ho*, og i *de e no forrt kjue aor* viser *de* til *hus* (konteksten viser at det er entall). Disse eksemplene tyder på at man bruker former av *han* og *hun* for å referere også til inanimater i denne dialekten. Haugen skriver om oppdalsmålet at *den_{nj}* ikke brukes ”til henvisning som i bm.” (1982:126), her er det altså bare tre personlige pronomen.

I den ene samtalen fra Brekkom (Oppland) finner vi et interessant tilfelle av blanding: *ho e nå fårrållsvis sikker æu +[pron=uklart] denn da*, det er snakk om en bedrift. Først brukes *ho*, noen ord seinere brukes *denn*. Den samme vekslinga finnes andre steder, blant annet hos en av informantene fra Andøya (Nordland), hvor både *ho va kje så sæli tonng* og *så hænngte di denn opp* handler om kirkeklokka. Slike eksempler hvor samme språkbruker veksler, viser hvorfor man bør ha et stort materiale når man beskriver en dialekt. Det kan være ulike årsaker til at *den* kommer inn i slike tilfeller. NRG skriver at man kan finne *den* som pronomen i nynorsk, og at det har sammenheng med påvirkning fra bokmål (1997:327). Enger ser derimot dette fenomenet i forbindelse med grammatikalisering og hevder at også indre faktorer kan være en årsak til endringene, ikke bare kontakt med andre språk/målformer (2004b:132). Tilsynelatende vakling kan også skyldes at taleren vektlegger/understreker noe ved hjelp av *den*. Da er det demonstrativet *den* som brukes. Dette ordet finnes også i nynorsk og dialekter med bare tre pronomen, og det er derfor ikke snakk om vaktende pronomenbruk (NRG 1997:327). Det første eksempelet ovenfor kan være et slikt tilfelle, men i det andre er det vanskelig å se at *denn* kan ha særlig trykk. For oss er det vesentlige at det kan inntreffe vakling. Siden det forekommer at to ulike pronomen brukes for å referere til det samme substantivet, er det ikke et blandingssystem i den forstand at noen inanimate substantiv refereres til med *han* eller *hun* og andre med *den*. Det ser heller ut til at enkelte språkbrukere er usikre, og kanskje er disse dialektene i endring. Denne vaktlinga gjelder trolig bare maskulinum og femininum siden nøytrum har ei sterk stilling med pronomenet *det* i alle varieteter av norsk.

4.3 Norrønt

I dette avsnittet skal vi se på genuskongruens i norrønt. Det å se hva dagens norsk har utvikla seg fra, gir et diakront perspektiv på språket i dag. I tillegg er norrønt et eksempel på et beslekta, men likevel litt annerledes system enn dagens norsk. Norrønt blir i likhet med moderne norsk regnet for å ha tre genus: maskulinum, femininum og nøytrum. Genus viser

seg, som i dag, i tilhørende ord, men vi skal se at det viser seg i langt *flere* ord og kategorier i norrønt.¹⁵ Når begge deler likevel tradisjonelt regnes som tregenussystemer, betyr det at slike systemer ikke nødvendigvis framstår på helt samme måte.

Jeg vil ta for meg de ulike ordklassene hver for seg, med ei oppsummering til slutt. Jeg kommer til å sammenligne med moderne norsk underveis for at det skal komme tydelig fram hva som har forandret seg når det gjelder genus. Grunnlaget for beskrivelsen av norrønt er Odd Einar Haugens *Grunnbok i norrønt språk*, og framstillinga her vil delvis følge denne. Et problem med beskrivelser av norrønt er at norrønt slik vi kjenner det i dag, er rekonstruert på bakgrunn av skriftlige kilder. Det kan være en av grunnene til at det framstår som et mer gjennomført system enn dagens norsk (selv om det også finnes mange unntak fra reglene som framsettes for norrønt). Dette går jeg imidlertid ikke inn på her, jeg vil i det følgende holde meg til det denne grunnboka sier, uten å problematisere videre.

4.3.1 Adjektiv

I 4.1.2 så vi at svarene fra oversettelsesskjemaene tydet på at adjektiv i dag ser ut til å kongruere sterkest når de står som predikativ, noe mindre når de står attributivt, siden færre bruker samme form av adjektivet ved substantiv i maskulinum og femininum når adjektivet er predikativ i setningen. Dette er motsatt av hva Knudsen skrev (jf. 4.1.2), men resultatet er basert på et så lite materiale at det må større undersøkelser til før det eventuelt kan regnes som et grunnleggende trekk ved bøyinga. Vi så imidlertid også at det var en viss forskjell mellom sterk og svak bøyning, og dette finnes i høy grad i norrønt. Haugen peker på at skillet mellom sterk og svak bøyning i norrønt er relevant for både substantiv og verb (2002 [1993]:108), her er det substantivene som er interessante. Skillet medfører at det er vanlig å sette opp paradigmer både for sterk og svak bøyning av de ordklassene som kongruerer med substantiv, dermed også ved adjektiv. Det Haugen kaller adjektivisk bøyning, gjelder ikke bare adjektiv, men også andre ordklasser fordi det er så mange likhetstrekk. Hvilke andre ordklasser det gjelder, avhenger av om man har sterk eller svak bøyning. Den sterke bøyinga gjelder i tillegg til adjektiv flere grupper determinativer (possessiver, demonstrativer og kvantorer) og perfektum partisipp (Haugen 2002 [1993]:146) som jeg ikke skiller fra adjektiv i denne oppgaven (jf. 3.3.1). I tillegg til adjektiv gjelder den svake bøyinga presens partisipp, enkelte determinativer og de aller fleste ordenstallene (Haugen 2002 [1993]:147) (unntakene er *fyrstr*, 'første', og *annarr*, 'andre', som har sterk bøyning). Det er også

¹⁵ Med flere ord mener jeg f.eks. at mange flere adjektiv hadde genuskongruens i norrønt enn i dag, med kategorier mener jeg f.eks. at det ikke er genuskongruens i flertall lenger i dag.

forskjeller avhengig av hvilken grad adjektivet står i. Jeg skal imidlertid ikke gå i nærmere detalj når det gjelder dette, men vi ser på noen eksempler. Først sterk bøyning av adjektivet *spakr*, 'klok', i nominativ i maskulinum, femininum og nøytrum:

Entall: *spakr maðr* ('mann') – *spøk kona* ('kone', 'kvinne') – *spakt barn* ('barn')

Flertall: *spakir menn* – *spakar konur* – *spøk börn* (Haugen 2002 [1993]:148)

Jeg tar ikke med flere kasus enn nominativ siden det er nok til å demonstrere variasjonen i endinger. Det fullstendige paradigmet viser at det i entall er ulike endinger i alle genus og kasus og dermed 12 ulike endinger, og vi ser at også vokalskifte viser genusforskjeller. I flertall er det noe mer sammenfall, men også der er det stor variasjon. Det mest oppsiktsvekkende er genusforskjellene i flertall. Dette er, som nevnt, en kategori hvor genusbøyning er nesten helt falt bort i dagens norsk, bortsett fra rester i enkelte dialekter. Ut fra kriteriene som legges til grunn her, kan man siden de tilhørende ordene ikke viser noen forskjeller, ikke snakke om at *skolene* er maskulinum og *bøkene* er femininum i dagens norsk. I norrønt var dette annerledes, og blant annet adjektiv ville kongruere også ved flertallsformer som disse.

Svak bøyning av det samme adjektivet ser slik ut, fremdeles i nominativ:

Entall: *spaki maðrinn* – *spaka konan* – *spaka barnit*

Flertall: *spøku menninir* – *spøku konurnar* – *spøku börnin* (Haugen 2002 [1993]:159)

Det fullstendige paradigmet viser det samme som dagens svake bøyning, nemlig et stort sammenfall av former. Det er likevel større variasjon i norrønt, for mens vi i dag har bare én form av adjektivet ved svak bøyning i entall¹⁶, er det i norrønt to forskjellige former. I nominativ har femininum og nøytrum samme form, mens i de andre kasusene har maskulinum og nøytrum samme form. Maskulinum og femininum har dermed aldri samme form i svak bøyning. I flertall er det fullstendig sammenfall ved svak bøyning i norrønt, slik som i dag. Noen grupper vil ha samme form i maskulinum og femininum og en annen form i nøytrum, for eksempel adjektiv i komparativ: *spakari* – *spakari* – *spakara* ('klokere') og presens partisipp *gefandi* – *gefandi* – *gefanda* (av *gefa*, 'å gi') (Haugen 2002 [1993]:161–162).

Dagens norsk har på noen måter et mer komplisert system enn norrønt når det gjelder adjektiv. Vi har sett at enkelte adjektiv kongruerer lettere med substantiv enn andre adjektiv i dag, kroneksempelen er *liten*. I noen dialekter er *liten* et unntak, men at det forekommer, er nok til å illustrere. I norrønt vil et adjektiv med sterk bøyning alltid kongruere med

¹⁶ Unntak er dialekter som stavangermål (jf. 4.2.1), som vi ser ligner på norrønt: *store* – *stora* – *stora*.

substantivet i genus, og ettersom alle de tre genusene har ulike former, er det dermed ingen tvil om hvilket genus substantivet har.¹⁷ Eksempellet ovenfor var *spakr maðr* – *spøk kona* – *spakt barn*, som i dag skrives *klok mann* – *klok kvinne* – *klokt barn*, uten forskjell mellom maskulinum og femininum. Adjektivet vil kongruere også i svak bøyning i norrønt, men på grunn av formsammenfall ville man heller ikke da alltid kun på grunn av adjektivet kunne se hvilket genus substantivet har. I bokmål i dag er det slik at vi kan velge å la være å bruke en femininumform av et adjektiv, uavhengig av om vi har den i talemålet vårt, og i stedet bruke samme form som ved maskuliner. Hvis man da også bruker samme kvantor, *en*, blir det plutselig ikke så lett å se hvilket genus et ord har, eller om det er snakk om to genus i det hele tatt.¹⁸ Det er interessant å sammenligne med den svake adjektivbøyninga i norrønt, hvor det til tross for formsammenfall vanligvis ikke er maskulinum og femininum som har lik form, men femininum og nøytrum i nominativ og maskulinum og nøytrum i de andre kasusene (i flertall er det bare én form av adjektivet). Man kan dermed ofte skille maskulinum og femininum i norrønt, i motsetning til i dag, hvor vi ofte ser at disse står på en side med nøytrum på den andre (vi kan også finne dagens mønster i norrønt, som nevnt ovenfor).

4.3.2 Determinativ

Når det gjelder determinativer, bøyes de i stor grad slik som adjektivene, de aller fleste med sterk bøyning. For eksempel possessivet *minn*, 'min', som i nominativ får disse formene:

Entall: *minn armr* ('arm') – *mín dróttning* ('dronning') – *mitt land* ('land')

Flertall: *minir armar* – *mínar dróttningar* – *mín lǫnd* (Haugen 2002 [1993]:154)

Vi ser at det er kongruensbøyning i flertall også her, til forskjell fra i dag. I entall finnes det imidlertid i svært mange av dagens dialekter tilsvarende forskjeller som i norrønt, for eksempel formene *min* – *mi* – *mitt*. Denne grunnboka går naturlig nok ikke så dypt inn i diskusjonen av ulike syntaktiske forhold som kan påvirke bøyninga, slik som vi så i Fretheims artikkel med diskusjon av forskjellene ved *jakka er min* og *det er mi jakke* (2.2.3). Vi kan derfor ikke si noe om hvorvidt plasseringa og funksjonen påvirker bøyninga og hva dette eventuelt ville hatt å si for systemet, men det er grunn til å tro at det ikke ville ha like mye å si som det kan ha i dag. En av årsakene til å anta at syntaktisk funksjon ikke hadde betydning for kongruensen i norrønt, er at Fretheim tar for seg en bokmålsnær variant av østlandsk tale-

¹⁷ Adjektiv hvor *-r* hører til stammen, er unntak. De vil ha samme form i maskulinum og femininum, f.eks. *vitr*, 'klok': *vitr maðr* – *vitr kona* – *vitr barn* (Haugen 2002 [1993]:148).

¹⁸ I slike tilfeller kan det være aktuelt å snakke om felleskjønn (jf. 3.1).

mål, som er blant de dialektene som har fjernet seg lengst fra norrønt. En annen grunn er at norrønt, som vi ser, har et mer omfattende system for genuskongruens enn dagens norsk.

Fyrstr og *annarr* ble nevnt som unntakene fra de andre ordenstallene, disse har sterk adjektivisk bøyning, mens de andre har svak. Ifølge ordklasseinndelinga jeg bruker her, tilhører ordenstallene adjektiv, men hva med grunntallene? De går inn under gruppa kvantorer og er dermed determinativer, og i norrønt finner vi flere bøyingsystemer blant disse. *Einn* har sterk adjektivisk bøyning, *tveir*, 'to', *þrír*, 'tre' og *ffórir*, 'fire', har pronominell bøyning, mens de videre ikke har noen bøyning i det hele tatt (Haugen 2002 [1993]:163). Dette stemmer med det Corbett sier om tallord generelt, på bakgrunn av de rundt 200 språkene *Gender* tar for seg, nemlig at "[t]here is a widespread tendency for lower numerals to be more like adjectives, and for higher numerals to be more like nouns, and so not to agree in gender" (1991:135). Vi ser tydelig at norrønt og moderne norsk ikke er særlig ulike når det gjelder bøyinga av *én/ein*:

Norrønt: *einn* – *ein* – *eitt*

Nynorsk: *ein* – *ei* – *eitt*

Bokmål: *én* – *én/ei* – *ett*

NRG kommenterer også at *én/ein* i moderne norsk har flere trekk til felles med adjektivene, og det som nevnes, er genus-, grad- og bestemthetsbøyning (1997:217). Disse fellestrekkene kommer fram i framstillinga av norrønt ved at ordet føres opp med en annen bøyingsmåte enn de andre tallordene.

Pronominell bøyning brukes ved pronomen og altså ved enkelte determinativer, som kvantorene *tveir*, *þrír*, *ffórir* og *báðir*, 'begge', og demonstrativene *sá*, 'den', og *þessi*, 'denne' (Haugen 2002 [1993]:167–169). Genusbøyinga av andre tallord enn *én* må man vel også kunne si at stort sett har forsvunnet i norsk i dag. Men det finnes fremdeles rester i enkelte dialekter, og der hvor vi finner det, er også tallord genusmarkører, i tillegg til de andre ordklassene som ble nevnt i kapittel 3 (3.3.1). I *Vårt eget språk* fortelles det om ei budeie fra Nord-Gudbrandsdal som sa dette til overnattingsgjester på setra: "Her kan døkk få liggje saman två og två, å tvæ og tvæ, men ikkje tvau og tvau" (Johnsen 1988 [1987]:88). Når man så leser at de norrøne formene av *tveir* er *tveir* – *tvær* – *tvau* (Haugen 2002 [1993]:168), skjønner man hva dette betyr.¹⁹ Også Ivar Aasen skriver i sin *Norsk Ordbog* fra 1873 at tallordet *tvo* har ulike genusvarianter. Det har nøytrumsformen *tvau*, og på enkelte

¹⁹ Når man skal vise til personer av begge kjønn, brukes nøytrumsformen av pronomenet (Haugen 2002 [1993]:257), og dette eksempelet tyder på at det samme gjelder ved tallord.

steder forekommer bruk av *tvæ* eller *tvær* i femininum, og man kan også møte ei tredeling med formene *tvei* – *tvæ* – *tvau* (Aasen 1997 [1873]: 'two'). En av disse dialektene er oppdalsmålet med formene *tvo* – *tvæ* – *tvau*, men disse er i ferd med å forsvinne. Også her er det nøytrumsformen *tvau* som har blitt brukt når det var snakk om personer av begge kjønn (Haugen 1982:85). Dette viser at genuskongruensen ved i hvert fall dette enkeltordet har holdt seg til lenge etter norrøn tid, og at det ikke er noe som har forsvunnet plutselig. Det at dette er et frekvent ord, har sannsynligvis betydning for at det har holdt seg så lenge, men det viser også at genuskategoriens utvikling ikke skiller seg fullstendig fra hvordan andre elementer i språket endres, det aller meste skjer gradvis.

4.3.3 Pronomen

Når det gjelder pronomen, er systemet i 1. person og 2. person entall i norrønt slik vi kjenner det i dag, uten spesielle genusformer. Det har et fullt utvikla kasussystem og i tillegg fantes det en dualisform som har forsvunnet, men kasus- og numerusbøying er ikke det sentrale her. Derfor er 3. person mest interessant, og igjen finner vi ulike genusformer også i flertall: *þeir* – *þær* – *þau* (Haugen 2002 [1993]:167). Disse er også forsvunnet i moderne norsk, slik som flertallformene av determinativer og adjektiv. Det kan imidlertid nevnes at man helt fram til seint på 1400-tallet i enkelte brev finner bruk av ulike genusformer i flertall av det demonstrative determinativet *sá* (Pettersen 1991:380). Dette er det samme ordet som Haugen kaller personlig pronomen, og Egil Pettersen sier også at det ble brukt som nettopp det i flertall. Pettersen sier at nøytrumsformen *þau* gjerne ble brukt når man refererte til personer av begge kjønn (1991:393), det vil si på samme måte som vi så ved tallordene ovenfor.

Entallsformene av de personlige pronomenene ligner formene i moderne norsk, med *hann* – *hon* – *þat* (Haugen 2002 [1993]:167). Vi så i 3.4 at NRG i sin oversikt over de personlige pronomenene skiller menneskelige og ikke-menneskelige referenter og at de ikke-menneskelige refereres til med *den* eller *det*. Dette skillet er ikke nødvendig i norrønt siden man da brukte det personlige pronomenet med samme genus som referenten uavhengig av om denne var animat eller inanimat, slik man fremdeles gjør i nynorsk og i mange norske dialekter. Det er dermed ikke noen form av *den* i det norrøne pronomensystemet. Det ordet som seinere har blitt det generelle pronomenet for inanimater i noen dialekter og bokmål, *den*, har utvikla seg fra maskulinumformen i akkusativ av det demonstrative determinativet, *þann*. *Den* (i formene *then* eller *den*) har vært vanlig som demonstrativ i hvert fall fra 1400-tallet (Pettersen 1991:380).

Mens man i norrønt hadde *hann*, *hon* og *þat* i 3. person entall, har man i dag *han*, *hun*, *den* og *det* i noen varieteter. Vi ser dermed at noen former av norsk faktisk har ett genus mer enn norrønt i pronomensystemet. Bruken av de ulike pronomene i disse varietetene avhenger hovedsakelig av animathet og kjønn, man bruker *han* eller *hun* avhengig av om referenten er hankjønn eller hunkjønn. Av og til kan bruken avhenge av hva språkbrukeren ønsker å uttrykke ettersom pragmatiske forhold påvirker valgene. Man kan for eksempel bruke *det* for å referere til *et vitne*, *et offer* eller *et barn* hvis man ikke vet eller ikke ønsker å opplyse om kjønn eller for å markere avstand.²⁰ Corbett skriver i en artikkel at forskning viser at semantikk og pragmatikk har stor betydning for kongruens, ikke bare syntaks, slik man tidligere har regnet med (1998:203), og dette ser vi også i norsk. Det er dermed flere faktorer som spiller inn, og vi får et mer komplisert system som blir diskutert i kapittel 5. Akkurat når det gjelder pronomene, vil noen til og med si at det ikke er ett system som ligger til grunn, men to delvis overlappende systemer som fungerer samtidig. Denne diskusjonen kommer jeg inn på når jeg ser på svensk i avsnitt 4.4, og deretter i 5.3.

4.3.4 Genus i norrønt

Vi har nå sett hvordan ulike ordklasser kongruerte i norrønt, og jeg skal her oppsummere hva det sier om genuskategorien. Når genus per definisjon kommer til syne i tilhørende ord og dette i norrønt gjelder i langt flere tilfeller enn i dag, betyr det at genuskategorien kommer sterkere fram i norrønt. Et eksempel er at norrønt har genusforskjeller i flertall, noe som så å si er forsvunnet i dag. Dette forekommer i nesten alle ordklassene som kan få genus-kongruens og bidrar dermed til at genusinndelinga blir tydeligere enn i moderne norsk. Siden vi i dag, med unntak av noen dialekter, har samme form både av adjektiv (*grønne gensere/skjorter/skjørt*), determinativer (*koppene/flaskene/glassene mine, disse biffene/gulrøttene/kålhodene, alle guttene/jentene/vitnene*) og pronomene (*guttene/jentene/kålhodene – de*), kan vi i praksis ikke snakke om genus ved substantiv i flertall. Når det gjelder flertall, er det i de fleste tilfellene ikke slik at en hel ordklasse som tidligere kongruerte, ikke gjør det lenger²¹, men at tilhørende ord som bøyes når de står til substantiv i entall, bare har én form til flertallssubstantiv.

²⁰ Akkurat substantivet *barn* kan være et eksempel på at referentens alder kan påvirke genus, slik flere grammatikere har vært inne på (bl.a. Dahl 2000:102 om genustilordning, Corbett 1991:228 om pronombruk, Comrie 1989:196 om animathet). Det ville vært interessant å se om det er noen sammenheng mellom barnets alder og hvorvidt man vil omtale det som *han/hun* eller *det* i norsk.

²¹ Unntaket er tallordene (jf. 4.3.2).

Det er også større grad av sammenfall mellom ulike former i dag enn det var i norrønt, for eksempel når det gjelder adjektivene og determinativene. De skiller ikke nødvendigvis femininum og maskulinum i dag, og adjektiv har generelt bare sjelden egne femininumformer. Det at NRG velger å sette opp bare tre former i oversikten over adjektivbøyinga: maskulinum/femininum, nøytrum og flertall og heller nevner spesielt de tilfellene hvor femininum har en egen form (1997:366–382), gir et signal om at det ikke er mange adjektiv det er snakk om i skriftspråkene i dag. Vi konstaterer derfor at en stor del av ordene som hadde genuskongruens i norrønt, ikke har det lenger i dag, inkludert flertallskategorien.

Som et ekstra element i diskusjonen kommer det faktum at *den* etter hvert har kommet inn som et ”nytt” medlem i pronomensystemet i noen former av moderne norsk, noe som er et argument for å si at enkelte varianter av norsk faktisk har flere genus enn norrønt, selv om det ikke kommer fram i like mange sammenhenger som tidligere. Spesielt pronomenenbruken, som er ei av de store utfordringene ved genusinndelinga i dag, bidrar til at det er mer åpenbart at det er tre genus i norrønt. I en del av dagens dialekter gir pronomene mindre gjennomført evidens for at det er tre genus siden det finnes fire ulike pronomener. Vi kan velge om vi vil bruke femininumformer av andre ord (*en* eller *ei jente*), men vi kan ikke la være å bruke femininumformen av pronomenet når referenten er animat (*jente* – *hun*). Det understreker igjen pronomens sterke tilknytning til semantikken (jf. kongruenshierarkiet, 3.3.2). I de dialektene som har det samme systemet som norrønt (og nynorsk), er imidlertid ikke pronomener noe problem. Her vil man si både *ein bil* – *han* og *ein mann* – *han*. Dialekter som oppdalsmålet, som vi har sett en del på, ligger også nærmere norrønt enn mer bokmålsnære dialekter gjør når det gjelder andre ordklasser enn pronomener. I slike dialekter kommer genusforskjellene tydeligere fram enn i enkelte andre.

Det at genus kommer sjeldnere til uttrykk enn det gjorde tidligere, er en del av grunnen til at enkelte grammatikere i dag mener at genus er i ferd med å miste sin funksjon, samtidig som de argumenterer for at genuskategorien får andre funksjoner. Blant disse finner vi Braunmüller, som vi så i 2.2.1. Genus’ funksjon er imidlertid ikke tema i denne oppgaven, og vi har sett at selv om kategorien er mindre omfattende, er den fremdeles sterkt til stede i norsk språk. Det at kongruens kommer til syne i varierende grad, betyr at ”tre genus” i norrønt ikke betyr helt det samme som ”tre genus” i dagens norsk, og at færre tilfeller av kongruens i seg selv ikke er noe argument for å si at et språk har færre genus enn et annet. Slike sammenligninger av språk gir også et svar på spørsmålet Love stiller i anmeldelsen av *Gender*, der han spør hvorfor det i utgangspunktet er interessant å finne ut nøyaktig hvor mange genus et språk har (Love 1994:208). Ved å finne ut hvor mange genus språk har og

hvordan dette kommer til uttrykk i dem, kan man både si noe om språkene hver for seg og sammenlignet med hverandre, i tillegg til at det forteller noe om genuskategorien og hvordan den forandrer seg over tid.

4.4 Svensk

Vi har nå sett på norrønt, som norsk har utvikla seg fra. I dette avsnittet skal jeg gå videre til å sammenligne norsk med et annet nært beslektet språk, som det er skrevet mye om, nemlig svensk. Norsk og svensk har felles opphav, men skiller seg i dag fra hverandre på mange områder. Her skal jeg se på hvordan beskrivelsen av genus i svensk grammatikk skiller seg fra norsk tradisjon. Det er nemlig flere ulikheter i måten å beskrive genus på, og det er nyttig å se på noen andre synspunkter. En kikk i *Svenska Akademiens grammatik* (SAG) viser noe av forskjellen. Der står det at ”varje substantiv har ett inneboende grammatiskt genus, utrum eller neutrum” (SAG 1999:58). For det første tyder dette på at SAG skiller mellom grammatisk genus og en annen type siden ordet ”grammatisk” er tatt med, og for det andre betyr det at man regner med to genus innenfor den grammatiske typen.

I det følgende skal vi blant annet se på framstillinger av genus i svensk av Ulf Teleman og Erik Andersson og ei avhandling skrevet av Viveca Rabb, hvor hun undersøker genus i en svensk dialekt. Teleman er professor emeritus ved Lunds universitet og har blant annet vært med og skrive nettopp *Svenska Akademiens grammatik*. I artikkelen gjør han rede for den genusinndelinga som sitatet fra SAG indikerer, som bygger på et annet syn enn det vi finner i de tradisjonelle norske grammatikkene. Andersson, professor ved Åbo Akademi og en av de andre forfatterne av SAG, argumenterer også for denne inndelinga. Den svenske genusinndelinga legger for øvrig grunnlag for en del av diskusjonen i kapittel 5, der jeg skal se på muligheten for å innføre tilsvarende begreper i norsk (5.3). Jeg presenterer denne inndelinga i det følgende siden den er et eksempel på et annet perspektiv og ei annen genusinndeling enn vi kjenner fra før. Alle svenske grammatikere er imidlertid ikke enige om at systemet er slik, og inndelinga kritiseres blant annet av Östen Dahl, professor i allmenn språkvitenskap ved Stockholms universitet (2000b:586).

Rabb er akademilektor ved Åbo Akademi. Avhandlinga hennes inneholder et eksempel på hvordan man kan gå fram for å avgjøre antall genus i en dialekt, slik jeg gjør for norsk. Hun benytter noen av de samme begrepene som Andersson og Teleman gjør rede for. Vi ser dermed hvilke følger det får i en praktisk språkbeskrivelse, selv om Rabb fokuserer mest på det grammatiske genuset. Jeg vil først ta for meg hver av de to typene genus og

deretter se på Rabbs eksempel på hvordan man finner genus i en dialekt. Til slutt kommer ei kort sammenfatning.

4.4.1 Grammatisk genus

Det er flere svenske grammatikere som har tatt for seg problemstillinga om hvor mange genus det er i svensk. Erik Andersson gir i artikkelen ”How many gender categories are there in Swedish?” en grei oversikt over hva andre grammatikere har skrevet om dette temaet, og han viser de ulike kategoriseringene som har vært brukt. Ifølge ham er den moderne standarden nå å skille mellom leksikalsk og referensielt genus (Andersson 2000:549), og han argumenterer også for dette selv. Han bruker dermed ikke begrepet genus kun om grammatisk/leksikalsk (som jeg kaller syntaktisk) genus, men skiller mellom dette og semantisk/referensielt genus. Disse to genuskategoriene er delvis knyttet sammen (Andersson 2000:549–550). I artikkelen ”Balansen mellan grammatiskt och semantiskt genus i svenskan” fra 1979 snakker Andersson om grammatisk og semantisk genus, og dette er begrepene Teleman, som nevner blant annet Anderssons artikkel, bruker, og som blir brukt i dette avsnittet.

I artikkelen ”Hur många genus finns det i svenskan?” slår Teleman allerede i første avsnitt fast at noe alle svenske studenter ser ut til å ha lært, er at svensk har fire genus: maskulinum, femininum, nøytrum og reale (1987:106). Og dermed er det åpenbart at det er en annen tradisjon i svensk enn vi er vant til fra norsk, hvor man vanligvis har regnet med tre genus. Teleman sier videre at svensk en gang hadde tre genus, og han bruker kvantoren, adjektiv og pronomen for å vise dette (1987:106):

en langan dagh – han

ena langa nat – hon

et langt döghn – thät

Slik er det imidlertid ikke lenger i riksspråket, selv om dette systemet, som vi kjenner igjen fra norsk, fortsatt finnes i en del dialekter (Teleman 1987:106). Ifølge Teleman har det nevnte firegenussystemet vært vanlig å lære i skolen, men etter hans oppfatning er ikke dette ei riktig framstilling. I dette ”felaktiga blandsystem” (Teleman 1987:107) mener han to ulike typer genussystemer er blandet sammen, det grammatiske og det semantiske.

Det grammatiske genussystemet har to genus, utrum og nøytrum (Teleman 1987:107), slik vi så det står i SAG. Utrum kan sammenlignes med det som kan kalles felleskjønn i norsk (3.1). Teleman illustrerer dette systemet ved hjelp av determinativer (*en gård –*

ett hus), adjektivendinga både som attributt (*klar saft – klart vatten*) og predikativ (*saften är klar – vattnet är klart*) og substantivets ending (*gård-en – hus-et*) (1987:107). Vi legger merke til at han ikke bruker pronomen her, og heller ikke animate eksempelsubstantiv. Teleman tar for seg standardsvensk, og derfor kan han snakke om utrum i det grammatiske systemet. Men som Rabbs avhandling viser, finnes det varieteter med større variasjon også i svensk, slik Teleman selv nevner (1987:106), og i en slik dialekt ville utrum enten måtte deles i to eller flere former ville tilhørt dette genuset.

Jeg skal kort se på hva ei innføringsbok i svensk, *Svenska för norrmän*, sier om genuskongruens ved adjektiv. Boka opererer med genusene utrum og nøytrum, det Teleman og andre ville kalt grammatisk genus, men det kommenteres også at tregenussystemet fortsatt finnes i mange dialekter (Mårtenson og Fjeldstad 2007 [1999]:61). I ubestemt form, det vil si sterk bøyning, har ingen adjektiv ending når de står til utrer, mens når det står til nøytrer, får adjektivet endinga *-t* eller *-tt* (Mårtenson og Fjeldstad 2007 [1999]:86). Når adjektiv står i bestemt form, med svak bøyning, deles imidlertid utrum opp. Man får da et skille ved ord som betegner personer, og i motsetning til hva vi kunne forventet ut fra beskrivelsen av norsk, hvor nøytrum gjerne står som motsetning til maskulinum/femininum, er det i svensk maskulinum som skiller seg ut. Adjektiv får ei annen ending når de beskriver personer av hankjønn enn når de beskriver andre utrer, inkludert dem som betegner hun-kjønn, og nøytrum. Maskulinum får endinga *-e*, mens de aller fleste andre utrer får endinga *-a*. Eksempler: *den ljushårige pojken*, *den gamla bilen*, *den ljushåriga flickan*, og nøytrum: *det gamla statsrådet*. Noen av eksemplene som oppgis, er *den store mannen*, *den stora sjön*, *det stora huset*, *Erik den helige*, *Katarina den stora* (Mårtenson og Fjeldstad 2007 [1999]:86–87). Dette er akkurat det samme systemet som vi kan finne i enkelte norske dialekter på Vestlandet (jf. 4.2.1). Unntaket i svensk er adjektiv som slutter på *-ad*, disse får *-e* ved alle substantiv (Mårtenson og Fjeldstad 2007 [1999]:87). Eksempler: *den älskade pojken/flickan*. Flertall har, i likhet med norsk, ingen genusforskjeller, bare det samme unntaket som entall ved at *-ad*-adjektiv får *-e*, alle andre får *-a*. Det er verdt å nevne at *-e*-endinga i noen (men ikke alle) tilfeller er frivillig (Andersson 1979:33), og at det finnes svenske dialekter hvor den ikke brukes, noe som gjør bildet enda mer sammensatt.

Det er ikke bare ved adjektiv vi får denne forskjellen, også enkelte determinativer skilles på samme måte, for eksempel *denne* eller *denna* (Mårtenson og Fjeldstad 2007 [1999]:90). Dette avviket i kongruensen er tydeligvis ikke nok til at selve genusinndelinga diskuteres, noe som kanskje ikke er så rart i ei kort innføringsbok. Det forklares bare at det er en forskjell ved svak adjektivbøyning, og ved determinativene (kalt pronomen) oppgis bare

de ulike formene uten videre forklaring. Andersson nevner også disse *-e*-formene og sier at det er tilfeller av blanding mellom grammatisk og semantisk genus: ”Denna form [*denne*] är delvis grammatiskt betingad, eftersom den förekommer endast vid ord av grammatiskt genus utrum. [...] Men samtidigt är den semantiskt betingad, eftersom den förekommer bara vid huvudord som syftar på en manlig individ” (Andersson 1979:32–33). Dette viser både hvordan det er vanskelig å skille klart mellom syntaktisk/grammatisk og semantisk genus og at man ikke lar disse tilfellene være avgjørende for genusinndelinga i svensk. For oss er det også interessant å se at man kan skille ut maskulinum som ei egen gruppe i enkelte sammenhenger, uten at det regnes som et eget genus. Dette er i strid med forutsetningene som legges til grunn for genusinndeling i denne oppgaven, som er basert på Corbett. Når ei relativt stor gruppe substantiv har flere fellestrekk og påvirker flere typer ord (både adjektiv og determinativer) på samme måte, betyr det at de utgjør en egen kongruensklasse. Jeg skal ikke diskutere om disse svenske substantivene også utgjør et eget genus, men vi ser at disse beskrivelsene av svensk skiller seg fra kriteriene for genusinndeling slik jeg ser dem her.

4.4.2 Semantisk genus

Det semantiske genussystemet har tre genus, maskulinum, femininum og inanimatum, her vist med noen av Telemans eksempler (1987:107):

	Maskulinum	Femininum	Inanimatum
<i>kungen</i>	<i>han</i>		
<i>drottningen</i>		<i>hon</i>	
<i>saften</i>			<i>den</i>
<i>vattnet</i>			<i>det</i>

De tre begrepene er kjent fra det jeg har sagt om norsk (animat/inanimat, 3.4), men de brukes ikke helt på samme måte av Telemans. Slik jeg bruker begrepene i denne oppgaven, er substantiv av alle genus enten animate eller inanimate. For eksempel er både *en gutt*, *ei jente* og *et barn* animate, mens *en klut*, *ei fille* og *et tørkle* er inanimate. De fleste animater er nok maskulinum eller femininum, men det er ”lekkasjer” begge veier, og veldig mange inanimater er maskulinum eller femininum. Jeg har trukket inn animathet i genussystemet med utgangspunkt i pronomen siden det hovedsakelig er da det får betydning for bøyingsformene.

Det Teleman kaller maskulinum og femininum i det semantiske genussystemet, er animater, og de skilles da i hankjønn og hunkjønn. Selv om de i den skjematisk framstillinga står hver for seg, skriver Teleman at de sammen utgjør et eget genus, *animatum* (1987:110), som altså også er en genuskategori i det semantiske systemet. Dermed ser det ut til at han starter med to hovedkategorier, *animatum* og *inanimatum*, selv om han deler den ene i to. De inanimate substantivene refereres til med enten *den* eller *det*, slik Teleman velger å illustrere det med de personlige pronomenene. Det synes noe merkelig at han plasserer disse substantivene i samme genus når de refereres til med ulike pronomen, men Teleman påpeker at det er det grammatiske genuset som avgjør hvilket pronomen man bruker. Slik overlapper de to systemene hverandre delvis, selv om Teleman hevder at de er nesten helt uavhengige av hverandre (1987:108). Han kommer tilbake til hvordan akkurat pronomen i 3. person ligger i en mellomstilling mellom grammatisk og semantisk genus, da særlig ved substantiv som betegner personer. Han kaller det en ”brist på symmetri” i det grammatiske genussystemet at det ikke finnes nøytrumsformer av pronomen som refererer til animater (Teleman 1987:109). Det vil si at det ikke finnes pronomen som angir det grammatiske genuset for personbetegnelser, han nevner *ministern* og *statsrådet* som eksempler (1987:109). Disse vil man referere til med enten *han* eller *hon*, og det er ingenting i disse pronomenene som sier noe om det grammatiske genuset til ordene.

En annen type uklarhet får vi ved substantiv som betegner animater og som har grammatisk genus nøytrum. Ut fra artikkelen ser det ut som disse har semantisk genus *animatum* siden man vil bruke *han* eller *hon* for å referere til det, men Teleman skriver også at man i visse tilfeller kan velge *inanimatum*pronomen. For eksempel *varje vittne/barn – det*. Også animater med grammatisk genus maskulinum eller femininum kan få pronomen fra *inanimatum*, som *varje baby – den* (Teleman 1987:113). Dette er blant tilfellene Teleman trekker fram på ”systembrytende inslag”, men han holder likevel fast på at det finnes to grunnleggende genussystemer (1987:114).

Rabbs beskrivelse av genussystemet er mye den samme som Teleman argumenterer for. Hun sier allerede i første setning at det tidligere fantes tre genus i svensk, og hun bruker pronomen som begrunnelse (Rabb 2007:13), slik Teleman og flere av de norske grammatikerne gjorde. Disse tre genusene har imidlertid blitt redusert til to, og hun sier at pronomenene *han* og *hon* nå først og fremst brukes semantisk. Dette er en interessant formulering, og den reflekterer oppfatninga om to ulike genussystemer, som også Rabb tydelig tar utgangspunkt i. Hun velger betegnelsene grammatisk og referensielt genus, og hun understreker at det er grammatisk genus hun undersøker. Til forskjell fra Teleman deler

Rabb det semantiske systemet i fire varianter (2007:17). I stedet for at inanimatum er en kategori på linje med maskulinum og femininum, deles den i utrum og nøytrum, som dermed kommer på nivå med maskulinum og femininum (Rabb bruker ikke begrepene animatum og inanimatum i denne forbindelsen, men jeg tar dem med her for å vise sammenhengen med de andre grammatikernes framstillinger). Det semantiske genussystemet kan illustreres slik:

Animatum		Inanimatum	
Maskulinum	Femininum	Utrum	Nøytrum

I 5.3 vil jeg bruke ei tilsvarende inndeling når jeg setter opp en oversikt over et mulig tilsvarende system i norsk.

4.4.3 Å finne genus i en dialekt

I Rabbs doktoravhandling studerer hun kvevlaxdialekten, en finlandssvensk dialekt hun selv er oppvokst med. Hun er sosiolingvist/dialektolog, og hun er for en stor del opptatt av genustilordning og forandringer i pronomenbruk og ords genus. Det sentrale i denne sammenhengen er hvordan hun går fram når hun undersøker hvordan genus kommer til uttrykk i denne dialekten, siden metoden hun bruker for å avgjøre antall genus, er den samme som jeg bruker. Det er derfor hovedsakelig første del av avhandlinga hennes som er relevant her.

Rabb bruker samme definisjon av både genus og kongruens som jeg gjør, så når hun skal finne antall genus i kvevlaxdialekten, ser hun på tilhørende ord. Hun setter opp en oversikt over ord som kongruerer med substantiv. Hun benytter imidlertid ikke alle typer ord som kan kongruere, men konsentrerer seg om det hun kaller ”attributivt använda pronomen av olika slag” fordi dette er den ordklassen ”med den mest kompletta genuskongruensen” (Rabb 2007:44). Dette viser at hun tar hensyn til konsistente kongruensmønstre, (jf. 3.3.1), og metoden er i overensstemmelse med Corbetts teori: ”we include the target type which marks most distinctions when we are establishing agreement classes” (Corbett 1991:176).

Det Rabb kaller pronomen, tilsvarer for en stor del ulike determinativer i den ordklasseinndelinga jeg benytter (for eksempel possessive og demonstrative determinativer), men det har ingen betydning for resultatet. Jeg tar et eksempel på hvordan hun viser forskjellene (2007:44–45):

Possessiv*menn biil* ('min bil')*miin vagn* ('mi vogn')*mett oåkdåon* ('mitt kjøretøy')*miin bilar, vagnar, oåkdåon*

('mine biler, vogner, kjøretøy')

Demonstrativ*tan goålin* ('den gården')*ton stugon* ('den stua')*ti huuse/huusi* ('det huset')*tei goålan, stugona, huusen/huusin*

('de gårdene, stuene, husene')

Her er det possessivet og demonstrativet som kongruerer med substantivene, og vi ser at denne dialekten har tre ulike former i entall og bare én form i flertall. Dette tilsvarer mønsteret vi har sett i norsk, bortsett fra at vi i norsk har bare to ulike former av demonstrativet i entall. Rabb trekker også inn pronomen brukt anaforisk, det er også da tre ulike former i entall (2007:46).

Rabb konkluderer med at kvevlaxdialekten har tre grammatiske genus (2007:47) på bakgrunn av kongruensmønstrene. Dialekten har dermed et annet system enn standard-språket de fleste grammatikerne tar utgangspunkt i. Rabb antar også at det har vært enda sterkere kongruens i adjektivene siden svensk generelt hadde sterkere kongruens tidligere, og fordi man fremdeles finner det i enkelte andre svenske dialekter (2007:47). Vi har også sett at norrønt hadde en mer omfattende genuskongruens enn norsk har i dag (4.3), for eksempel med genus i flertall, og det er derfor ikke så overraskende om utviklinga i svensk også går mot mindre kongruens.

Rabb tar utgangspunkt i bare ei gruppe ord når hun setter opp kongruensmønstre, men hun velger den gruppa som har flest ulike former. Vi har sett på alle de ulike ordene som kan kongruere med substantiv, men også i norsk er det enkelte ord som kongruerer oftere enn andre. For eksempel har adjektivene *liten* og *fin* tydelig vist at det er forskjell i hvordan adjektiv kongruerer. Uansett hvor mange ordklasser man velger å se på, er det viktig å få med alle de ulike mønstrene som oppstår, og det er det jeg har forsøkt å vise i undersøkelsen av de norske dialektene. Utfordringa her er at jeg forsøker å si noe om genus i norsk generelt, og siden det er så mange ulike former og muligheter, ikke minst i talemål, men også i skrift, er det ikke så lett å beskrive kongruensklassene. Når man konsentrerer seg om én dialekt slik Rabb gjør, er det enklere å definere de ulike kongruensklassene og dermed også bestemme antall genus. I arbeidet med norsk tar jeg hensyn til de ulike alternativene som finnes og forsøker å beskrive systemet med det i bakhodet.

4.4.4 Sammenfatning

Mye av det de svenske grammatikerne skriver, kan overføres til norsk, forskjellen er at vi ikke har noen tradisjon for å dele inn i to ulike grammatiske systemer. Haugen nevner i beskrivelsen av oppdalsmålet i en kort setning at "[n]år det er tale om mennesker (og dyr) med naturlig kjønn, kan dette foretrekkes for det grammatiske: *kvin, n_j-fålke...ho*" (1982:125), men han ser ikke dette som noe problem. Diskusjonen av grammatisk (som jeg kaller syntaktisk) og semantisk genus kommer i avsnitt 5.3. Det Teleman kommenterer som problematisk ved denne modellen, er noe av det samme som vi møter i norsk ved pronomenene, i alle fall i mange dialekter. Det er nettopp derfor jeg også trekker inn animathet, som har med semantikk å gjøre, for slik kan det begrunnes at vi i noen tilfeller bruker *han* eller *hun*, mens vi andre ganger bruker *den* eller *det*.

Jeg avslutter med Anderssons oversikt over standard genusanalyse slik han presenterte det (2000:550), for å vise hvordan det svenske systemet framstilles med både leksikalsk (syntaktisk) og referensielt (semantisk) genus.

		Referensielt genus		
		Animatum		Inanimatum
		Maskulinum	Femininum	
Leksikalsk genus	Utrum	<i>lärare, elev, medborgare</i>		<i>stol, bok</i>
		<i>pojke, kung</i>	<i>flicka, drottning</i>	
	Nøytrum	<i>statsråd, vittne</i>		<i>bord, häfte</i> ²²
			<i>fruntimmer</i>	

²² I artikkelen er feltet med *bord* og *häfte* oppført som både utrum og nøytrum, noe jeg antar er en feil og derfor ikke overfører.

5 Diskusjon

I dette kapittelet skal jeg diskutere enkelte av problemstillingene jeg har kommet inn på tidligere i oppgaven, og som krever mer diskusjon enn jeg har kunnet ta underveis. De ulike synspunktene og tilnærmingene i litteraturen viser tydelig at genusinndeling ikke er et område hvor det er lett å komme fram til entydige og endelige svar. Det kan derfor ikke forventes her heller, men jeg vil arbeide meg fram mot en konklusjon. For oversiktens skyld blir temaene tatt opp hver for seg, selv om det er glidende overganger mellom enkelte av dem.

5.1 Pronomen

Som jeg har vært inne på flere ganger i løpet av oppgaven (særlig i 3.4), bringer det å regne pronomen som et av kriteriene for genusinndeling med seg noen utfordringer. Den største utfordringa er at man i norsk, som i mange andre språk, får så mange ulike kombinasjoner som danner grunnlag for ulike kongruensklasser. Hvis man regner hver kongruensklasse som et eget genus, får man følgelig svært mange genus, og flere enn man oppfatter som naturlig (Corbett 1991:161). Denne oppfatninga av hva som er naturlig, er imidlertid preget av det vi har lært i norsktimene, og det er derfor ikke gitt at vi kan stole på den. Den gjør det også ekstra vanskelig å se for seg et annerledes system, og som nevnt i innledninga blir en del av utfordringa derfor å være åpen for at det kan finnes alternativer til den tradisjonelle inndelinga. Nettopp det at det er skrevet så mye om antall genus i for eksempel svensk, er et tegn på at svaret ikke er opplest og vedtatt en gang for alle.

Selv om målet ikke er å skulle komme fram til det tradisjonelle antallet, er det ingen tvil om at man får kongruensklasser som ikke bør kvalifisere som egne genus, og det er dette Corbett kaller maksimalistproblemet. Vi skal først se på noen eksempler fra en varietet av norsk. Substantivet med en kvantor står først, deretter pronomenet man kunne brukt for å peke tilbake på det. Det er selvfølgelig variasjon mellom dialekter, så dette er kun et eksempel på hvor mange ulike kombinasjoner man potensielt kan ha, i andre dialekter kan det være flere eller færre. Her er bare ulike kombinasjoner tatt med. I 5.6 skal vi se at det blir enda flere muligheter når like kombinasjoner med ulike typer substantiv er inkludert (for eksempel *en mann – han* og *en lærer – han*). Jeg tar utgangspunkt i en bokmålsnær dialekt. Grunnen er at det vi har sett i forbindelse med pronomen hittil, tyder på at det er i varieteter med pronomenet *den* vi finner størst forskjell fra det som står i grammatikkene.

1	<i>en bil – den</i>	6	<i>ei jente – hun</i>
2	<i>en gutt – han</i>	7	<i>et tre – det</i>
3	<i>en pike – hun</i>	8	<i>et barn – han</i>
4	<i>ei bok – den</i>	9	<i>et barn – hun</i>
5	<i>ei pingle – han (/hun)</i> ¹		

Eksempel 5 viser at det finnes tilfeller hvor kvantoren indikerer at substantivet er femininum (*ei*) og pronomenet indikerer maskulinum (*han*), mens eksempel 3 viser det motsatte, maskulinumkvantor og femininumpronomen. Pronomenreferansen med mulighet for enten *han* eller *hun* er den samme i 5 som i 8/9, men eksemplene er ikke helt parallelle. Substantiv som *pingle* vil man sjelden bruke noe annet enn *han* eller *hun* for å referere til, mens substantiv av typen i 8/9, *barn*, har et tredje alternativ siden man kan bruke *det* og dermed få samme kombinasjon som i 7. I noen situasjoner er det mulig å bruke *den* eller *det* om *pingle*, men også da avhenger det av hva pronomenet viser til. Referenten er i alle tilfeller animat, for eksempel en hund (*Hunden hans er ei pingle, **den** er redd nabokatten*) eller et ekorn (*Ekornet er ei pingle, **det** tør ikke å hoppe over i det andre treet*). Det sentrale er at man ikke automatisk bruker *hun* selv om man sier *ei pingle*. Hvis vi ikke vet hvem det er snakk om, vil vi sannsynligvis heller bruke *han*. Trosterud skriver at "[o]rd som refererer til person utan kjønsspesifisering, er m" (2001:35), Enger at "[...] ord for personer av begge kjønn i regelen er maskuliner" (2001:170) og NRG at *han* tradisjonelt brukes når pronomenet "ikke viser til en spesifikk person, men blir brukt generelt om en yrkesgruppe eller en annen kategori" (1997:328).² Et eksempel: *Det var ei skikkelig pingle som bulket bilen din og bare dro sin vei! **Han** kunne i det minste lagt igjen en lapp på frontruta*. Her vet vi ikke om det er en mann eller kvinne som har stukket av, men det er ikke usannsynlig at pronomenet *han* vil bli brukt i slike tilfeller (jeg antar da at det er språklige regler eller tradisjon som ligger til grunn, og ikke for eksempel ei personlig oppfatning av at det bare er menn som bulker biler og stikker av).

Man kan argumentere for at det er to ulike pronomen *han*, et for mannlige referenter og et tilsynelatende kjønnsnøytralt for ukjente referenter.³ Den sistnevnte bruken vil vi trolig bare finne når man kunne brukt *hun* (når man kjenner referenten), så det gjelder hybrid-

¹ Jeg har ikke brukt *ei pingle – hun* som eget eksempel, siden det ville blitt samme kombinasjon som i 6. I 5.6 er som nevnt slike eksempler med.

² Andersson skriver om svensk at "[o]m referentens kön inte är bestemt eller känt for talaren, behandlas referenten vanligen som ett maskulinum" (1979:39), og Teleman sier at maskulinum oftest velges når det er snakk om "en mänsklig varelse i allmänhet utan avseende på kön" (1987:112), mens femininum brukes om grupper som stort sett består av kvinner (1987:112).

³ Corbett diskuterer en slik kjønnsnøytral/generisk bruk av *he* i engelsk (1991:221).

substantivene. Jeg skiller derfor ikke *en lærer – han* (mannlig) og *en lærer – han* (ukjent) siden det ikke har betydning for substantivets genus, og jeg skal ikke diskutere dette videre ettersom det ligger på siden av oppgavens tema. Vi kan for øvrig huske Telemans utsagn om mangel på symmetri i pronomensystemet siden det mangler et pronomen for både menn og kvinner (4.3.2). På grunn av denne asymmetrien må vi bruke enten *han* eller *hun* selv om vi ikke kjenner referentens kjønn.

Et annet kompliserende element er at vi tilsynelatende bruker *den* også om personer, i stedet for *han* eller *hun* når vi ikke peker på en bestemt referent, eller ikke kjenner referentens kjønn. Noen eksempler på slik bruk av *den*: *Den som frykter ulven* (roman av Karin Fossum), *Den som blunker er redd for døden* (roman av Knud Romer), *Den som intet våger, intet vinner*, *Kan den som kommer fram først, slå på varmen i hytta?* Hvis vi har med et pronomen å gjøre her, betyr det at *den* har et ekstra bruksområde som fellespronomen for animater. Ifølge NRG er det imidlertid demonstrativet *den* vi finner i slike tilfeller (1997:327). Substantivet er da underforstått, for eksempel *Den [personen] som ikke har gjemt seg nå, må stå*. Slike setninger er dermed ikke relevante her ettersom de faktisk ikke inneholder pronomen.

Det lille utvalget av eksempler ovenfor, som finnes i noen dialekter, viser at man kan få mange kongruensklasser når pronomen er inkludert, og det er da maksimalistproblemet oppstår. Det går kort sagt ut på at når vi setter opp kongruensmønstre, ender vi gjerne opp med for mange kongruensklasser til at vi uten videre vil kalle alle genus (jf. 3.3.1). Spørsmålet blir da hvordan man skal gå fram for å sortere ut hvilke kongruensklasser som utgjør egne genus og hvilke som sammen utgjør et genus. Et viktig poeng her er at det ikke er snakk om enkelte unntak. Det er for eksempel ikke vanskelig å finne fellesnevner for flere av ordene som skiller seg fra andre substantiv som har samme kvantor, men forskjellig pronomen. Alle substantiv som vises til med *han* eller *hun*, har det til felles at de er animater (igjen ser jeg bort fra dialekter hvor disse pronomenene blir brukt også om inanimater, for eksempel *ei bok – ho*, siden disse har et annet system). Dyr, som er animate, kan imidlertid også refereres til med *den* eller *det*, slik vi så med *en hund – den* og *et ekorn – det*. Dyr kan altså enten behandles som animater (derfor bruker jeg dette begrepet i stedet for menneskelig) eller som inanimater. Hvis dyret har et navn, er det mer sannsynlig at *han* eller *hun* vil bli brukt. Når man gir dyret et navn, hever man det på animathetsskalaen.⁴ Det blir

⁴ Animathetsskalaen eller -hierarkiet er en tenkt skala som inneholder minst trinnene menneskelig > animat > inanimat (Dahl 2000:99). Selv om det kan være ulike problemer med en slik idé, er den nyttig her siden den kan være med på å forklare semantisk kongruens.

individualisert, slik at det er mer sannsynlig at semantiske og også pragmatiske forhold spiller inn. Hvis man for eksempel viser fram det lille hengebuksvinet sitt, vil man trolig heller bruke kombinasjonene i enten 1 eller 2 nedenfor, enn ei blanding av dem.⁵

1 Dette er et hengebuksvin. *Det* liker å leke med gummiballen.

2 Dette er Petter. *Han* liker å leke med gummiballen.

Ved dyr hvor substantivets genus er maskulinum eller femininum, er alternativene på samme måte *den* eller *han/hun*. Slike tilfeller er umulige å lage regler for siden valg av pronomen er opp til språkbrukeren i det enkelte tilfelle. En annen person enn eieren ville for eksempel sannsynligvis vært mer tilbøyelig til å bruke *det* enn eieren som plasserer dyret høyere på animathetsskalaen. Dette viser igjen hvor komplekst systemet er, og det er et eksempel på det Corbett skriver om at semantikk og pragmatikk har betydning for kongruensen, som nevnt i 4.3.3. Det er ikke bare grammatiske regler som spiller inn, men også mellom-menneskelige forhold som at vi vil uttrykke et standpunkt eller ta hensyn til mottakeren. Teleman er også inne på dette når han skriver at om man bruker animat eller inanimat genus, som han skiller mellom i det semantiske systemet (jf. 4.4.2), kommer an på om dyret har fått et navn (1987:111). Det virker mer naturlig å bruke *hun* om *Staslin* eller *Dagros* enn om *ku nr. 694*, i hvert fall for en utenforstående ikke-bonde. Fordi dyr tilhører en slik mellom-posisjon hvor de språklige reglene ikke er tilstrekkelig til å gjøre rede for bruken av ulike former, kommer jeg ikke i det følgende til å ta spesielt hensyn til dem.

Vi så at man kan få mange kongruensklasser i talemålet når man ser på både kvantor og pronomen, og også i skrift får man flere enn tre kombinasjoner. For eksempel kan man møte klassene fra begynnelsen av avsnittet også i bokmål. Dette kunne blitt brukt som argument av de som ikke vil regne pronomen som genusmarkør, siden systemet da ser enklere ut. En slik analyse er ikke aktuell her, og vi skal se hvorfor den ikke er holdbar. Med et utgangspunkt hvor man utelater pronomen, kunne man sagt at substantiv har tre genus, maskulinum, femininum og nøytrum, som kommer til syne gjennom tilhørende ord.⁶ Hvis man så sier at ”genus” i pronomen kommer til uttrykk gjennom *han*, *hun*, *den* og *det*, skiller man kongruens ved pronomen og andre ordklasser. Om dette ville blitt kalt to ulike typer genus, går jeg ikke inn på. Ved på denne måten å utelukke pronomenene fra selve genus-inndeling, kunne man kalt både *jente* og *bok* femininer siden det er lik kongruens ved

⁵ Særlig *Dette er Petter. Det...* virker merkelig. Egennavn og *den/det* befinner seg på ulike trinn i animathetsskalaen, men *Dette er et hengebuksvin. Han...* kan nok forekomme, siden man da hever dyret på skalaen.

⁶ Bortsett fra når de tilhørende ordene viser semantisk kongruens, det ville fortsatt måtte forklares på en annen måte enn som vanlig genuskongruens.

adjektiv og determinativer, som er de ordklassene man ville basert inndelinga på.

Pronomenene som viser til disse ordene, får ikke betydning for hvilket genus man sier substantivet har. Det er imidlertid flere problemer med en slik framgangsmåte, og det er da heller ikke foreslått som løsning i noen av grammatikkene vi har sett på. For det første er det ingen som benekter at det er en sammenheng mellom et substantivs genus og pronomenet som brukes om det, selv om det alltid ikke er et en-til-en-forhold mellom dem. Også i de svenske artiklene som skiller to typer genus, er det tydelig at de to genustypene ikke er helt uavhengige av hverandre. For det andre finnes det mange dialekter og et skriftspråk i Norge hvor det nesten alltid er et en-til-en-forhold mellom substantivets genus og pronomenet, og det virker derfor spesielt kunstig å skulle utelate pronomen som genusmarkør.

Hvis man går fram på måten beskrevet ovenfor og skiller ut pronomen fra de andre genusmarkørene, bryter man med en av forutsetningene jeg legger til grunn, nemlig at pronomen også markerer genus. For å ta med pronomen som kriterium og samtidig forsøke å begrense antall genus, skal jeg videre i kapittelet se om det finnes andre måter å gå fram på. Corbett nevner hybridsubstantiv (jf. 3.3.2), og slike substantiv finnes også på norsk. Dette er ord som, avhengig av målet, kongruerer i flere genus (Corbett 1991:225). Et eksempel er ord som *pingle* i eksempel 5 ovenfor, hvor kvantoren er femininum og pronomenet er enten maskulinum eller femininum avhengig av referenten. Jeg kommer tilbake til dette i 5.4 og 5.6, og jeg bruker begrepet hybridsubstantiv om substantiv som kan betegne personer av begge kjønn. Det betegner typisk animater siden det er referentens kjønn som bestemmer om et mål skal få semantisk i stedet for syntaktisk kongruens.

Det er åpenbart at man ved pronomen må ta semantiske forhold med i betraktninga ettersom det ikke er en rent grammatisk grunn til at vi bruker *han* i stedet for *den* om *gutten*. Ei mulig løsning på dette problemet så vi i avsnitt 4.4 om svensk, nemlig å si at det finnes to ulike genussystemer som delvis overlapper hverandre. Det fører imidlertid til at man får et ganske komplisert system som ikke er så lett å avgrense, blant annet fordi det ikke er bare pronomen som kan ha forbindelse med semantikk. Corbetts kongruenshierarki (3.3.2) beskriver sannsynligheten for semantisk kongruens, jeg gjentar det her:

Attributt < predikativ < relativpronomen < personlig pronomen (Corbett 1991:226).

Ifølge dette er personlige pronomen den ordklassen som har størst sannsynlighet for å få semantisk kongruens, og det er derfor ikke så rart at denne ordklassen skiller seg fra andre. Dette ser vi også i språk hvor genus kommer til uttrykk nesten bare i personlige pronomen, slik vi har sett med engelsk som eksempel (3.4). Det finnes altså substantiv hvor noen av de

tilhørende ordene i enkelte kontekster får én type kongruens, mens andre som regel har en annen type. For eksempel vil adjektivet *liten* når det står til *et barn*, ha vanlig, syntaktisk nøytrumskongruens, *lite*, men pronomenet kan likevel ha semantisk kongruens og dermed være *han* eller *hun*. Det er imidlertid ikke bare pronomen som kan ha en annen type kongruens enn de andre genusmarkørene ved et ord. Når adjektivet står som predikativ, har også det gjerne semantisk kongruens, for eksempel i *Per syntes det første vitnet var skikkelig søt*, ikke *søtt*, hvor adjektivet dermed reflekterer animathet.⁷ Et annet eksempel er *en jentunge er som oftest ganske lita*, hvor adjektivet viser at referenten er hunkjønn, mens kvantoren er maskulinum. Til og med kvantorer kan få semantisk kongruens, som to eksempler fra 5.4.2 viser: *ei venn* og *ei forfatter*. Dette tilhører imidlertid sjeldenhetene, så jeg bruker kvantoren med syntaktisk kongruens når jeg setter opp kongruensklasser. Jeg kommer tilbake til slike tilfeller av kongruens i 5.4.1 og 5.4.2.

”Problemet” med pronomen som genusmarkør oppstår altså når det er konflikt mellom hva pronomenet og andre tilhørende ord indikerer. Ei mulig løsning kunne vært å si at pronomen ikke *bøyes i* genus, men at de *har* genus, på samme måte som substantivene. Ettersom pronomen betyr ”i stedet for nomen”, hadde det ikke vært så rart om de også hadde genus. Det virker i alle tilfeller litt merkelig å si at *hun* er femininumformen av *han*, som er det man impliserer ved å sidestille pronomen med andre genusmarkører (*en – ei – et* vs. *han – hun/ho – det*). Substantiv og pronomen har mye til felles når det gjelder funksjon og muligheter, og ved å si at pronomen er enten maskulinum, femininum eller nøytrum i seg selv, kunne vi unngått noen av utfordringene som oppstår når pronomen trekkes inn i genus-inndelinga. Vi kunne da ikke brukt en setning som *ho ligg på bordet* til å si noe om referentens genus, men vi hadde heller ikke fått ulike kongruensmønstre ved ord som *jenta* og *boka* fordi alle tilhørende ord ville fått samme bøyning (*ei jente/bok, jenta/boka mi, jenta/boka er lita* osv.).

Et av problemene ville åpenbart blitt hvilket genus man skulle si *den* hadde. *Det* ville vært nøytrum på grunn av kongruensen, som *det er rødt/stort/lite*, men *den* måtte tilhørt et eget genus. Kongruensen hjelper oss ikke langt på vei siden den kan variere, for eksempel kan man si både *den er min* og *den er mi*, da selvfølgelig avhengig av referenten. Man måtte trolig sagt at *den* tilhører et slags blandings- eller hybridgenus, men for å avgjøre hvilken kongruens man skal bruke, ville man måttet se på referenten. Det ville dermed blitt det samme som med Corbetts hybridsubstantiv, man må vite referentens kjønn før man kan vite

⁷ Det viser ikke imidlertid ikke om referenten er hankjønn eller hunkjønn, siden *søt* i likhet med de fleste adjektiv i de fleste norske dialekter ikke har ulike former i maskulinum og femininum.

om man skal si *han* eller *hun* om *vitnet* og *min* eller *mi* om *den*. Det er derfor åpenbart at man ikke kan se pronomen som løsrevet fra substantiv, men at det er forbundet både med substantivet det står i stedet for og referenten.

Et annet problem med å si at pronomen har inherent genus, er hva man skal gjøre med pronomenene som ikke er 3. person entall. Pronomen i 1. og 2. person entall kan stå til ord som kongruerer på samme måte som til pronomen i 3. person, for eksempel *jeg/du er liten* eller *jeg/du er lita*. Også her må man kjenne referentens kjønn (noe man selvfølgelig som regel gjør, men som likevel påvirker kongruensen) før man kan bøye de tilhørende ordene, pronomenene viser ikke alltid til substantiv eller referenter med samme genus/kjønn. Det at man kan vurdere en alternativ beskrivelse hvor pronomen ansees å ha inherent genus på samme måte som substantiv, viser at pronomen står i ei særstilling blant genusmarkørene. Dette alternativet er imidlertid nok en måte å unngå å trekke inn pronomen i genusinndeling på, og man får dermed de samme problemene som ellers når man utelater pronomen. Det er derfor ikke ei holdbar løsning. Pronomen er spesielle, men de er ikke vesensforskjellige fra andre kongruensmarkører, slik også Corbett påpeker (1991:112).

5.2 Overdifferensiering?

Jeg skal i dette avsnittet se på hvilke ord som kan klassifiseres som overdifferensierte i norsk, først adjektiv og determinativer, deretter pronomen. I avsnitt 3.3.1 nevnte jeg at Corbett trekker inn overdifferensiering som en måte å begrense maksimalistproblemet på. Han definerer overdifferensierte mål som "agreement targets which permit more distinctions than do typical targets in the language" (Corbett 1991:168). Disse regnes som unntak og kan ikke uten videre brukes når man setter opp kongruensklasser, siden de vil skape et uriktig inntrykk av systemet.

5.2.1 Adjektiv og determinativer

I kapittel 4 så vi at adjektivet *liten* viste seg å ha sterkere kongruensbøying enn *fin* i den samme konteksten⁸, og at *liten* ofte trekkes fram som et adjektiv som skiller seg ut (4.1.1). Det naturlige spørsmålet blir da om dette adjektivet er overdifferensiert, det vil si at det viser en større variasjon enn det som er normalt, og dermed ikke bør legges vekt på når man studerer genusinndeling i språket (jf. 3.3.1). Flere av de norske grammatikerne vil dele

⁸ 57 av 62 tellende informantsvar hadde ulik form av *liten* til substantivene *bil* og *skål* i sterk bøying, 4 av 67 tellende svar hadde ulik form av *fin* (4.1.1)

adjektiv inn i felleskjønn og nøytrum (Aasen 2.1.1, Næs 2.1.4). De ser da bort fra slike tilfeller hvor det er tre ulike former av adjektivet. Heggstad (2.1.3) og Beito (2.1.5) nevner adjektiv på *-en* som unntak siden de kan ha ei egen ending i femininum, slik *open*, som er brukt i oversettelsesskjemaet, er et eksempel på. Spørsmålet er om de adjektivene som bøyes på denne måten, er så få at de bør regnes som overdifferensierte. Da må man se på bruken i den enkelte dialekten og undersøke om det brukes ei egen ending til de fleste adjektiv på *-en* når de står til femininer, eller om det gjelder bare noen få av dem. I det siste tilfellet vil man trolig regne disse adjektivene som overdifferensiert i den aktuelle dialekten. Det sentrale er at disse ordene kan få ei egen ending i femininum. Det kan derfor være en indikasjon på at *liten* tilhører ei spesiell gruppe adjektiv, hvis *-en*-endinga er avgjørende. I NRG står det imidlertid, som nevnt (3.3.1), at alle adjektiv på *-en* har sideform på *-i* i nynorsk, samtidig som det står at *liten* har uregelmessig bøyning (1997:370–371). Det at *liten* trekkes fram på den måten, tyder på at det ikke tilhører den samme gruppa som andre *-en*-substantiv, samtidig som det viser at NRG anser det som overdifferensiert. I en beskrivelse av ”det alminnelige bokspråk” sier Johansen at ”*lita/liten* overhodet ikke er representativt for adjektiver i noen avskygning av det alminnelige bokspråk” (2003:148), og det må man kunne si stemmer, når vi med alminnelig bokspråk mener bokmål. Johansen mener dermed at det er overdifferensiert, selv om han ikke bruker begrepet. Også Enger og Kristoffersen (2000:104–105) og Corbett (2007:32) skriver at *liten* er overdifferensiert.

For å avgjøre om et gitt adjektiv er overdifferensiert, burde jeg ideelt sett skaffet meg en oversikt over hvordan en stor mengde adjektiv bøyes i så mange dialekter som mulig. Det lar seg ikke gjøre her, og det er heller ikke slik at et ord som er overdifferensiert i én varietet, trenger å være det i en annen. Det er derfor ikke mulig å si om et ord er overdifferensiert i norsk generelt, selv om noen ord er det oftere enn andre, det må spesifiseres hvilken varietet vi snakker om. Jeg skal i stedet se på de mulighetene adjektivbøyinga generelt har. Det er forskjeller mellom maskulinum og femininum jeg i første rekke er ute etter, siden nøytrum vanligvis har en egen form. Det finnes en del unntak, som *rosa*, *modig*, *lett*, *glad*, *sparty* og *begavet* som har samme form i alle genus, men vanligvis skal det mindre til for å se genus-forskjeller mellom maskulinum og femininum på den ene siden og nøytrum på den andre enn mellom maskulinum og femininum. Man trenger ikke å lete lenge for å finne et adjektiv med en egen nøytrumsform. Som nevnt i 4.3.4 skiller ikke NRG maskulinum og femininum i beskrivelsen av adjektivbøyinga, noe som viser at det ikke er ofte disse genusene skiller seg fra hverandre, i alle fall ikke i skrift. Denne inndelinga kan også sees som ei videreføring av de gamle grammatikkene som bare skilte mellom felleskjønn og nøytrum ved adjektiv.

Siden det er så tydelig at maskulinum og femininum ofte får samme bøyning av adjektiv, kan vi ikke forvente å finne noe annet enn at *liten* ofte er overdifferentiert i bokmål og bokmålsnære dialekter. I radikale former av bokmål med flere femininumformer kan det diskuteres, men hovedsakelig er det nynorsk og nynorsknære dialekter det er mest sannsynlig at *liten* ikke er overdifferentiert. Svært mange adjektiv har imidlertid samme form i maskulinum og femininum også her, for eksempel *stor/øydelagd/grøn bil/bok*, men adjektiv som *open* vil kunne skille seg ut: *ein open bil – ei open/opi bok*.

Oversettelsesskjemaene fra NorDiaSyn viste at selv om de aller fleste informantene hadde samme form av *fin* i maskulinum og femininum, var det faktisk enkelte som oppga forskjellige former, og overraskende nok flere ved svak enn ved sterk bøyning. Fire personer brukte en annen form av *fin* i setning 2) *Jeg har kjøpt ei fin, lita skål* enn i setning 1) *Jeg har kjøpt en fin, liten, bil*, altså ved sterk bøyning, mens åtte personer hadde en annen form av *fine* i setning 4) *Jeg kjøpte den fine, lille skåla* enn i setning 3) *Jeg kjøpte den fine, lille bilen* (4.1.1 og 4.1.2). Jeg skal ikke gjenta resultatene her, men de viser at det ved i alle fall ett annet adjektiv enn *liten* er forskjeller mellom maskulinum og femininum i noen dialekter, og det er ikke usannsynlig at det gjelder flere.

Hvis vi ser på adjektiv i bestemt form i stavangermålet, blir resultatet et annet:

<i>den store bilen – den stora bogå</i>	<i>den åbne bilen – den åbna bogå</i>
<i>den ødelagte bilen – den ødelagte bogå</i>	<i>den grønne bilen – den grønna bogå</i>

Som nevnt tidligere (3.3.1, 4.2.1) er stavangermålet spesielt ved at det har genuskongruens i svak bøyning (selv om det ikke gjelder alle adjektiv, som vi ser). Heller ikke her vil det være noen forskjell mellom maskulinum og femininum i den sterke bøyninga (*ein store bil, ei store bog*). Som nevnt i 4.4.1 er dette det samme mønsteret som i svensk, med genusforskjell i svak bøyning, men ikke i sterk. For eksempel *denna stora bil, denne store pojke* (svak), *en stor bil, en stor pojke* (sterk). I Stavanger vil man si *den snille mannen og den snilla damå*, i Sverige (rikssvensk) *den snälle mannen og den snälla damen*. Også i stavangermål får nøytrum *-a*-ending, *det stora bordet*, i likhet med i svensk. Når man har det systemet som stavangermålet har, kan man ikke regne adjektivene som får egen ending i bestemt form, som overdifferentiert siden det gjelder svært mange. De bør derfor være med når man setter opp et konsistent kongruensmønster for dialekten, i motsetning til overdifferentierte adjektiv som bør utelates.

Det kreves større undersøkelser for å få kartlagt grundigere hvordan genus kommer til uttrykk ved adjektiv generelt. Også andre ordklasser bør trekkes inn før man konkluderer med at et ord er overdifferentiert, for selv om et ord er det eneste fra sin ordklasse som

kongruerer på en bestemt måte, er det ikke nødvendigvis overdifferentiert. Corbett nevner et eksempel på dette, det russiske tallordet *odin*, 'en'. Dette er det eneste tallordet som skiller tre genus, men fordi adjektiv og verb også skiller tre genus, regnes ikke *odin* som overdifferentiert (Corbett 1991:169). I norsk er det naturlig å trekke fram determinativene i denne forbindelse.

Et utgangspunkt kan være gruppene Vannebo trekker fram i sin artikkel (2.2.2). Han foreslår et system hvor formene *ei*, *anna* og *mi*, *di* og *si* er valgfrie femininumformer, som tillegg til systemet med to former for alle ordene han studerer (Vannebo 1985 [1970]:66). Disse ordene regner han da som de mest aktuelle for egen femininumbøying, og de er blant dem vi bør lete etter når vi undersøker hvordan genus kommer til uttrykk i en dialekt. Det er imidlertid viktig å være klar over at ikke alle disse formene nødvendigvis kun står til femininer, det finnes for eksempel varieteter av norsk hvor *anna* blir brukt til alle substantiv, uavhengig av genus, blant annet min egen dialekt: *en anna bil*, *ei anna dame*, *et anna tre*.⁹ Hvis andre tilhørende ord, slik som kvantorene her, og for eksempel også adjektiv: *ei anna lita jente*, *et anna lite tre*, viser forskjellig kongruens, tyder det på at dialekten har tre genus. I slike tilfeller kan ikke *anna* brukes som kongruensmarkør siden det ikke bøyes. Dette viser at man ikke uten videre kan ta utgangspunkt i en form man antar indikerer femininum. Man må se på formene av andre determinativer også, i tillegg til kongruens i andre ordklasser.

I tillegg til de nevnte ordene kan *eiga* nevnes, som også Vannebo trekker fram (1985 [1970]:67). Det blir i *Bokmålsordboka* ('eigen') oppført som adjektiv, men NRG kaller det et forsterkende determinativ (1997:202). Jeg følger NRG og regner det som et determinativ, som stiller seg i rekken av ord som kan ha egen femininumform. Om man ser det som adjektiv, er det nok et eksempel på adjektiv med egen femininumform, og også da et argument for at dialekten i fokus har femininum. Formene *ei*, *mi*, *di*, *si*, *anna* og *eiga* er i bruk i mange dialekter, og sammen med de adjektivene som viser genusforskjell mellom maskuliner og femininer, fører de til at jeg regner med minst to ulike genus i de varietetene hvor disse formene er i bruk (med nøytrum i tillegg). Jeg ser dermed bruk av slike former som et tegn på at dialekten de opptrer i, har minst tre genus, hvis femininumformene brukes gjennomført i flere syntaktiske posisjoner og ved en stor del av substantivene, ikke bare noen svært få. Hvis derimot *liten* er det eneste ordet i en dialekt, uansett ordklasse, som har en egen femininumform, regner jeg det som overdifferentiert. Det finnes andre oppfatninger, blant annet regner Johansen former som *ei*, *mi*, *di* og *si* som unntak (2003:149). Han foreslår

⁹ Både 'en', 'ei' og 'et' med maksimalt ett ord mellom seg og 'anna' gir treff ved søk i Leksikografisk bokmålskorpus, henholdsvis 18, 36 og 28 treff (29.10.09) (noen er ved talegjengivelse eller nynorsk).

å heller operere med *-a*-ord som et undergenus til felleskjønn, hvis det finnes mange av dem i en bestemt varietet (Johansen 2003:150), og ikke som et eget hovedgenus. Dette viser hvordan grensene for hva som skal regnes som avgjørende for genusinndeling, er flytende, og at maksimalistproblemet er et problem.

Som regel er det ved femininum overdifferensiering er en mulighet, og hvordan man beskriver varieteten kommer da an på hvor mange femininumformer det finnes. Hvis det kun er ett eller to ord fra bare én ordklasse, regnes disse som overdifferensiert. Dersom det derimot finnes egne femininumformer av ord i flere ordklasser, som brukes i alle posisjoner, danner dette grunnlag for en egen kongruensklasse og kanskje et eget genus, selv om det kan være mindre kongruens enn i andre dialekter. Spørsmålet er hvor mange ord vi skal kreve forskjellige former i før vi kan snakke om eget genus, og det er det ikke mulig å gi et generelt svar på. Skillet vil være noe avhengig av skjønn, som alltid når det er snakk om overdifferensiering, men det er gjerne tydelig om det bare er enkelte ord, kanskje bare i bestemte kontekster, som kongruerer, eller om det er et gjennomført system. Det kan altså være snakk om overdifferensiering ved enkelte ord i norske dialekter, men man må se på både ordet i flere kontekster og ord fra andre ordklasser før det kan fastslås.

5.2.2 Pronomen

Pronomen har vært et gjennomgangstema hittil i oppgaven, og vi kommer ikke utenom at de på noen måter skiller seg fra de andre ordklassene som kongruerer med substantiv. I de fleste gruppene tilhørende ord, det vil si adjektiv og de ulike typene determinativer, går det greit å snakke om tre genus, maskulinum, femininum og nøytrum, eventuelt bare felleskjønn og nøytrum. Det er først når vi kommer til pronomen, at systemet blir annerledes, og spørsmålet er da om man kan si at ordklassen pronomen er overdifferensiert. Siden jeg deler Corbetts grunnsyn og regner pronomen som genusmarkør, er svaret på spørsmålet allerede i utgangspunktet klart, pronomen generelt er ikke overdifferensiert. Enkelte pronomen kunne vært det, på samme måte som enkelte adjektiv, men det er ikke noen pronomen som kongruerer oftere enn andre. Jeg vil likevel bruke litt plass på dette, for igjen å argumentere mot et perspektiv som utelukker pronomen som genusmarkører.

Det kan virke fristende å si at pronomen er overdifferensiert og dermed ikke skal tas med i betraktninga når vi setter opp kongruensklasser, siden systemet blir enklere. Med

pronomen kombinert med en kvantor får man lett minst fem¹⁰ kongruensklasser i mange dialekter:

- 1 *en bil – den*
- 2 *en nevø – han*
- 3 *ei flaske – den*
- 4 *ei tante – hun*
- 5 *et ark – det*

Uten pronomen får man bare tre kongruensklasser, med *bil/nevø*, *flaske/tante* og *ark* i hver sin. Men som nevnt blir begrepet overdifferentiering brukt om ord som kongruerer sterkere enn andre ord fra samme ordklasse (3.3.1). Ifølge denne definisjonen kan man derfor ikke si at en hel ordklasse er overdifferentiert. Hvis alle ordene i en ordklasse kongruerer med substantivet, må de være med når man setter opp oversikter over konsistente kongruensmønstre. Det er derfor ikke samme situasjon som ved adjektiv som *liten*.

De semantiske forholdene er særlig viktige ved pronomen, og nettopp derfor er de en sentral del av diskusjonen. Om man så lar pronomen være avgjørende ved genusinndeling, er en annen sak, kanskje er det mer hensiktsmessig å slå sammen flere av kongruensklassene som dannes på bakgrunn av pronomen, til ett genus. I så fall kan vi si at *bil* og *nevø* tilhører ulike kongruensklasser fordi de refereres til med henholdsvis *den* og *han*, men at de har samme genus. Systemet vi da ender opp med, ligner det tradisjonelle, men uten at vi helt har sett bort fra pronomenene. I avsnitt 5.6.3 skal jeg se på mulighetene for et slikt system. Det er uansett ikke snakk om overdifferentiering ved pronomen. Denne ordklassen har spesielle egenskaper som gjør at den skiller seg fra adjektiv og determinativer, men den kan ikke sies å være overdifferentiert.

5.3 Grammatisk og semantisk genus

I dette avsnittet skal jeg diskutere skillet mellom grammatisk og semantisk genus, et tema jeg var inne på i forbindelse med beskrivelsen av svensk i 4.4 og i 5.1 ovenfor. Siden jeg tar utgangspunkt i beskrivelser av svensk hvor begrepene grammatisk og semantisk benyttes, vil jeg bruke de samme begrepene her.

Særlig når det er snakk om genustilordning, kommer man ofte inn på semantikk. Corbett hevder det finnes en ”semantic core” i genustilordningssystemet i ethvert genus-

¹⁰ I 5.1 så vi hvordan det ble ni kongruensklasser, her tar jeg bare med noen eksempler fra de antatt største gruppene (med flest substantiv).

system (1991:8). Ettersom semantikk spiller en rolle ved genustilordning og tilordning og inndeling ikke er helt uavhengig av hverandre, er det ikke så merkelig at semantikken kommer til uttrykk også i genusinndeling, slik vi ser tydelig spesielt ved pronomen. Også enkelte norske grammatikere har vært inne på semantikkens betydning. Beito skriver for eksempel i sin *Nynorsk grammatikk* at det finnes to ulike prinsipper for inndeling, betydning og form, og at det etter hvert har blitt to ulike genus med samme kjennemerker, et logisk og et formelt grammatisk (1970:155). Pronomen trekkes ikke inn, men det er interessant at Beito nevner et skille mellom to typer genus og kommenterer at det er to ulike sett kriterier til stede samtidig. Forskjellen mellom rent grammatiske og semantiske forhold er også viktig i NRG når animathet trekkes inn ved pronomenbeskrivelsen (1997:317).

I norsk grammatikk har man tradisjonelt ikke funnet grunn til å operere med to delvis atskilte systemer, slik Teleman gjør i svensk. Dette kan ha sammenheng med at vi ikke har et riksspråk som er så normert som det svenske, siden et slikt riksspråk er nødvendig for å kunne gi en så enkel oversikt over det grammatiske systemet som Teleman gjør. Det er også tydeligere at rikssvensk skiller seg fra den tradisjonelle inndeling i tre genus enn særlig klassisk nynorsk gjør. I rikssvensk er for eksempel maskulinum og femininum alltid slått sammen til en form for felleskjønn, utrum. Da blir det enklere å beskrive systemet der enn i norsk hvor vi enten må åpne for flere muligheter, som i bokmål, eller overhodet ikke kan slå sammen maskulinum og femininum, som i nynorsk. I den varianten av svensk som Teleman beskriver, er det kun pronomen som viser femininum, mens i de fleste former av norsk (som vanlig unntatt bergensmålet) kommer femininum til uttrykk i flere ordklasser.

Hvis vi skulle hatt et semantisk genussystem i norsk, ville det vært mest relevant for pronomenene siden det er ordklassen med tettest tilknytning til semantikk. Her finner vi ofte flere enn tre varianter, nemlig *han*, *hun*, *den* og *det*. Det er de samme som i svensk, men som vi har sett, vil Teleman til tross for de fire forskjellige pronomenene si at det bare er tre genus i det semantiske systemet (1987:107). De inanimate substantivene får *den* eller *det* avhengig av grammatisk genus, og man kan da spørre seg hvorfor de inanimate substantivene er med i det semantiske systemet i det hele tatt. Grunnen er sannsynligvis at også det systemet skal omfatte alle substantiv, men når man først skal inkludere alle, kunne man for oversiktens skyld og for å være konsekvent skilt alle de fire mulighetene fra hverandre, slik Rabb gjør. Corbetts genusinndelingskriterier tilsier at ord som ikke får samme kongruens i alle sammenhenger, ikke har samme genus. Det betyr at et ord som *stein*,

som mange refererer til med *den*¹¹, og *tre*, som refereres til med *det*, ikke tilhører samme genus. Men i Telemans oversikt over semantisk genus vil disse ordene stå i samme kategori. Så for at et semantisk system skal tilfredsstille de kravene til genuskriterier som stilles her, må de inanimate substantivene deles. I tabellen nedenfor gjør jeg det, slik at det er en kolonne for hvert pronomener.¹² Jeg tar fortsatt utgangspunkt i en bokmålsnær dialekt som gir flere klasser enn en mer nynorsknær dialekt ville gjort. Jeg setter opp en oversikt over hvordan et slikt system kunne sett ut for norsk, med en modifisert utgave av Erik Anderssons oversikt over standard genusanalyse i svensk (2000:550), som vi så i 4.4.4:

		Semantisk genus			
		Animatum		Inanimatum	
		Hankjønn	Hunkjønn	Intetkjønn	Intetkjønn
		<i>Han</i>	<i>Hun</i>	<i>Den</i>	<i>Det</i>
Grammatisk genus	Maskulinum <i>En</i>	<i>Lærer, elev, student, lege</i>		<i>Regnbue, hatt</i>	
		<i>Gutt, konge</i>	<i>Pike, mamma</i>		
	Femininum <i>Ei</i>	<i>Pingle, pyse, filmstjerne</i>		<i>Bok, lue</i>	
			<i>Jente, dronning</i>		
	Nøytrum <i>Et</i>	<i>Vitne, barn, postbud, offer</i>			<i>Bord, skjell</i>
		<i>Mannfolk</i>	<i>Fruentimmer</i>		

Kategoriene i tabellen skulle tilsi at norsk har minst 12 genus (tre kvantorer x fire pronomener), 15 når vi regner med animatene som kan være enten hankjønn eller hunkjønn (før eventuelle reduksjoner for å løse maksimalistproblemet), men ikke alle boksene er fylt. Grunnen er at ikke alle kombinasjoner er mulige, for eksempel maskuliner eller femininer som refereres til med *det*, eller femininer som kun kan refereres til med *han*. Det er mulig det finnes i enkelte dialekter, men jeg har ikke funnet noen gode eksempler. Det finnes femininer man *kan* referere til med *han*, men det er ingen som alltid betegner hankjønn.¹³ Disse femininene kan brukes om enten mannlige eller kvinnelige referenter, det er derfor

¹¹ Alternativt *han*, men utgangspunktet her er en dialekt hvor *den* finnes i pronomensystemet.

¹² Begrepene blir ei utfordring her, og jeg velger å bruke de tradisjonelle genusnavnene under semantisk genus, for å unngå f.eks. to maskulinum-kategorier. I stedet blir det to intetkjønn, det ene er utrum og det andre nøytrum med de svenske begrepene. "Maskuliner" og "femininer" brukes i det følgende om substantiv hvor kongruensen ved de fleste av de tilhørende ordene tilsier denne genustilhørigheten.

¹³ For øvrig en interessant asymmetri som sier noe om språkstrukturen.

snakk om hybridsubstantiv. Et eksempel på femininer som kan refereres til med *han*, finner vi i eksempelsetningen med *plinge* i 5.1, et annet eksempel i tilfeller som: *Der ser du bikkja mi. Han heter Børre*. I kolonnen for inanimater er systemet enklest, her får maskuliner og femininer *den* og nøytrer *det*. De inanimate substantivene er dermed de minst kompliserte, noe som ikke er overraskende siden alt tyder på at det er blant animatene vi finner mest variasjon.

Ved de animate substantivene finner vi eksempler på de fleste kombinasjoner, unntaket er altså femininer som alltid refereres til med *han*. I motsetning til disse har vi ord som *pike*, *babe* og *bitch*, som i mange dialekter er maskulinum, men som refereres til med *hun* fordi de nesten alltid betegner hunkjønn.¹⁴ Totalt får vi da åtte ulike kombinasjoner av grammatisk og semantisk genus ved animater.

Det blir, som vi ser, et ganske komplisert oppsett, spesielt siden en god del av ordene som opptrer i uvanlige kombinasjoner heller vil oppfattes som unntak, som *ei pingle – han*, *et fruentimmer – hun*. Denne kritikken retter Enger mot Telemans eksempel *ett modelejon – han*, nemlig at det er et så enestående tilfelle at det ikke bør brukes som argument for å skille de to systemene (2001:165). Ikke alle de ulike kombinasjoner kan kalles egne genus, slik jeg var inne på i 5.1 og kommer tilbake til i 5.6. Spørsmålet er da om man egentlig tjener noe ved å innføre to ulike systemer, eller om det er nok å trekke inn semantiske forhold når det gjelder pronomen og i enkelte andre tilfeller. I svensk er det tydeligvis mange grammatikere som mener det er snakk om to ulike systemer, men også de får problemer når de to systemene overlapper. Systemene kan ikke behandles helt uavhengig av hverandre, nettopp fordi man særlig ved pronomen får ulike kriterier. Ifølge et slikt system hvor man skiller mellom to typer genus, er substantivet *pikes* grammatiske genus maskulinum, mens det semantiske er femininum. NRG har, som nevnt, løst problemet ved å trekke inn animathet (menneskelig/ikke-menneskelig) ved pronomen i bokmål (1997:317), slik at de knyttes til referenten. NRG regner imidlertid ikke pronomen som genusmarkør i bokmål, så pronomen-systemet får ikke betydning for genusinndelinga i grammatikken.

Skillet mellom syntaktisk og semantisk genus som er beskrevet ovenfor, har hovedsakelig dreid seg om pronomen. Men det finnes også andre tilfeller av semantisk kongruens, og nettopp de tilfellene er et viktig argument mot en slik inndeling. Vi kan møte semantisk kongruens ved andre ord enn pronomen, for eksempel ved adjektiv som beskriver animate nøytrer, som *vitnet er søt* i 5.1. Men også ved substantiv i maskulinum eller femininum kan

¹⁴ Søk på Google gir imidlertid 696 treff på 'ei bitch', 320 treff på 'ei pike' og 3 treff på 'han er en bitch' (sider fra Norge, 27.03.09), så bildet er sammensatt.

semantikken spille inn og føre til spesielle kongruensmønstre. Et eksempel er ord som *mamma*, som uten tvil betegner et animat av hunkjønn¹⁵, men som likevel er maskulinum i flere talemålsformer og i bokmål (ikke i nynorsk). Noen kongruenseksempler (basert på en varietet som har femininumform av *liten*):

maskulinum: *en mamma, mammaen din*

maskulinum og femininum: *mammaen min er ganske lita*

Vi ser at man i samme setning kan ha maskulinumform av possessivet, *min*, og femininumform av *liten* i predikativet. Slike tilfeller finner vi ved animater hvor substantivets genus og referentens kjønn ikke er det samme, og det betyr at hvorvidt substantivet betegner noe animat eller inanimat, har betydning også for andre ordklasser enn pronomen. I neste avsnitt kommer vi tilbake til dette. Disse eksemplene bekrefter Corbetts kongruenshierarki siden det er semantisk kongruens når adjektivet er predikativ, men grammatisk når det står attributivt: *et søtt vitne, en liten mamma*.

Når vi kan møte både *vitnet er søt* og *vitnet er søtt, mamma er liten* og *mamma er lita*, viser det at man ikke kan trekke et skarpt skille mellom de ulike mulighetene, slik blant andre Teleman ønsker. Samme adjektiv til samme substantiv i samme kontekst (det vil si alle Corbetts krav for å kunne si at noe tilhører en viss kongruensklasse) kan bøyes på to ulike måter. Det at semantikk spiller en rolle også ved andre ordklasser enn pronomen, er et viktig argument mot å dele inn i to ulike genussystemer, siden det gjør det enda tydeligere at man ikke kan skille grammatikk og semantikk nok til å få et oversiktlig system. Det er derfor mer hensiktsmessig å bruke begrepene grammatisk og semantisk *kongruens*, uten å trekke det videre til ulike genussystemer. Pronomen er heller ikke så rett fram som det todelte systemet gir inntrykk av, siden man kan si for eksempel *et barn – det*. Da har vi ikke semantisk kongruens, selv om substantivet betegner noe animat. Det ville forenkla språkbeskrivelsen hvis man kunne si at pronomen uttrykker semantisk kongruens og de andre ordklassene syntaktisk kongruens, men så enkelt er det ikke. Man kan si at det vanligvis er slik, men det finnes unntak på begge sider. Pronomen kan vise syntaktisk kongruens, og andre ordklasser semantisk. Det er dermed også et argument mot å skille pronomen fra de andre genusmarkørene.

Et annet argument som bør nevnes i denne forbindelse, er at hvis man skiller to typer genus, må man også skille to typer numerusbøying. Grunnen er at vi finner semantisk kongruens også her, og hvis man ønsker å være konsekvent, bør man derfor skille to

¹⁵ Bortsett fra i særtilfeller av typen: *Valpen tror oksen er mammaen hans*, som ikke tas hensyn til her.

systemer. For eksempel er det semantikk som fører til flertallsbøying av predikativet i setningen *Politiet er **sikre** på at de har tatt rett mann*, siden substantivet er i entall. Eller omvendt: *Guttene var **redd** for hesten*, hvor substantivet er i flertall, men predikativet likevel i entall. NRG forklarer tilfeller som det første med at substantivet (*politiet*) viser til flere individer (1997:769), og det andre med at adjektiv med utfylling (*redd for hesten*) kan være bøydd eller ubøydd (1997:771). NRG nevner flere slike tilfeller av kongruens etter betydning, eller mangel på kongruens, både numerus- og genuskongruens (1997:765–773). Til tross for at semantikk kan ha slik påvirkning på numerusbøying, har det ikke blitt foreslått å regne med to ulike systemer, slik man burde om man går inn for deling når det gjelder genus.

I de neste avsnittene skal vi se på flere eksempler på hvordan det kan være problematisk å finne genus ut når de tilhørende får semantisk kongruens (5.4) og når substantivene har færre numerusformer enn vanlig (5.5).

5.4 Uventet kongruens

I enkelte tilfeller møter vi en annen genuskongruens enn forventet. Jeg skal se på noen av disse tilfellene siden det har å gjøre med hva man kan ta utgangspunkt i ved genusinndeling. Hovedpoenget er å vise at det finnes kongruens som ikke nødvendigvis sier noe om substantivets inherente, syntaktiske genus, men heller om referenten, eller som er en del av konstruksjonen. Ifølge NRG er det to tendenser i dagens språk som virker inn slik at vi møter det de kaller avvikende kongruens: ”For det fyrste er det ein tendens til å bøye ord etter tyding i staden for etter grammatisk kategori; for det andre er det ein tendens til å la adjektiv stå ubøygde” (1997:765). Her ser jeg hovedsakelig på eksempler på hvordan substantivets betydning spiller inn og vi får semantisk kongruens ved andre ordklasser enn pronomen, og på pannekakesetningene som ble nevnt i 2.2.1.

Konflikter mellom syntaktisk og semantisk kongruens kan oppstå i alle tilfeller hvor det er snakk om animater og substantivets genus ikke er det samme som referentens kjønn. Hvis de tilhørende ordene bøyes i samsvar med referentens kjønn i stedet for substantivets syntaktisk genus, har vi en form for uventet kongruens. Slike tilfeller bekrefter at det er en semantisk kjerne i genussystemet. I dialekter uten egne femininumformer i andre ordklasser enn pronomen er det bare ved pronomenene vi finner semantisk kongruens, og det regnes som nevnt ikke som uventet. I andre dialekter kan vi imidlertid finne det også ved adjektiv og determinativer som jeg skal se på i de følgende avsnittene.

5.4.1 Adjektiv

Et tilfelle av spesiell genuskongruens som vi allerede har vært inne på, er når adjektiv får maskulinum- eller femininumbøying selv om det står til et substantiv i nøytrum. Dette skjer ved nøytrer som betegner animater, som *barn*, *vitne*, *offer* og *postbud*. Et annet tilfelle er ved maskuliner som betegner kvinner, som *mamma* og *jentunge*. Ord som står til slike, kan få samme form som når de står til femininer. Dette finner vi for eksempel i *Mammaen min er lita*. NRG kommenterer dette i forbindelse med adjektiv som fungerer som predikativ, og sier at vi godtar slik manglende kongruens lettere jo større avstanden er mellom substantivet og predikativet (1997:766). Avstand kan dermed være en grunn til at vi finner slik uventet eller manglende kongruens oftere ved predikativ enn ved tilhørende ord nærmere substantivet, for eksempel *et effektivt postbud*, men kanskje *postbudet er effektiv*, eller med enda lengre avstand: *det nye postbudet, som tok over jobben etter gamle Helmer, er veldig effektiv*. Dette er også i tråd med Corbetts kongruenshierarki som viser når det blir mer sannsynlig med semantisk kongruens (jf. 3.3.2).¹⁶ Semantiske hensyn kommer inn, og på grunn av det får vi samme kongruens som ved animate substantiv i maskulinum eller femininum, det NRG kaller ubøyd form av adjektivet (1997:765). Semantikken påvirker adjektivbøyinga, og vi møter bøyingsformer som bare kan forklares ved å trekke inn substantivets betydning. I slike tilfeller er det naturlig å snakke om semantisk kongruens. Man vil ikke nødvendigvis si at *vitne* er ei blanding mellom nøytrum og maskulinum/femininum og dermed tilhører et eget genus selv om de tilhørende ordene så å si gir blandede signaler: *Det meldte seg et nytt vitne. Gunnar syntes det nye vitnet var skikkelig søt*. Determinativene *et* og *det* og det attributive adjektivet *nytt* er nøytrumsformer, mens det predikative adjektivet *søt* er ubøyd eller bøyd i felleskjønn. Hvis man likevel er tilbøyelig til å kalle *vitne* et nøytrumssubstantiv, tyder det på at det legges mer vekt på syntaktisk enn semantisk kongruens.

Pronomenet ville også i slike tilfeller som regel vært enten *han* eller *hun*, ikke *det*: *Gunnar syntes vitnet var søt, der hun satt på første benk*. Dette er dermed nok et argument for å ikke skille pronomen fra andre genusmarkører, som nevnt i 5.3, siden både adjektivet og pronomenet her har semantisk kongruens. Corbett ville nok kalt *vitne* og lignende substantiv hybridsubstantiv, men et argument mot den løsninga er at vi får svært mange substantiv som må klassifiseres slik (Enger 2001:166). Enger (2001), Dahl (2000a) og

¹⁶ Faktisk distanse trekkes ikke inn i all syntaktisk teori, men Corbett sier at "[f]or any particular target type, the further it is removed from its controller, the greater the likelihood of semantic agreement" (1991:240), og vi ser her at avstand kan ha betydning for når vi får semantisk kongruens i norsk.

Andersson (2000) skiller heller mellom leksikalsk og referensielt genus. Leksikalsk genus dreier seg i denne sammenhengen om det generelle innholdet i substantivet, mens referensielt genus dreier seg om referenten i det konkrete tilfellet. Jeg vil imidlertid fortsatt holde meg til én genuskategori her (jf. 5.3) og trekker derfor ikke inn disse beskrivelsene.

5.4.2 Determinativer

I forrige avsnitt så vi mest på adjektiv, men som nevnt i 5.1 kan også determinativer få semantisk kongruens, selv om det ikke er så vanlig i skrift. I mange tilfeller vil nok dette bli regnet som ugrammatisk, men det er interessant at det faktisk forekommer. Possessiver er ei av undergruppene av determinativer som kongruerer med substantiv, og de kan få semantisk kongruens for eksempel ved maskulinene som betegner kvinner, som i *Er den jentungen som sitter i sandkassa der bort, di?* Vi kan finne noen spesielle tilfeller av semantisk kongruens i forbindelse med yrkestitler, som gjerne syntaktisk sett er maskuliner, når de betegner kvinner. Slike eksempler regnes vanligvis ikke som grammatiske. Eksempler er *læreren mi* eller *mi lege*, hvor possessivformen er valgt fordi personen det snakkes om, er en kvinne. I internettekster finner man tilfeller av begge disse eksemplene.

Kvantoren er den andre typen determinativ jeg konsentrerer meg om når det gjelder genus. Vi er ikke vant til å tenke at den kan variere, ifølge barnelærdommen er nettopp kvantoren sammen med bøyingsendinga selve kjennetegnet på hvilket genus et ord har, med regler av typen *'en båt, båten*, da er det hankjønn'. Så det at kvantoren faktisk kan vise semantisk kongruens, er overraskende siden den blir regnet som den klassiske genus-markøren. Et søk på Google (sider fra Norge, 31.03.09) gir noen eksempler på dette. For eksempel finner vi setningen *Mora mi er ei snekker*, som tydelig viser at referentens kjønn er avgjørende for valg av kvantor til substantivet *snekker*. Søk på *'ei venn'* (uten endinga *'-inne'*) gir ca. 350 treff (31.04.09). Også blant annet *'ei student'* og *'ei sykepleier'* gir flere relevante treff, det vil si at det er snakk om kvinnelige referenter. Vi kan finne eksempler på at de som skriver, tenker over bruken: *Vi hadde besøk av ei forfatter idag, det hørt litt rart ut med 'ei' der, men det var ei dame*. Det at det er snakk om ei dame, overstyrer altså avsenderens språkfølelse som sier at det høres rart ut. Søk i Leksikografisk bokmålskorpus gir ett treff på *'ei medarbeider'* og ett på *'ei sjukepleier'*. Ei rekke andre substantiv som gir treff på Internett, gir ingen treff. Dette indikerer at slik bruk av kvantoren ikke er vanlig i trykt skrift (som dette korpuset er basert på), og det regnes heller ikke som grammatisk korrekt, men det er like fullt et fenomen som finnes i språket. Det er også verdt å merke seg

at vi her finner semantisk kongruens innad i substantivfrasen, noe som ifølge kongruenshierarkiet er sjeldnere enn utenfor frasen.

5.4.3 Pannekakesetninger

De såkalte pannekakesetningene er en spesiell konstruksjon man bør være oppmerksom på i forbindelse med genusinndeling. Dette er setninger hvor det predikative adjektivet får nøytrumskongruens uansett hvilket substantiv det står til og uavhengig av om dette er entall eller flertall. Eksempler fra NorDiaSyn er *bil å læilighet hadde være fint* (Skreia, Oppland) og *Kvikk Lunsj er godt* (Stryn, Sogn og Fjordane). Oversettelsesskjemaet inneholder en setning av denne typen, *Pølser er godt*, og av de 66 informantene som hadde oversatt den, brukte samtlige nøytrumsending på adjektivet. En av disse hadde skrevet om setningen til *Da e godt me p_lse* og en hadde skrevet *Pylse e goe* i parentes (etter *Pylsa e g_tt*). Det er interessant at en av informantene nevner flertallskongruens som et alternativ, men vi kan ikke se bort fra at informanten skriver det på grunn av testsituasjonen og ikke ville sagt det selv. Mange av informantene har skrevet om *pølser* til *pølse* og dermed gjort det om til et mengdeord, og siden mengdeord ofte er nøytrum (NRG 1997:156), kan vi ikke da vite hva endinga skyldes. Men en del av informantene bruker også tydelig flertallsending på substantivet og nøytrumsending på adjektivet.¹⁷

Jeg nevnte pannekakesetninger i avsnitt 2.2.1, hvor vi så at Braunmüller er en av dem som mener at kongruensen i slike tilfeller tyder på at selve genuskategorien er i ferd med å få en annen funksjon. Man kan imidlertid diskutere det i det hele tatt er snakk om genuskongruens i slike tilfeller, kanskje skyldes *-t*-endinga heller selve konstruksjonen. Det er framsatt flere ulike forklaringer på kongruensen i pannekakesetninger, blant annet disse:

- NRG mener det er ”amputerte” infinitivkonstruksjoner (1997:767).
- Corbett mener også at noe er underforstått i setningene (1991:216) og sier det er en defaultform av adjektivet som brukes uten at det er nødvendig (2006:150).
- Enger hevder det er snakk om semantisk kongruens (2004a).
- Josefsson ser det som en form for syntaktisk kongruens (2009).
- Knudsen, som skiller mellom formell/grammatisk og logisk kongruens, mener det er logisk kongruens som ikke er den samme som den grammatiske (1989 [1973]:197).
- Andersson ser det som tilfeller av manglende genuskongruens (1979:30, 35–36).

¹⁷ På grunn av de ulike dialektvariantene kan jeg ikke alltid se om det er flertallsending, så forholdet mellom mengdeord og flertallsform er usikkert.

Det er tydelig at kongruensen i slike tilfeller ikke er så enkel å tolke. Ei annen og kanskje bedre løsning er å si at kongruensen skyldes selve konstruksjonen. Man kan hevde at betydninga skyldes konstruksjonen, og da kan det også være den som krever *-t*-endinga. *-t*-endinga er dermed en del av konstruksjonen. Her kan det trekkes en parallell til Andreas Sveens artikkel ”Konstruksjonens betydning for betydningen: å verbe seg til MÅL”, som ser på nettopp tilfeller av at en syntaktisk konstruksjon gir ei bestemt betydning. Sveen trekker inn det at man kan møte stadig nye verb i konstruksjonen han tar for seg, som et argument for at det faktisk er konstruksjonen og ikke bare leksikonbetydninga av verbene som har noe å si (2002:22). Produktivitet og mulighet for å bruke andre verb er tegn på at konstruksjonen har betydning, ifølge ham. Det samme argumentet kan brukes her siden man med nok fantasi kan se for seg alle substantiv i pannekakekonstruksjonen, den er dermed produktiv.

Fordi det er en spesiell konstruksjon og de aller fleste (kanskje alle) substantiv kan forekomme her, blir ikke pannekakesetninger inkludert ved genusinnndeling. De kunne blitt tatt med i kongruensmønstrene, men fordi de uansett ikke fører til forskjeller mellom noen substantiv, kan de like gjerne utelates.

5.5 Flertall og ”ikke-tall”

I forbindelse med gjennomgangen av norrønt i 4.3 så vi hvordan genuskongruens ved flertall fantes tidligere, mens det er sjeldent i norsk i dag. Dette har betydning for hvor sterk genuskategorien er, og i noen tilfeller kan det også by på problemer å se hvilket genus et ord har. Vi finner genus ved tilhørende ord, men det gjelder bare når substantivet står i entall.¹⁸ Er det flertall, må man derfor gjøre det om til entall for å vite hvilket genus det har. Dette er ikke noe vi vanligvis tenker over at vi gjør, men ved enkelte ord kan vi måtte stoppe opp og gjøre nettopp det. For eksempel er det ikke sikkert man uten videre vet hvilken kongruens som skal brukes i entall, hvis et ord er i flertall når man hører det for første gang. Vi kan tenke oss at vi hører noen si *Jeg overhørte høflige passiarer på alle kanter*. Vil da en som aldri har hørt ordet *passiar* før, spørre *Hva er en, ei eller et passiar* (eller *passiare*)? Det er ikke godt å si, og i slike tilfeller må vi som regel bare prøve oss fram og satse på at vi blir korrigert hvis vi tar feil. Eventuelt kan tilordningsregler være til hjelp, hvis det er noe i ordets form som tilsier at det har et bestemt genus (betydning vil sannsynligvis ikke hjelpe siden ordet er ukjent for personen). I språk hvor man har genuskongruens også i flertall, ville

¹⁸ Uttrykk som *en av guttene* og *ei av jentene* kan se ut som unntak, men jeg regner med at det her er et underforstått substantiv i entall etter kvantoren: *en [gutt] av guttene*.

ikke dette vært noe problem. Corbett nevner i forbindelse med genustilordning at det gjenstår mye forskning rundt hva vi gjør når vi møter et substantiv vi ikke kjenner, uten kongruensmarkører (1991:92).

I 3.3.1 nevnte jeg såkalte ufullstendige (”defective”) substantiv, som er substantiv som ikke finnes i alle former. Mengde- eller masseord og abstrakter, såkalte utellegelige/ikke-tellegelige substantiv, er slike ord hvor man kan si at genus er mindre framtredd enn ved andre substantiv. For eksempel *vann*, *snø*, *aluminium*, *kjærlighet*, *lykke*, *alderdom* og *kulde*. Disse forekommer svært sjelden i flertall, men de har heller ikke vanlig entallsform siden de ikke kan brukes sammen med alle de samme ordene som tellegelige substantiv, for eksempel kvantorer. Hvis vi snakker om *et vann*, er det ikke lenger mengdebegrepet vi mener, men ei ”samling av slikt stoff i naturen” (*Norsk ordbok*: ’vann’). Det er likevel slik at genus ofte er det samme når ordet har mengdebetydning som når det brukes tellegelig. NRG nevner flere eksempler på hvordan abstrakter kan bli brukt med som vanlig tellegelige substantiv. De må da individualiseres (1997:144–145). For eksempel *den store kjærligheten*, *et brennende hat*. Da får man kontekster hvor kongruensen kommer til syne. Det demonstrative determinativet *den* i eksempelet ovenfor viser at *kjærlighet* er enten maskulinum eller femininum. Hvis man finner uttrykket i en dialekt som skiller maskulinum og femininum i bestemt form av adjektivet, vil man også se hvilket av disse genusene det tilhører. For eksempel i stavangermål hvor man ville sagt *den store kjæliheden*. Formen av *store* indikerer at det er maskulinum siden formen *stora* brukes til femininer. Kvantoren *et* viser at *hat* er nøytrum. Så selv om ordene ikke har vanlig entallsform, kan man som regel finne tilhørende ord med genuskongruens.

Ei mer problematisk gruppe substantiv er ord som bare finnes i flertall, for eksempel *opptøyer*, *kontanter*, *dikkedarer* og *innvoller*. Vi vil ikke finne tilhørende ord hvor genuskongruensen kommer til syne ved ord som disse, og da kan man diskutere om det bare ikke er mulig å finne ut hvilket genus ordene har, eller om de faktisk ikke har genus. Hvis norsk hadde hatt genuskongruens i flertall, ville ordenes genus kommet fram, selv om de ikke har entallsformer. Det samme problemet har vi ved substantiv som bare finnes i faste uttrykk, de er også vanskelige eller umulige å genusbestemme. En del av grunnen er at vi ofte ikke vet hva de isolert sett betyr, vi kjenner dem bare i uttrykkene. Derfor kan vi ikke finne andre kontekster som kan hjelpe oss, og heller ikke få noen hjelp av tilordningsregler. Eksempler på slike uttrykk er *hurten og sturten*, *kreti og pleti*, *på tverke*. Vi kan ikke vite om det ville hete *en*, *ei* eller *et kreti*, om vi hypotetisk sett skulle trukket dette ene ordet ut fra uttrykket.

Derfor må også disse ordene plasseres i ”ukjent genus”-gruppa. Denne gruppa utgjør bare en liten del av alle substantivene, men den er verdt å nevne.¹⁹

Kanskje er både substantivene som bare forekommer i flertall, og substantiv i faste uttrykk substantiv uten genus. De fleste har en gang hatt genus, men når ordet ikke lenger brukes i sammenhenger hvor andre ord kongruerer med det, er ikke genus lenger synlig.²⁰ Corbett skriver, som nevnt i 3.3.1, at ”[a]greement is the means by which gender is realized” (1991:143), så når man aldri har kongruens, blir genuset aldri realisert. Det er ikke nødvendigvis det samme som at ordet ikke *har* genus, men genuset kommer aldri til syne. Om slike substantiv har et genus vi aldri kan se, eller om de ikke har genus i det hele tatt, har liten praktisk betydning, men det har teoretisk interesse. Det er ikke uvanlig at språkbeskrivelser sier at alle substantiv har genus, for eksempel i SAG (jf. 4.4): ”varje substantiv har ett inneboende grammatisk genus” (1999:58), Berulfsen: ”Ethvert appellativ i norsk har et bestemt genus” (1967:16) og ei innføringsbok i språkvitenskap: ”substantiva har leksikalsk Genus; dvs. at kvart enkelt substantiv har sitt eige Genus” (Simonsen, Endresen og Hovdhaugen 1988 [1978]:127). Med denne oppgavens utgangspunkt er det imidlertid mest nærliggende å regne med at det faktisk finnes substantiv som ikke har genus, siden definisjonen av genus sier at det viser seg i tilhørende ord. Når det ikke finnes kontekster med tilhørende ord, vil jeg si at substantivet mangler genus. Corbett bruker ikke mye plass på de ufullstendige substantivene i gjennomgangen av måter å redusere maksimalistproblemet på, men også han konkluderer med at de ikke gir grunnlag for nye genus (1991:176). Så uansett om man sier ordene har et usynlig genus eller at de ikke har genus, danner de ikke et eget genus.

Egennavn, proprier, er kjent for å skille seg fra andre substantiv ved bøyning, og de skiller seg ut også når det gjelder genus. Det er gjerne vanskelig å finne ord som kongruerer, særlig ved stedsnavn, og dermed har man ikke noen måte å finne genus på. Jeg skal ikke diskutere dette videre ettersom egennavn er ei gruppe substantiv som vanskelig kan plasseres i genus. De blir også ofte skilt ut som ei egen undergruppe av substantivene, for eksempel i NRG (1997:27) og Berulfsen (1967:13).²¹

¹⁹ Også i svensk finnes substantiv som er vanskelige å genusbestemme, både de som kun finnes i flertall og de som står i faste uttrykk (SAG 1999:60).

²⁰ Unntak er ord som er innlånt fra andre språk i faste uttrykk og dermed ikke har eksistert ellers i norsk. Slike vil man kunne si ikke har hatt genus i norsk.

²¹ Eller til og med som en egen ordklasse, som i SAG. Det står imidlertid at ”[e]gennamnen är liksom substantiven bärare av genus” (SAG 1999:117), så det er ikke genus som skiller substantiv og egennavn.

5.6 Maksimalistproblemet

I forsøket på å nærme meg et konkret svar på spørsmålet *Hvor mange genus har norsk?* skal jeg i dette avsnittet se nærmere på måter å redusere maksimalistproblemet på. Maksimalistproblemet ble introdusert i avsnitt 3.3.1 og er nevnt flere ganger i løpet av oppgaven. Jeg gjentar Corbetts definisjon: "the number of classes may be considerably larger than the traditional (and often intuitively satisfying) number of genders generally accepted for a given language" (1991:161). Hvis man for eksempel sier at det er ni genus i en dialekt, som kongruensklassene i 5.1 kunne tyde på, bryter det både med tradisjonen og det man føler er riktig (som er delvis det samme, intuisjonen er som nevnt påvirket av tradisjonen). Det å bryte med tradisjonen må ikke nødvendigvis unngås, i så fall ville ikke oppgaver som denne hatt noe for seg, men det er likevel verdt å undersøke om man kan redusere et stort antall kongruensklasser til et mindre antall genus. Corbett peker på to årsaker til at man må sortere kongruensklassene videre etter å ha funnet dem: "first, they miss generalizations (some of which are captured in more traditional accounts); and second, they make similar systems appear to be more different than they really are" (1991:161). Det er altså ikke bare rent praktiske hensyn, som hvordan man kan gi en enklest mulig språkbeskrivelse, som avgjør hva som er hensiktsmessig, men også hva som er overgripende systemer og hva som bør regnes som unntak. Corbett lanserer ei rekke metoder for å begrense dette problemet, og jeg ser om disse kan benyttes i norsk. Noen av metodene er allerede tatt opp, og jeg vil oppsummere dem og i tillegg ta for meg dem som ennå ikke er nevnt.

I avsnitt 5.1 så vi at vi kan få mange mulige kongruenskombinasjoner når vi bruker kvantoren og pronomenet for å sette opp kongruensklasser. Grunnen til at jeg velger akkurat disse ordklassene og ikke trekker inn adjektiv eller andre determinativer i ulike syntaktiske posisjoner, er at vi ved hjelp av kvantoren og det personlige pronomenet får maksimalt antall forskjellige klasser. Corbett tar opp temaet konsistente kongruensmønstre i forbindelse med maksimalistproblemet (jf. 3.3.1). Dette er et grunnprinsipp som er brukt gjennom hele oppgaven. Det går ut på at man må se på de tilhørende ordene som viser flest ulikheter for å finne genussystemet i en språkvarietet (Corbett 1991:176). Man må første undersøke alle måltypene som kan vise genus, siden genus ikke nødvendigvis kommer til syne i alle ordklasser eller syntaktiske posisjoner. Samtidig må man være oppmerksom på mulige feilkilder, som overdifferensierte mål (5.2) og undertallige substantiv (5.6.1 nedenfor). Deretter kan man fokusere på målene eller kombinasjonene av mål som gir flest ulikheter. Jeg kunne tatt med adjektiv eller andre determinativer, men det ville ikke gitt flere kongruensklasser.

Det er samme metode som Rabb bruker i sin avhandling, der hun holder seg til en ordklasse når hun illustrerer genussystemet, fordi det er ordklassen med flest ulike former (2007:44).

Når man skiller substantiv som bare har én mulighet når det gjelder pronomen, fra substantiv som kan få både *han* og *hun*, avhengig av referenten (for eksempel kommer da *en gutt* – *han* og *en student* – *han* i ulike klasser), får man svært mange kongruensklasser. Uten noen form for sortering gir et slikt oppsett 15 kongruensklasser i den norske dialekten jeg tar for meg her, og da melder maksimalistproblemet seg. Jeg bruker den samme bokmålsnære dialekten som tidligere siden den er et godt eksempel på hvor mange kongruensklasser man kan få. Nynorsk og nynorsknære dialekter ville hatt noe færre kongruensklasser, men også her ville ord som *gutt* og *student* kommet i ulike klasser. Jeg skal se på de ulike reduksjonsmåtene, men først setter jeg opp en oversikt over kongruensklassene, for at det skal være klart hva jeg snakker om. Jeg vil referere til disse i resten av avsnittet.

1	<i>en gutt</i> – <i>han</i>	9	<i>en elev</i> – <i>han</i>
2	<i>en hatt</i> – <i>den</i>	10	<i>en elev</i> – <i>hun</i>
3	<i>en pike</i> – <i>hun</i>	11	<i>ei pingle</i> – <i>han</i>
4	<i>ei jente</i> – <i>hun</i>	12	<i>ei pingle</i> – <i>hun</i>
5	<i>ei bok</i> – <i>den</i>	13	<i>et barn</i> – <i>han</i>
6	<i>et mannfolk</i> – <i>han</i>	14	<i>et barn</i> – <i>hun</i>
7	<i>et fruentimmer</i> – <i>hun</i>	15	<i>et barn</i> – <i>det</i>
8	<i>et bord</i> – <i>det</i>		

Dette er en utvida versjon av oppsettet fra 5.1, da jeg utelot ord som ville gitt den samme kombinasjonen av kvantor og pronomen. Som vi ser, har vi isolert sett lik kongruens i noen av klassene: 1 og 9, 3 og 10, 4 og 12, 6 og 13, 7 og 14 og 8 og 15. Men fordi vi i 9 og 10, 11 og 12 og 13, 14 og 15 finner samme substantiv i ulike mønstre, setter jeg opp disse som egne klasser siden det åpenbart er noe spesielt med disse substantivene. De er det Corbett kaller hybridsubstantiv. Jeg fortsetter å bruke dette begrepet om substantiv som kan vises til med flere mulige pronomen, og jeg kommer tilbake til det i 5.6.2.

I avsnitt 3.3.1 nevnte jeg kort flere av Corbetts metoder for å redusere maksimalistproblemet. Det dreier seg da om å redusere antallet kongruensklasser til et lavere antall genus. Et aktuelt spørsmål i norsk er om det er overdifferensiering ved noen av målene som skiller seg ut. Dette ble diskutert i detalj i avsnitt 5.2, hvor jeg kom fram til at adjektiv og determinativer kan være overdifferensiert, men ikke pronomen. Man bør dermed ikke uten videre bruke adjektivet *liten* når man ser etter systemer, siden det ofte har en spesiell bøyning, men heller benytte andre adjektiv. Man bør se på mer enn ett, for å forsikre seg om at man

ikke velger et annet overdifferensiert adjektiv. Da kan også *liten* tas med, for å få fram nyansene. Jeg har brukt *liten* i mange av eksemplene fordi det er et adjektiv med femininumform, men jeg ville ikke sett slike eksempler som ”bevis” nok for at en dialekt som undersøkes, har femininum. Også ufullstendige substantiv er allerede diskutert, i forrige avsnitt (5.5), hvor vi så at det finnes substantiv uten genus.

5.6.1 Undertallige substantiv

Mens overdifferensiering dreier seg om ordene som kongruerer med substantivet, dreier undertallige genus seg om selve substantivet (jf. 3.3.1). Corbett definerer ”inquate genders” som ”those postulated on the basis of an insufficient number of nouns, which should be lexically marked as exceptions” (1991:170). Det er ikke egentlig snakk om genus ettersom det er for få substantiv i kongruensklassene til at det vil kalles nettopp genus. Jeg vil derfor heller snakke om undertallige kongruensklasser og substantiv her, for ikke å skape uklarhet rundt begrepene. Hvis en kongruensklasse bare består av noen få substantiv, er det mulig at man bør kalle den undertallig. Hva er så ”noen få”, hvor mange substantiv skal til for at man regner en kongruensklasse som et genus? Corbett har et eksempel fra språket tsova-tusj, et kaukasisk språk. Her regner han ei gruppe på 15 substantiv som undertallig (Corbett 1991:172). Jeg har ikke en oversikt over antall nøytrer som betegner personer i norsk, men det er trolig ikke mange. Det er flere som betegner dyr, men likevel er de fleste nøytrer inanimate. Spørsmålet om hvor mange tilfeller av noe som må til for at man kan snakke om en regel og ikke unntak, er ellers et gjennomgripende spørsmål i mange vitenskaper. Siden det ofte er et spørsmål om kjønn, finnes det ikke noe fasitsvar.

Begrepet gir til tross for denne svakheten en mulighet til å redusere antall kongruensklasser som kvalifiserer som egne genus. Hvis vi ser på eksemplene ovenfor, peker flere av dem seg ut som kombinasjoner vi sjelden møter og derfor kan regne som undertallige:

6 et mannfolk (kongsemne) – *han*

7 et fruentimmer (kvinnfolk, husmoremne, kvinnemenneske) – *hun*

Det finnes ikke mange nøytrer som alltid referer til menn (6) eller alltid til kvinner (7), og de er som vi ser, gjerne sammensatt med et nøytrumsord til slutt. De regnes derfor som unntak og danner ikke egne genus. Det samme gjelder kombinasjonen i 3, *en pike* – *hun*, i dialekter som ellers har femininumform av kvantoren og hvor man dermed vil si for eksempel *ei jente* og *ei bok*. Andre eksempler er *jentunge*, *mamma* (når ikke annen kongruens viser at *mamma* er femininum, som i nynorsk). I dialekter uten femininumkongruens i andre ordklasser enn

pronomen tilhører *pike* og *jente* samme kongruensklasse, bestående av animater som betegner kvinner. Klassene 3, 6 og 7 er dermed ”fjernet” fra de opprinnelige 15.

Substantivene i klassene 11 og 12, femininer som kan betegne personer av begge kjønn, er også så få at de bør regnes som unntak. Her er det en forskjell fra de andre klassene jeg har nevnt, siden dette er substantiv som kan betegne både menn og kvinner, hybrid-substantiv.²² Hybridsubstantiv med kvantoren *ei* er imidlertid generelt sjeldne, noe som er nok en interessant asymmetri i systemet, på samme måte som at det ikke finnes femininer som alltid betegner menn (jf. 5.3). Jeg regner derfor klassene 11 og 12 som undertallige, selv om kombinasjonen *ei – hun* (12) er svært vanlig i mange dialekter og i nynorsk (*ei – ho*). For klasse 12 er det derfor ikke kombinasjonen av kvantor og pronomen i seg selv som fører til at den regnes som undertallig, men det at substantivet kan refereres til med både *han* og *hun*. De fleste hybridsubstantiv har maskulinumform av kvantoren, og nettopp derfor kan ikke kongruensklassene 9 og 10 regnes som undertallige. Her har vi nemlig svært mange ord, blant annet de fleste yrkesbetegnelser, titler og lignende. Eksempler er *lærer, lege, prest, bonde, sjukepleier, student, leder, skuespiller, pasient, innsatt, leser*. Ord som disse kan ikke uten videre karakteriseres som unntak og blir foreløpig stående.

Så skal vi se på klassene 13, 14 og 15, som består av nøytrer som betegner animater av enten hankjønn eller hunkjønn, for eksempel *barn, vitne, offer, bud*. Ved slike ord kan vi finne både *han, hun* og *det* brukt for å referere til personen substantivet betegner. Her må det semantiske aspektet nevnes, for mens det i 13 og 14 er semantisk kongruens ved pronomenet, har vi i 15 syntaktisk kongruens. Et vitne er for eksempel alltid enten hankjønn eller hunkjønn²³, men vi kan likevel bruke *det* for å referere til det (slik denne setningen er et eksempel på). Når *det* brukes, har vi samme kombinasjon av kvantor og pronomen som i klasse 8, *et – det*, men jeg kaller 15 undertallig fordi den består av de samme substantivene som 13 og 14 og dermed skiller seg fra 8, som ikke inneholder de samme substantivene som noen av de andre kongruensklassene. Det er substantivene som avgjør, og det er så få nøytrer som betegner animater at jeg her kaller dem unntak. Det er flere mulige måter å klassifisere disse ordene på, og de kan også trekkes inn i diskusjonen av hybridsubstantiv i neste avsnitt.

Det er vanskelig å avgjøre hvor grensa går for hva som er undertallig, og ifølge Corbett er det heller ikke bare antall substantiv det kommer an på. Det må i tillegg være

²² Søk på ’han er ei’ på Google gir svært mange treff, fulgt av bl.a. *plinge, jåle, klyse, hore, jaktmaskin, kløne, nikkedokke, urokråke*. Mange av treffene er på nynorsk og i en del tilfeller betyr *ei ikke*, men det er også flere tilfeller hvor en mann beskrives på bokmål/i bokmålsnær skrift. Eksemplene illustrerer hvilken type ord man ofte finner. De fleste har nedsettende betydning, men de kan også være positive, som *superstjerne*.

²³ Unntatt i særtilfeller som *Kjøleskapet var det eneste vitnet til smugspisingen hennes*, som jeg ser bort fra.

mulig å markere ordene som leksikalske unntak (Corbett 1991:173) (jf. definisjonen av ”inquate” ovenfor). Hvordan han tenker seg denne markeringa, kommer ikke fram, men jeg foreslår det følgende som ei mulig markering av ordene vi har sett på her:

Kongruensklasse	Eksempelord	Markering
3	<i>en pike – hun</i>	[m, hunkjønn]
6	<i>et mannfolk – han</i>	[n, hankjønn]
7	<i>et fruentimmer – hun</i>	[n, hunkjønn]
11 og 12	<i>ei pingle – han/hun</i>	[f, animat]
13, 14, og 15	<i>et barn – han/hun/det</i>	[n, animat]

Genusplasseringa bestemmes av kongruensen ved de fleste av de tilhørende ordene, her spiller dermed også kongruens ved andre mål en rolle, for eksempel *stort mannfolk*, *barnet mitt*. Markeringa gir informasjon om kongruensen ved ordet. For 3, 6 og 7 er det underforstått at substantivet betegner noe animat, siden kjønn er oppgitt. Når kjønn ikke er oppgitt, vil det si at ordet kan betegne både hankjønn og hunkjønn og at man derfor må bruke enten *han* eller *hun* (eller *det*, i tilfeller hvor substantivet er nøytrum og pronomenet følger substantivets syntaktiske genus). Slik blir det tydelig at disse substantivene krever pronomen av en viss type. Det forklarer også forekomsten av uventet kongruens, for eksempel *mammaen min er så **lita** at hun må strekke seg når hun skal hente noe øverst i skapet*. *Mamma* er et ord i klasse 3, som inneholder maskuliner som betegner kvinner, noe som er sjeldent i dialekter som ikke har felleskjønn. Disse har femininumpronomen, men som eksempelet viser, kan man også finne femininumkongruens i andre tilfeller.

Dermed er de 15 kongruensklassene vi begynte med, redusert til sju. Disse gjenstår:

- 1 *en gutt – han*
- 2 *en hatt – den*
- 4 *ei jente – hun*
- 5 *ei bok – den*
- 8 *et bord – det*
- 9 *en elev – han*
- 10 *en elev – hun*

Ved hjelp av undertallig-begrepet er antall kongruensklasser som potensielt kan være genus, mer enn halvert. Klassene 1, 2, 4, 5 og 8 er ikke undertallige siden det er her vi finner de

fleste substantivene i norsk, og heller ikke 9 og 10 kan klassifiseres slik, på grunn av antall substantiv. Jeg skal derfor se om andre av Corbetts metoder kan hjelpe oss videre.

5.6.2 Hybridsubstantiv

Blant eksemplene jeg satte opp først i dette avsnittet, 5.6, er det noen ord som gjentas. Grunnen til at de står flere ganger, er at de ikke kan stå i bare ett mønster, det finnes flere mulige kongruensklasser for det samme substantivet. Noen av disse har jeg allerede utelukket som potensielle genus, nemlig 11 og 12 (*ei pingle – han/hun*) og 13, 14 og 15 (*et barn – han/hun/det*), som jeg kaller undertallige, men det følgende gjelder også disse. Ordene i klassene 9 og 10 (*en elev – han/hun*) kan ikke regnes som undertallige. For det første fordi det er så mange norske ord i dette mønsteret, og for det andre fordi det er ei produktiv gruppe substantiv, noe som er et av Corbetts argumenter mot å kalle noe undertallig (1991:172). For eksempel er *twittrer*, *nerd* og *blogger* relativt nye hybridsubstantiv som havner i denne gruppa.

Corbetts definisjon av hybridsubstantiv er ”nouns which neither simply take the agreements of one consistent agreement pattern nor belong to two or more genders” (1991:183). Det spesielle med disse ordene er at vi i mange tilfeller må vite hva (eller heller: hvem) det refereres til for å vite hvordan et tilhørende ord skal bøyes. Dette viser seg særlig ved pronomen, vi må for eksempel vite om studenten det er snakk om, er mann eller kvinne for å vite hvilket pronomen som skal brukes.²⁴ Er referenten ukjent, vil vi trolig bruke *han*, som da kanskje kan sies å være kjønnsnøytralt (jf. 5.1). Corbett bruker begrepene syntaktisk og semantisk kongruens for å redegjøre for de forskjellige mulighetene ved slike substantiv, i tillegg til kongruenshierarkiet vi så på i avsnitt 3.3.2. Han bruker det russiske ordet for lege, *vrač*, i mange av eksemplene sine. Det er når dette betegner en kvinne det blir interessant, fordi tilhørende ord da kan ha både syntaktisk (maskulinum) og semantisk (femininum) kongruens (Corbett 1991:231). Det samme gjelder ved norske ord av denne typen. ”Vaklinga” er sterkest ved pronomen, noe som er i overensstemmelse med kongruenshierarkiet som sier at sannsynligheten for semantisk kongruens øker jo lenger til høyre man kommer, og personlige pronomen er ordklassen lengst til høyre i hierarkiet.

Substantivene Corbett kaller hybridsubstantiv, har blitt diskutert av flere grammatikere, blant andre Dahl. Han kritiserer Corbetts forklaring om at slike tilfeller skyldes et skille mellom syntaktisk og semantisk kongruens, og mener årsaken heller er ”a

²⁴ Med mindre vi bruker *den*, men som jeg sa i 5.1, regner jeg det i så fall som et demonstrativ.

conflict between lexical and referential gender”, som i disse tilfellene begge er semantiske (Dahl 2000a:110). Dahl skiller altså to typer genus som er basert på enten substantivet (leksikalsk genus) eller substantivfrasen (referensielt genus). Han sier også at genus kan være en egenskap ved både substantivet og substantivfrasen, og han peker på at ingen av disse skillene faller sammen med et skille mellom semantisk og ikke-semantisk genus (Dahl 2000a:106). Jeg skal ikke gå nærmere inn på forskjellene i Corbetts og Dahls analyser siden det vesentlige i denne sammenhengen er å finne ut om ord av denne typen utgjør et eget genus, noe ingen av dem ser ut til å mene. Corbetts begrep hybridsubstantiv viser at han ser denne gruppa som ei blanding av flere genus, mens Dahl mener at et substantiv alltid tilhører ett (leksikalsk) genus (2000a:110), men at kongruensen av og til viser et annet, referensielt genus. Begge trekker inn semantikk for å forklare slike forskjeller i kongruens, om enn på noe forskjellig måte. Corbett skiller mellom to ulike kongruenstyper, mens Dahl ser på genustilordning og semantikk ved det leksikalske, inherente genuset.

Uavhengig av hvordan man analyserer disse ordene, er det klart at det er ord som skiller seg ut ved at de oftere gir opphav til det Dahl kaller genuskonflikter. Beskrivelsene tilsier at de fleste hybridsubstantivene ”egentlig” er maskuliner, og at det er snakk om semantisk kongruens (Corbett) eller konflikt mellom den leksikalske semantiske og referensielle semantiske kongruensen (Dahl) i de tilfellene hvor de tilhørende ordene indikerer noe annet enn maskulinum. Grunnen til at man kaller dem maskuliner, er at det meste av kongruensen som oftest er maskulinum. Unntaket er pronomen når referenten er hunkjønn, og det vi har sett hittil, viser at det faktisk er nødvendig å se på pronomen på en annen måte ved denne gruppa substantiv. Det er selvfølgelig ikke ideelt å utelate en genus-markør ved enkelte substantiv, eller la den være mindre avgjørende enn andre, men det er ikke så mange andre muligheter. Mens man ved pronomenet *det* kan si at substantivet det viser til, er nøytrum, er ikke *han* eller *hun* alltid nok til å si hva substantivets genus er i bokmålssystemet. Det samme gjelder for øvrig *den*, hvor man også må ha andre kongruens-markører for å kunne si om ordet er maskulinum eller femininum.

Hvis man velger å legge mindre vekt på pronomen i slike tilfeller, kan man si at substantivet tilhører det genuset som all annen kongruens indikerer, men at det at man kan velge mellom to pronomen²⁵, må markeres i leksikon å la måten jeg markerte de undertallige substantivene på i forrige avsnitt. Det kan gjøres for eksempel slik: *lærer* [m, animat]. Ei slik markering vil bety at ordet er maskulinum, men når det gjelder ord som viser til referenten,

²⁵ eller tre, i tilfellet nøytrer som betegner animater. Disse hører som nevnt til denne gruppa, selv om de også kan regnes som undertallige substantiv.

brukes enten maskulinum eller femininum, avhengig av referentens kjønn. Dette er akkurat som ved de undertallige klassene, så det har ikke noen betydning for den leksikalske markeringa hvordan man begrunner at ordet ikke regnes som et eget genus. Det kan igjen understrekes at det ikke bare er pronomen dette gjelder, og ei slik oppføring forklarer også kongruensen i fraser som *ei forfatter, legen mi*. Jeg har konsentrert meg om pronomen fordi det er den ordklassen det berører i størst grad. Et alternativ til denne løsninga er å si som Johannessen at mange substantiv tilhører to genus, men det gir heller ikke et helt riktig bilde. Grunnen er at de fleste tilhørende ordene vanligvis vil ha én type kongruens, uavhengig av referenten. *Lærer* har mer til felles med *bil* enn med *bok* også når det refereres til med *hun*, og derfor velger jeg å i slike tilfeller la det det meste av kongruensen tilsier, avgjøre genus-plasseringa, mens ordet markeres for eksempel som vist ovenfor for å vise at noe av kongruensen kan variere.

Konklusjonen når det gjelder hybridsubstantiv, blir dermed at de andre genus-markørene veier tyngre enn pronomenene. Det at man kan velge mellom flere pronomen, indikerer at substantivet tilhører ei egen kongruensklasse, men ikke et eget genus. Dermed er 9 og 10 "fjernet" fra eksemplene i begynnelsen av avsnittet, og vi står igjen med disse fem:

- 1 *en gutt – han*
- 2 *en hatt – den*
- 4 *ei jente – hun*
- 5 *ei bok – den*
- 8 *et bord – det*

Det er dette Enger antyder kan være genussystemet for bokmål (2001:164). Hans artikkel bygger til dels på Corbett, og vi har nå sett hvordan man kommer fram til det samme resultatet med Corbetts metoder som grunnlag. Som nevnt i begynnelsen av dette avsnittet, ser systemet i nynorsk og nynorsknære dialekter litt annerledes ut. Kongruensklassene jeg har brukt som eksempel, ser slik ut på nynorsk:

1 <i>ein gut/hatt – han</i>	7 <i>ein elev – ho</i>
2 <i>ei jente/bok – ho</i>	8 <i>ei pingle – han</i>
3 <i>eit bord – det</i>	9 <i>ei pingle – ho</i>
4 <i>eit mannfolk – han</i>	10 <i>eit barn – han</i>
5 <i>eit fruentimmer – ho</i>	11 <i>eit barn – ho</i>
6 <i>ein elev – han</i>	12 <i>eit barn – det</i>

Klassene som har *den* i bokmål, finnes i utgangspunktet ikke, *han* eller *ho* blir brukt her. De nevnte metodene gir imidlertid samme resultat, og vi står igjen med tre kongruensklasser

siden det er nettopp to av de fem som gjenstår i bokmålssystemet, som ikke finnes i nynorsk-systemet.²⁶ Den forskjellen vi finner mellom klassene 1 og 2 og klassene 4 og 5 i bokmålssystemer, er ikke der i nynorsk, kombinasjonen er *ein – han* i klassen som tilsvare bokmål 1 og 2 og *ei – ho* i 4 og 5.

Vi kan dermed si at det er et femgenussystem i bokmål og dialektene med tilsvarende system, mens i nynorsk og dialekter med tilsvarende system er det et tregenussystem. I riksmål og dialekter som bergensk er det fire genus fordi *den* finnes i systemet samtidig som det ikke er femininumkongruens i andre ordklasser enn pronomen (*en gutt – han, en jente – hun, en hatt/bok – den* og *et bord – det*). Dermed kan vi ha kommet fram til et endelig svar på spørsmålet om hvor mange genus det er i norsk, men før det eventuelt konkluderes med det, skal jeg se om det er mulig å redusere femgenussystemet videre.

5.6.3 Undergenus

Innføring av undergenus er den av Corbetts metoder for reduksjon av maksimalistproblemet som jeg ennå ikke har sett på. Jeg var inne på begrepet i 3.3.1 og gjentar Corbetts definisjon her: "Subgenders are agreement classes which control minimally different sets of agreement, that is, agreements differing for at most a small proportion of the morphosyntactic forms of any of the agreement targets" (Corbett 1991:163). Undergenus er altså kongruensklasser hvor kongruensen bare ved svært få av formene målene kan ha, skiller seg fra andre klasser. Som Corbett selv peker på, er hva som skal klassifiseres som en "small proportion" avhengig av skjønn (1991:163), akkurat som når det gjelder overdifferensiering og undertallige substantiv. Corbett illustrerer konseptet undergenus med eksempler fra serbokroatisk og russisk. Han viser hvordan man kan begrunne at noe kalles undergenus ved å sammenligne i hvor mange tilfeller det er ulik kongruens mellom to ord som tilhører samme undergenus, med i hvor mange tilfeller det er ulik kongruens mellom over-/hovedgenusene. Vi skal se på noen av eksemplene hans.

Det Corbett vil vise, er at ord som *student* ('student') og *zakon* ('lov') er tettere knyttet til hverandre enn de er til ord som *škola* ('skole') og *vino* ('vin') i serbokroatisk. For å illustrere dette setter han opp en tabell med bøyingsformene av determinativet *ovaj* ('denne') i alle kasus til disse fire ordene. Serbokroatisk har ti ulike kasus, fem i entall og fem i flertall, og *student* og *zakon* får ulike form av *ovaj* i bare ett av tilfellene. Til sammen-

²⁶ Som nevnt i innledinga bruker jeg "bokmål", "nynorsk" og "riksmål" her siden jeg antar at de fleste norske dialekter vil ha lignende system som et av disse skriftspråkene.

ligning er det forskjell mellom *zakon* og *škola* i sju av formene, mellom *zakon* og *vino* i fire former og mellom *škola* og *vino* i åtte former (Corbett 1991:161).²⁷ På grunn av dette (og også på grunn av predikativendingene) regnes ikke disse fire gruppene som fire genus, men som tre. Maskulinum er delt i to undergenus, et animat og et inanimat (Corbett 1991:163).

Corbett ser altså på ett ord, her determinativet *ovaj*, i ulike kasus og tall til ulike substantiv. Dette lar seg ikke gjøre i norsk siden vi verken har kasus eller genusbøying i flertall. Man kan imidlertid innføre en annen bruk av undergenusbegrepet. I stedet for ulike morfosyntaktiske former av ett mål ser man på kongruens ved ulike ordklasser og funksjoner. Da er Corbetts definisjon forlatt, men kanskje kan denne bruken av begrepet være nyttig i undersøkelsen av norsk. Det er da en måte å se i hvilken grad de ulike kongruensmønstrene ligner på hverandre. Jeg setter opp en tabell med de fem substantivene som gjenstår i bokmålssystemet, og noen av de tilhørende ordene som påvirkes av substantivets genus:

	Kongruensklasse Eksempelord	1 <i>gutt</i>	2 <i>hatt</i>	4 <i>jente</i>	5 <i>bok</i>	8 <i>bord</i>	
	Tilhørende ord						Like former
1	Kvantor	<i>en</i>	<i>en</i>	<i>ei</i>	<i>ei</i>	<i>et</i>	AABBC
2	Demonstrativ	<i>den</i>	<i>den</i>	<i>den</i>	<i>den</i>	<i>det</i>	AAAAB
3	Attributivt possessiv	<i>min</i>	<i>min</i>	<i>mi</i>	<i>mi</i>	<i>mitt</i>	AABBC
4	Predikativt possessiv	<i>min</i>	<i>min</i>	<i>mi</i>	<i>mi</i>	<i>mitt</i>	AABBC
5	Attributivt <i>liten</i>	<i>liten</i>	<i>liten</i>	<i>lita</i>	<i>lita</i>	<i>lite</i>	AABBC
6	Pronomen	<i>han</i>	<i>den</i>	<i>hun</i>	<i>den</i>	<i>det</i>	AB CBD

Bokstavene i siste kolonne indikerer hvor det forekommer ulike former blant de undersøkte ordene og ved hvilke substantiv de tilhørende ordene har samme kongruens. Tabellen viser at *bord* tydelig skiller seg fra de andre. De tilhørende ordene har en egen form i alle tilfellene, og det tilhører derfor åpenbart et eget genus. I linje 1, 3, 4 og 5 står *gutt* og *hatt* til samme former, det samme gjør *jente* og *bok*, mens *gutt/hatt* og *jente/bok* samtidig skiller seg fra hverandre. I linje 2 har alle disse fire ordene samme form av demonstrativet. Når det gjelder pronomenene i linje 6, har *hatt* og *bok* det samme pronomenet, mens *gutt* og *jente*

²⁷ Det er ikke bare determinativets bøying som varierer. Tabellen Corbett setter opp, viser at også substantivets ending bidrar til forskjeller som regnes med her.

skiller seg både fra hverandre og fra de andre. Det er dermed bare ved pronomen at *gutt* og *hatt* og *jente* og *bok* ikke har samme målgenus, og spørsmålet er om man her kan snakke om en form for undergenus. I så fall kan man si at i denne varieteten består både maskulinum og femininum av to undergenus som skiller seg fra hverandre kun ved pronomen, i alle andre tilfeller har de samme kongruens. Undergenuss skillet er basert på animathet, og det er dermed det samme skillet som Corbett finner i serbokroatisk hvor maskulinum deles i et animat og et inanimat undergenus (1991:163), selv om han altså bruker begrepet annerledes. I en del former av norsk finnes dette skillet både i maskulinum og femininum, man kunne sagt for eksempel at *en gutt* og *en stein* tilhører ulike undergenus av maskulinum og *ei jente* og *ei bok* ulike undergenus av femininum.

Hvis man går inn for denne undergenusløsninga i bokmålssystemet, det vil si varieteter som bruker pronomenet *den* og har femininumkongruens ved andre ordklasser enn pronomen, får det også betydning for dialekter med felleskjønn, det vil si riksmålssystemet. Og da har vi en mulighet til å kunne kalle felleskjønn et genus også når det brukes om animate, slik jeg i 3.1 sa at ikke er mulig ut fra genusdefinisjonen jeg benytter. Med undergenusbegrepet kan animate og inanimate substantiv av henholdsvis maskulinum og femininum slås sammen når det bare er pronomenene som skiller dem fra hverandre. Forskjellen fra bokmålssystemet er at det i riksmålssystemet bare er to hovedgenus i stedet for tre og at det ene har tre undergenus. De to genusene er felleskjønn og nøytrum, og felleskjønn har tre undergenus som kan kalles maskulinum, femininum og for eksempel inanimat felleskjønn. I kapittel 2 så vi at Næs nærmer seg denne beskrivelsen når han ved pronomenene sier at de er utbygd med *den*, *han* og *hun*, de to siste brukt om personer (Næs 1965:193). Da får vi ei undergruppering, og han kommer fram til det samme systemet som vi ser her.

Hvis man velger denne løsninga, får man tilsynelatende et mer enhetlig system for norsk, i hvert fall for bokmåls- og nynorsksystemene som begge har tre genus på øverste nivå. Men det i seg selv er ikke et godt nok argument for å innføre undergenus. Også om man trekker inn denne formen for undergenus, blir det forskjeller mellom beskrivelsen av bokmålssystemet og nynorsksystemet siden pronomenbruken er grunnleggende forskjellig ved inanimater. "Tre genus" vil ikke bety det samme for de to målformene, og derfor virker det mer forvirrende enn oppklarende å si at begge har tre genus. Man vil måtte sette opp ulike oversikter over systemene, og da kan man like gjerne si at bokmålssystemet har fem genus og unngå å komplisere beskrivelsen med et ekstra nivå som ikke finnes overalt. I tillegg er det et motargument at ingen grammatikere bruker undergenusbegrepet slik.

En fordel med å bruke undergenus eller et tilsvarende begrep er at man får fram at de to gruppene maskuliner og de to gruppene femininer har mer til felles med hverandre enn med de andre genusene, det er ikke like store skiller mellom alle. Andrew Carstairs-McCarthy peker i en artikkel på at i beskrivelser av bøyingsklasser kommer det sjelden fram at noen har mer til felles enn andre (2000:631). Det samme gjelder i de tradisjonelle beskrivelsene av genus i norsk, hvor man ikke får fram at maskulinum og femininum har mer til felles enn de har med nøytrum. En bedre måte å løse dette problemet på enn å trekke inn undergenus er imidlertid å la det komme fram ved hjelp av navnene man gir de ”nye” genusene. Hvis man kaller de fem genusene i bokmålssystemet animat maskulinum, inanimat maskulinum, animat femininum, inanimat femininum og nøytrum, kommer forbindelsen mellom de to maskulinumgenusene og de to femininumgenusene tydelig fram. For å unngå å lage et ekstra nivå og å diskvalifisere pronomener som likeverdig genusmarkør, velger jeg å si at bokmål og dialekter med samme system har fem genus. Man bør likevel få med i språkbeskrivelsen at noen av genusene står mye nærmere hverandre enn andre. Riksmål og dialekter med samme system har da fire genus, mens nynorsksystemet har tre. I riksmålssystemet kan begrepet felleskjønn brukes om de inanimate substantivene, mens de animate deles i maskulinum og femininum.

5.6.4 Oppsummering av reduksjonsmåtene

Med utgangspunkt i Corbetts metoder har jeg dermed redusert de opprinnelige 15 kongruensklassene i de norske dialektene som har et pronomensystem tilsvarende bokmål, til fem genus (eller tre, om man regner med undergenus). Slik blir ikke antall genus like høyt som antall kongruensklasser, og samtidig har jeg kunnet forklare hvorfor ikke alle kongruensklassene bør regnes som genus. Det er problemer med flere av disse metodene, særlig spørsmålet om hva som skal til for å regne noe som unntak, men de viser seg likevel å være et nyttig hjelpemiddel. Til slutt tar jeg med en oversikt over de samme kongruensklassene som dette avnittet om maksimalistproblemet (5.6.) startet med, og hvordan det begrunnes at ikke alle klassene er egne genus.²⁸ Tallet i parentes indikerer hvilken klasse ordene i denne klassen er slått sammen med.

²⁸ Med undergenusbegrepet blir gruppene 1 og 2 og 4 og 5 slått sammen, de vil ikke bli regnet som unntak slik som ordene fra gruppene som er undertallige og/eller hybridsubstantiv.

Klasse	Eksempelord	Eventuell reduksjon
1	<i>en gutt – han</i>	
2	<i>en hatt – den</i>	
3	<i>en pike – hun</i>	Undertallig (1)
4	<i>ei jente – hun</i>	
5	<i>ei bok – den</i>	
6	<i>et mannfolk – han</i>	Undertallig (8)
7	<i>et fruentimmer – hun</i>	Undertallig (8)
8	<i>et bord – det</i>	
9	<i>en elev – han</i>	Hybridsubstantiv (1)
10	<i>en elev – hun</i>	Hybridsubstantiv (1)
11	<i>ei pingle – han</i>	Undertallig/hybridsubstantiv (4)
12	<i>ei pingle – hun</i>	Undertallig/hybridsubstantiv (4)
13	<i>et barn – han</i>	Undertallig/hybridsubstantiv (8)
14	<i>et barn – hun</i>	Undertallig/hybridsubstantiv (8)
15	<i>et barn – det</i>	Undertallig/hybridsubstantiv (8)

6 Konklusjon

Spørsmålet *Hvor mange genus har norsk?* har vært underliggende i hele oppgaven. Som jeg gjorde klart allerede i innledninga, var likevel ikke hensikten primært å komme fram til et entydig svar, men også å diskutere hvorfor spørsmålet er vanskelig å svare på. Jeg skal i dette avslutningskapittelet ta ei kort oppsummering av hovedpunktene i oppgaven.

Etter at jeg i kapittel 1 gjorde rede for bakgrunnen for oppgaven, oppbygninga og noen sentrale definisjoner, så vi i kapittel 2 hvordan genus i norsk tidligere har blitt beskrevet i grammatikker. I tillegg så vi på tre artikler med ulike tilnærminger til genusinndeling. I kapittel 3 tok jeg deretter for meg kriterier for genusinndeling, med særlig vekt på Corbetts *Gender*. I kapittel 4 så vi eksempler på hvordan genus kommer til uttrykk i norsk i dag, i tillegg til ei sammenligning med norrønt og svensk. Kongruensen i NorDiaSyn-skjemaene gir et overraskende bilde med mest kongruensbøying ved predikativ, men det er uheldig at adjektivet *open* er brukt (4.1.2). I kapittel 5 diskuterte jeg de sentrale problemstillingene rundt genusinndeling, og det var her jeg kom fram til et svar på oppgavens spørsmål, nemlig at antall genus avhenger både av hvilken form av norsk det er snakk om og hvilke kriterier man legger til grunn. Nettopp det å vise hvordan genusinndeling avhenger av kriteriene man bygger på, har vært sentralt. Med andre kriterier kan man få et annet resultat, og jeg har derfor hele tida vært opptatt av at premissene skal være klare. Teorien i kapittel 2, 3 og 4.4 bidrar med andre perspektiver og viser også hva oppgaven bygger på. Jeg skal her gå gjennom hovedfunnene og konklusjonene jeg har kommet fram til.

Pronomen

Noe av det jeg har lagt mest vekt på og som har vært et gjennomgangstema, er om man skal inkludere pronomen ved genusinndeling og hvordan de skal behandles (3.4, 5.1). Jeg har tatt utgangspunkt i *Gender* av Corbett hvor pronomen regnes som genusmarkør, og vi har sett at det blir kunstig å skulle utelate dem på norsk. Pronomen er imidlertid spesielle på grunn av sin tette tilknytning til semantikk og referentens kjønn, og derfor bør animathet trekkes inn i beskrivelsen av genus. Ei løsning som den NRG bruker, med å trekke inn menneskelighet i forbindelse med pronomen (jf. 3.4), gir et mindre enhetlig bilde av genus, men det viser at man ikke kan se bort fra animathet. Uten animathetsaspektet kan vi ikke forklare hvorfor man i mange varianter av norsk bruker *den* om *bilen* og *han* om *mannen*, når all annen kongruens er den samme, og heller ikke uttrykk som *vitnet er søt* og *en lita mamma*. Vi har

sett både at pronomen kan vise syntaktisk kongruens og at andre ordklasser kan vise semantisk kongruens (5.4), noe som er en grunn til at alle genusmarkørene bør behandles sammen. Selv om det vanligvis er en annen type kongruens ved pronomen enn ved de andre genusmarkørene, er det ikke et ugjennomtrengelig skille, og det blir derfor urimelig å skulle holde pronomen utenom.

Konklusjonen er derfor at pronomen må regnes blant genusmarkørene. Det er både i tråd med mye av den grammatiske tradisjonen i Norge og det er mest konsekvent siden pronomen ikke er vesensforskjellige fra de andre ordene som kan kongruere med substantiv. Ei utfordring ligger i å inkorporere det ”nye” pronomenet *den* i beskrivelsene.

Grammatisk og semantisk genus eller kongruens

I 5.3 så jeg på mulighetene for å innføre et system med to ulike typer genus for norsk, slik enkelte opererer med for rikssvensk. Alle de ulike valgmulighetene som finnes i norsk, viser imidlertid at det blir unødvendig komplisert og lite hensiktsmessig å skulle bruke et slikt system her. Ikke minst femininumets relativt sterke posisjon i norsk bidrar til dette. Vi vil få de samme problemene som oppstår også i svenske språkbeskrivelser, med uklare grenser og overlappende systemer.

Derimot er det nyttig å skille to ulike typer kongruens, som jeg i tråd med Corbett har kalt syntaktisk og semantisk kongruens, ettersom vi av og til møter enn annen kongruens enn forventet (for eksempel *ei venn, vitnet er søt*). Et slikt skille kan forklare en del tilfeller av avvikende kongruens (som for øvrig viser hvordan genus ikke har bare med syntaks å gjøre, men også semantikk og pragmatikk).¹ Semantisk kongruens ved andre ordklasser enn pronomen regnes som unntak og tas ikke med når kongruensklassene settes opp. Skillet mellom to kongruenstyper kan også forklare hvordan pronomen og de andre genusmarkørene ofte (men ikke alltid) skiller seg fra hverandre. Det er derfor nok å kommentere ulike typer kongruens i beskrivelsen av norsk, man trenger ikke å trekke dette videre og innføre flere typer genus.

Substantiv uten genus

Ord som har enten bare flertallsform eller bare entallsform, eller som er utelleglige, byr på spesielle utfordringer når vi skal finne ut hvilket genus de har, men ofte kan man finne ord som kongruerer, selv om det er færre av dem enn ved andre substantiv (5.5.). Unntak er ord som bare finnes i faste uttrykk eller i flertall (for eksempel *kreti, pleti, sturten, opptøyer*,

¹ Uventet kongruens kan også skyldes selve konstruksjonen, slik som i pannekakesetninger.

grunker), disse havner utenfor systemet, og det er naturlig å si at disse ikke har genus, siden andre ord aldri vil kongruere med dem.

Maksimalistproblemet

For ikke å basere genusinndelinga på tilhørende ord med atypisk bøyning trekker Corbett inn overdifferensiering (5.2). For å avgjøre om et ord er overdifferensiert, må man se på både andre ord fra samme ordklasse og ord fra andre ordklasser. *Liten* er ofte overdifferensiert, men *lita* kan også være en av flere femininumformer i flere ordklasser i en dialekt. Man må se på en konkret varietet før man kan si noe om enkeltord, og det er ofte et spørsmål om skjønn hvorvidt det er snakk om overdifferensiering. Pronomen er ikke overdifferensiert siden kongruensen her gjelder hele ordklassen

I alle former av norsk får vi flere kongruensklasser enn vi vil regne som genus, og i avsnitt 5.6 gikk jeg på detaljnivå gjennom flere av Corbetts metoder for å bestemme antall genus i et språk, og det er her jeg kommer fram til konklusjonen. Ved hjelp av disse metodene kan man redusere 15 kongruensklasser til fem i en bokmålsnær dialekt. Undertallige substantiv og hybridsubstantiv utelates fra klassene som legger grunnlag for egne genus. Begge gruppene tilhører det genuset de fleste genusmarkørene indikerer, som regel vil det si at pronomen tillegges mindre vekt. En annen bruk av undergenusbegrepet enn den Corbett benytter, kan redusere antallet ytterligere, men gjør samtidig systemet unødvendig komplisert og fører til at pronomen får mindre betydning også for andre substantiv enn hybridsubstantivene (5.6.3).

Endelig konklusjon

På bakgrunn av de kriteriene jeg har lagt til grunn, vil jeg si at norsk har fem, fire eller tre genus, avhengig av pronomenbruk og femininumbøyning ved adjektiv og determinativer i den aktuelle varietet. All norsk har altså ikke tre genus, heller ikke når vi bare snakker om skriftspråk. Det mest brukte, bokmål, har faktisk fem, mens riksmålssystemet har fire og nynorsksystemet har tre. Eventuelt kan man trekke inn en ny form for undergenus, og da får både bokmålssystemet og nynorsksystemet tre genus (riksmålssystemet får to), men ”tre genus” innebærer ikke det samme i begge tilfellene. Bokmålssystemet får to undergenus i både maskulinum og femininum, mens nynorsksystemet ikke har undergenus. Riksmålssystemet får tre undergenus i felleskjønn: maskulinum, femininum og inanimatum. Da blir imidlertid pronomen sett som mindre avgjørende og man bryter dermed med Corbett og

genusdefinisjonen som ligger til grunn her, og jeg trekker derfor ikke inn undergenus i den endelige konklusjonen. Systemene kan dermed presenteres slik:

Bokmålssystem	
Animat maskulinum	<i>en gutt – han</i>
Inanimat maskulinum	<i>en hatt – den</i>
Animat femininum	<i>ei jente – hun</i>
Inanimat femininum	<i>ei bok – den</i>
Nøytrum	<i>et bord – det</i>

Nynorsksystem	
Maskulinum	<i>ein gut/hatt – han</i>
Femininum	<i>ei jente/bok – ho</i>
Nøytrum	<i>eit bord – det</i>

Riksmålssystem	
Maskulinum	<i>en gutt – han</i>
Femininum	<i>en jente – hun</i>
Felleskjønn	<i>en hatt/bok – den</i>
Nøytrum	<i>et bord – det</i>

Det er i nynorsk og de fleste dialektene vi finner det systemet det tradisjonelt har blitt sagt norsk har, og det er kanskje ikke så merkelig. Dette er de formene av norsk som er tettest knyttet til norrønt, og som har forandret seg minst fra hvordan språket var tidligere da genuskategorien var tydeligere.² Det er likevel ikke slik at ”tre genus” innebærer nøyaktig det samme i nynorsksystemet og i norrønt siden det var sterkere grad av kongruens i norrønt, med genusbøying i flertall og i flere ordklasser enn i dag (4.3). Det viser at språkbeskrivelsene i grammatikkene ikke inkluderer de nye varietetene som har utvikla seg lenger

² Også numeruskongruens holder seg best i nynorsk (Knudsen 1989 [1973]:194).

vekk fra det eldre systemet. For grammatikkene som omhandler nynorsk, er dette naturlig, men ikke for de som også tar for seg bokmål. Flere av de norske grammatikkene tar med pronomen i genusbeskrivelsen og også som kriterium for å se hvilket genus et substantiv tilhører, men de beskriver ikke en form av norsk som har *den* som pronomen. NRGs utvei med å si at pronomen er genuskjennetegn i nynorsk og ikke i bokmål (1997:150), virker inkonsekvent siden målformene ikke behandles på samme måte.

Genussystemet i bokmål og riksmål bygger på det danske systemet hvor man regner med to genus (NRG 1997:151), og det kan være en del av grunnen til at noen hevder at varieteter av norsk hvor femininumkongruens forsvinner, er i ferd med å få to genus. Imidlertid vil man ut fra de kriteriene som ligger til grunn i denne oppgaven, si at også dansk har flere enn to genus, på grunn av pronomenene. Det er derfor ikke så underlig om det blir konflikter når en språkbeskrivelse av norsk skal omfatte både det systemet som stammer direkte fra norrønt, og det som har kommet via dansk. Derfor bør kanskje genuskategorien presenteres på en ny måte, slik at beskrivelsen speiler alle de ulike varietetene av norsk. Å si at all norsk har tre genus blir upresist og for en del dialekter (med mange brukere) og det ene skriftspråket vårt kanskje rett og slett feil.

Norsk er et sammensatt språk i den forstand at det består av mange ulike dialekter og to offisielle skriftspråk, men med enkelte presiseringer er det likevel mulig å beskrive genus i norsk som helhet. Vi må bare ta hensyn til at det finnes enkelte grunnleggende forskjeller mellom ulike varieteter av språket og at disse får betydning for genusinndelinga. Språket har forandret seg og det forandrer seg stadig, og spesielt det at det har kommet inn et ”nytt” pronomen, har betydning for genuskategorien. I tillegg er det en faktor at noen dialekter ikke lenger har femininumformer i andre ordklasser enn pronomen. ”Norsk” er ikke ett enhetlig system, og akkurat som det finnes flere ulike svar på hvor mange fonemer, bøyingsendinger, pronomen eller til og med kasus norsk har, finnes det flere svar på hvor mange genus det er i norsk.

7 Litteratur

- Andersson, Erik (1979). "Balansen mellan grammatiskt och semantiskt genus i svenskan" i *Folkmålsstudier*, nr. 26. 27–48.
- Andersson, Erik (2000). "How many gender categories are there in Swedish?" i *Gender in Grammar and Cognition*, red. Barbara Unterbeck og Matti Rissanen. Mouton de Gruyter, Berlin. 545–559.
- Beito, Olav T. (1970). *Nynorsk grammatikk. Lyd- og ordlære*. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Berntsen, Mandius og Amund B. Larsen (1925). *Stavanger bymål*. Bymålslaget, i kommisjon hos H. Aschehoug & Co, Oslo.
- Berulfsen, Bjarne (1967). *Norsk grammatikk: ordklassene*. Aschehoug, Oslo.
- Bokmålsordboka* på nett <<http://www.dokpro.uio.no/ordboksoek.html>>
- Braunmüller, Kurt (2000). "Gender in North Germanic: A diasystematic and functional approach" i *Gender in Grammar and Cognition*, red. Barbara Unterbeck og Matti Rissanen. Mouton de Gruyter, Berlin. 25–53.
- Carstairs-McCarthy, Andrew (2000). "Inflection classes" i *Morphologie/Morphology. Ein internationales Handbuch zur Flexion und Wortbildung*, Volume 1, red. Geert Booij, Christian Lehmann og Joachim Mugdan i samarbeid med Wolfgang Kesselheim og Stavros Skopeteas. Walter de Gruyter, Berlin. 630–637.
- Comrie, Bernard (1989). *Language universals and linguistic typology. Syntax and morphology*. 2. utgave. Basil Blackwell Ltd, Oxford.
- Corbett, Greville G. (1991). *Gender*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Corbett, Greville G. (1998). "Morphology and Agreement" i *The handbook of morphology*, red. Andrew Spencer og Arnold M. Zwicky. Blackwell publishing, Oxford. 191–205.
- Corbett, Greville G. (2006). *Agreement*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Corbett, Greville G. (2007). "Canonical typology, suppletion and possible words" i *Language*, vol. 83, nr. 1. 8–42.
- Crystal, David (2003) [1980]. *A dictionary of linguistics and phonetics*. 5. utgave. Blackwell publishing, Oxford.
- Dahl, Östen (2000a). "Animacy and the notion of semantic gender" i *Gender in Grammar and Cognition*, red. Barbara Unterbeck og Matti Rissanen. Mouton de Gruyter, Berlin. 99–115.
- Dahl, Östen (2000b). "Elementary gender distinctions" i *Gender in Grammar and Cognition*, red. Barbara Unterbeck og Matti Rissanen. Mouton de Gruyter, Berlin. 577–593.
- Doleschal, Ursula (2002). "Das generische Maskulinum im Deutschen. Ein historischer Spaziergang durch die deutsche Grammatikschreibung von der Renaissance bis zur Postmoderne" i *Linguistik online* nr. 11/02. <www.linguistik-online.de/11_02/doleschal.html>, lest 30.01.2009.
- Eisenberg, Peter (2000). "Das vierte Genus? Über die natürliche Kategorisation der deutschen Substantive" i *Angemessene Strukturen*, red. Andreas Bittner, Dagmar Bittner, Klaus-Michael Köpcke. Georg Olms Verlag AG, Hildesheim. 91–105.
- Enger, Hans-Olav (1996). "Hvor mange genus har norsk?" i *Norsklæreren*, nr 5 1996. 36–43.
- Enger, Hans-Olav (2001). "Genus i norsk bør granskes grundigere" i *Norsk lingvistisk tidsskrift*, vol. 19, nr. 2. 163–183.
- Enger, Hans-Olav (2004a). "Scandinavian pancake sentences as semantic agreement" i *Nordic Journal of Linguistics*, vol. 27, nr 1. 5–34.

- Enger, Hans-Olav (2004b). "Tre endringer i det skandinaviske genussystemet i lys av grammatikaliseringsteori" i *Arkiv för nordisk filologi*, nr. 119. 125–146.
- Enger, Hans-Olav og Kristian Emil Kristoffersen (2000). *Innføring i norsk grammatikk. Syntaks og morfologi*. Landslaget for norskundervisning/Cappelen akademisk forlag, Oslo.
- Fretheim, Thorstein (1985) [1976]. "Er bokmålet tvekjønnet eller trekjønnet?" i *Morfologi/morphology*, red. Ernst Håkon Jahr og Ove Lorentz. Novus forlag, Oslo. 99–101.
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie og Kjell Ivar Vannebo (1997). *Norsk referansegrammatikk*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Haugen, Einar (1982). *Oppdalsmålet. Innføring i et sørtrøndsk fjellbygdsmål*. Forlaget Tanum-Norli a.s., Oslo.
- Haugen, Odd Einar (2002) [1993]. *Grunnbok i norrønt språk*. 4. utgave, 2. opplag. Gyldendal Akademisk, Oslo.
- Heggstad, Leiv (1931). *Norsk grammatikk*. Olaf Norlis forlag, Oslo.
- Hellevik, Alf (2005). *Nynorsk ordliste*. 10. utgave. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Johannessen, Janne Bondi (1990). *Automatisk morfologisk analyse og syntese. Tonivåmodellen benyttet på norsk substantivbøying*. Novus forlag, Oslo.
- Johansen, Knut (2003). "To og et halvt kjønn. A-ordenes genusstatus i det alminnelige bokspråk" i *Krefter og motkrefter i språknormeringa. Om språknormer i teori og praksis*, red. Helge Omdal og Rune Røstad. Høyskoleforlaget AS, Kristiansand. 145–154.
- Johnsen, Egil Børre (red.) (1988) [1987]. *Vårt eget språk. Bind 2: Talemålet*. Aschehoug, Oslo.
- Josefsson, Gunlög (2009). "Peas and pancakes: On apparent disagreement and (null) light verbs in Swedish" i *Nordic Journal of Linguistics*, Vol. 32, nr. 1. 35–72.
- Knudsen, Trygve (1989) [1973]. "Bøyningen av adjektiver som predikatsord" i *Syntaks/Syntax*, red. Ernst Håkon Jahr og Ove Lorentz. Novus forlag, Oslo. 186–198.
- Lie, Svein (1994). "Partisipper = adjektiver" i *Proceedings of the XIVth Scandinavian Conference of Linguistics and The VIIIth Conference of Nordic and General Linguistics*, red. Jens Allwood, Bo Ralph, Paula Andersson, Dora Kós-Dienes og Åsa Wengelin. Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics 69, Eric Lindgrens Boktryckeri AB, Göteborg. 247–257.
- Lie, Svein (2006). *Norsk morfologi*. Ling forlag, Oslo.
- Love, Nigel (1994). Bokanmeldelse av Greville Corbetts *Gender* i *Word*, vol. 45, nr. 2, august 1994. 202–208.
- Mårtenson, Per og Anton Fjeldstad (2007) [1999]. *Svenska för norrmän*. 3. utgave. Gyldendal Norsk Forlag AS, Oslo.
- Norsk ordbok på nett* <<http://www.ordnett.no/23.html>>
- NRG – *Norsk referansegrammatikk*, se Faarlund, Jan Terje, Svein Lie og Kjell Ivar Vannebo.
- Nynorskordboka på nett* <<http://www.dokpro.uio.no/ordboksoek.html>>
- Næs, Olav (1965). *Norsk grammatikk*. Fabritius & Sønners forlag, Oslo.
- Papazian, Eric og Botolv Helleland (2005). *Norsk talemål. Lokal og sosial variasjon*. Høyskoleforlaget, Kristiansand.
- Pettersen, Egil (1991). *Språkbrytning i Vest-Norge 1450-1550*. Bind 2 – Morfologi. Alma Mater forlag AS, Bergen.
- Quirk, Randolph, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech og Jan Svartvik (1985). *A comprehensive grammar of the English language*. Longman, London.

- Rabb, Viveca (2007). *Genuskongruens på reträtt: variation i nominalfrasen i Kvevlaxdialekten*. Åbo Akademis förlag, Åbo.
- SAG – *Svenska Akademiens grammatik*, se Teleman, Ulf, Staffan Hellberg og Erik Andersson.
- Simonsen, Hanne Gram, Rolf Theil Endresen og Even Hovdhaugen (red.) (1988) [1978]. *Språkvitenskap. En elementær innføring*. 3. utgave. Universitetsforlaget, Oslo.
- Skjekkeland, Martin (2005). *Dialektar i Noreg – Tradisjon og fornying*. Høyskoleforlaget, Kristiansand.
- Sveen, Andreas (2002). "Konstruksjonens betydning for betydningen: å verbe seg til MÅL" i *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, vol. 20, nr. 1. 2–26.
- Teleman, Ulf (1987). "Hur många genus finns det i svenskan?" i *Grammatik på villovägar*, red. Ulf Teleman. Skrifter utg. av Svenska språknämnden 73. Esselte, Stockholm. 106–114.
- Teleman, Ulf, Staffan Hellberg og Erik Andersson (1999). *Svenska Akademiens grammatik. Bind 2: Ord*. Svenska Akademien, Stockholm.
- Trosterud, Trond (2001). "Genus i norsk er regelstyrt" i *Norsk lingvistisk tidsskrift*, vol. 19, nr. 1. 29–58.
- Unterbeck, Barbara (2000). "Gender. New light on an old category. An introduction" i *Gender in Grammar and Cognition*, red. Barbara Unterbeck og Matti Rissanen. Mouton de Gruyter, Berlin. xv–xlv.
- Vannebo, Kjell Ivar (1985) [1970]. "Om genusmorfemer i norsk bokmål" i *Morfologi/morphology*, red. Ernst Håkon Jahr og Ove Lorentz. Novus forlag, Oslo. 62–78.
- Western, August (1921). *Norsk Riksmåls-grammatikk*. H. Aschehoug & Co., Kristiania.
- Aasen, Ivar (1965). *Norsk Grammatik*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Aasen, Ivar (1997) [1873]. *Norsk Ordbog med dansk Forklaring*. Elektronisk utgave. Det Norske Samlaget, Oslo.
<<http://www.aasentunet.no/default.asp?menu=1257&id=3435>>

7.1 Korpus

- Johannessen, Janne Bondi, Joel Priestley, Kristin Hagen, Tor Anders Åfarli og Øystein Alexander Vangsnes (2009). "The Nordic Dialect Corpus – an Advanced Research Tool" i *Proceedings of the 17th Nordic Conference of Computational Linguistics NoDaLiDa 2009. NEALT Proceedings Series Volume 4*, red. Kristiina Jokinen og Eckhard Bick. Mnemo, Viby. (Artikkel som beskriver korpuset NorDiaSyn.)
- Leksikografisk bokmålskorpus. Hjemmeside:
<www.hf.uio.no/iln/forskning/samlingene/bokmal/index.html>
- NorDiaSyn – Nordic Dialect Syntax. Hjemmeside:
<www.tekstlab.uio.no/nota/NorDiaSyn/index.html>